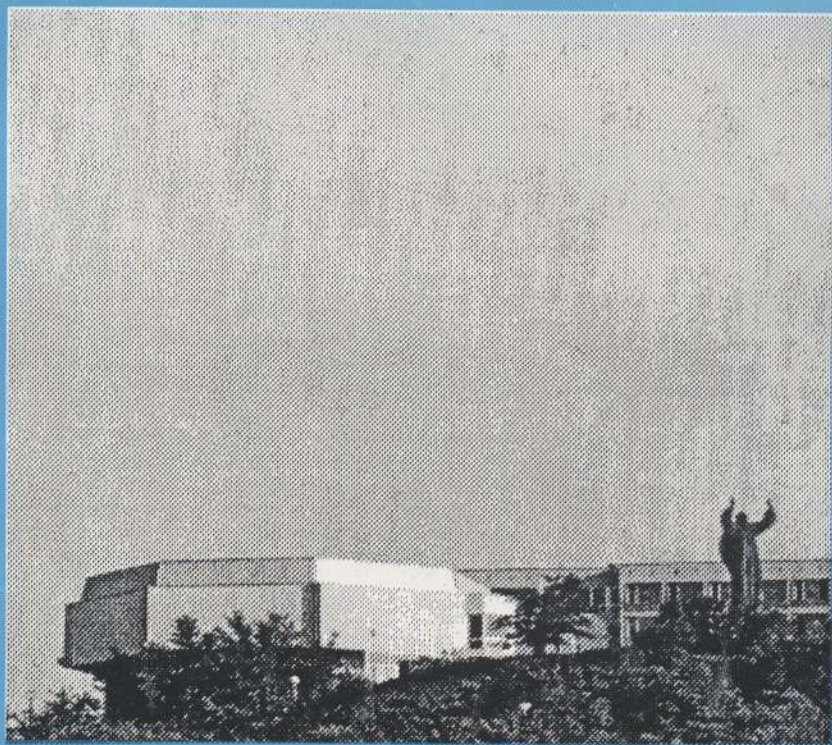

ТРУДОВЕ
НА ВЕЛИКО-
ТЪРНОВСКИЯ
УНИВЕРСИТЕТ
"КИРИЛ И МЕТОДИЙ"

80
СТАТ
1987

Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий"

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
ТОМ 27, КНИГА 2. ЕЗИКОЗНАНИЕ
1991

21 SEP 2004

21 SEP 2004

ТРУДОВЕ
НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ
УНИВЕРСИТЕТ
• СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ •

ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
Книга 2, Том 27
1991
Езикознание

Редактор: *Лъчезар Георгиев*
Коректор: *Стефка Бръчкова*

Формат 60x90/16
Печатни коли 11.5

ISSN 0204 – 6369

Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий", В. Търново, 1998
Печат – Печатица на Университетското издателство

ТРУДОВЕ НА
ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА 2 – ЕЗИКОЗНАНИЕ
ТОМ 27
1991

TRAVAUX
DE
L'UNIVERSITÉ
"ST. ST. CIRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO
FACULTÉ D'FILOLOGIQUE
LIVRE 2 – LINGUISTIQUE
TOME 27

1991

ДАРЕНИЕ
от *Мухомедово*
80 15.04.1999г
гр. *В.Т.-60*

Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий"
В. Търново, 1998, V. Tirnovovo

СТАТИИ
1987

80

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Проф. *Русин Русinov* (главен редактор), доц. к. ф. н. *Иван Харалампиев*,
доц. к. ф. н. *Пасий Христов*, доц. к. ф. н. *Стефанка Стефанова*,
доц. к. ф. н. *Вера Ченева*, доц. к. ф. н. *Марийка Димитрова* (научен секретар)

© Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, авторски колектив, 1991
c/o Jusautor, Sofia
Индекс 80 (05)

4260/1999

ОКРЪЖНА БИБЛИОТЕКА
гр. В. ТЪРНОВО Д

СЪДЪРЖАНИЕ

О н д р е й Х А Б О В Ч И К, М а р и я И Л И Е В А. Съпоставително изследване на изразяването на същинските обстоятелства за начин в словашки, български и английски език	7
М а р и а н а Г Е О Р Г И Е В А. Многоточието като междуфразова връзка в художествения текст	27
С и л в и я П А П А З О В А. За словоредните отношения на обстоятелствените пояснения в немския и българския език	45
Р а д к а К Ъ Н Ч Е В А. Въпрос и въпросително изречение. Размишления за съпоставителното изследване на примера на немския и българския език	83
Н а д к а А Н Г Е Л О В А. Към въпроса за предаването на някои елементи с национално-културен компонент в преводите на романа „Герой на нашето време“ от М. Ю. Лермонтов	97
А н н а К Ъ Р Ш Е В А. Семантичното поле на <i>chine</i> според един речников обзор .	115
Ц е н к а Д А В И Д К О В А, П е п а Л У Н Г А Р О В А. Характеристика на производните <i>nomina personalia</i> със суфикси <i>-agius</i> и <i>-o/io</i> в латинския език ..	137
Т а м а р а М А Х Р О В А. Интонацията на няколко български междуметия (експерименталнофонетично изследване)	159

CONTENTS

Ondrej HÁBOVČIK, Maria ILIEVA. Contrastive analysis of manner adverbials in Slovak, Bulgarian and English	7
Mariana GEORGIEVA. The dots as an interphrasal link in the literary text	27
Silvia PAPASOVA. Zu den Reihenfolgebeziehungen der Adverbialbestimmungen im Bulgarischen und im Deutschen (2. Teil)	45
Radka KANCHEVA. Frage und Fragesatz. Überlegungen zu einem konfrontativen Vergleich am Beispiel des Deutschen und Bulgarischen (1. Teil)	83
Nadka ANGELOVA. Representation of some realias in the translations of the novel Hero of our time by M. Lermontoff	97
Anna KURSHEVA. A dictionary survey of the semantic field of „shine”	115
Tzenka DAVIDKOVA, Pepa LUNGAROVA. Characteristic features of derivative nomina personalia with suffixes -arius and -o/-io in Latin	137
Tamará MAKCHROVA. Intonation of several Bulgarian interjections	159

ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 27, кн. 2

1991

TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO
FACULTÉ PHILOLOGIQUE

Tome 27, livre 2

1991

СЪПОСТАВИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИЗРАЗЯВАНЕТО НА
СЪЩИНСКИТЕ ОБСТОЯТЕЛСТВА ЗА НАЧИН В СЛОВАШКИ,
БЪЛГАРСКИ И АНГЛИЙСКИ ЕЗИК

ОНДРЕЙ ХАБОВЧИК, МАРИЯ ИЛИЕВА

CONTRASTIVE ANALYSIS OF MANNER ADVERBIALS IN
SLOVAK, BULGARIAN AND ENGLISH

Ph. Dr. ONDREJ HÁBOVČÍK, CSc., MARIA ILIEVA

Представя: Катедра по старобългарски език, общо и славянско езикознание

Рецензенти: проф. д-р Ст. Георгиев
доц. к. ф. н. Л. Селимски
гл. ас. Л. Босилков

Редактори: проф. Р. Русинов
гл. ас. Л. Босилков

Велико Търново, 1991

Системата на адвербиалните функции в българския език все още се разглежда традиционно, без да бъде отделено специално внимание върху семантичната класификация на всеки един от видовете. Единствено в Академичния синтаксис на книжовния български език /С., 1983/ е направен опит за по-детайлно семантично разглеждане на обстоятелствата, в частност на тези за ин. Всичко това насочи интереса ни към темата.

Целта, която си поставяме, е да предложим семантична класификация на обстоятелствата за начин в българския език и да характеризираме средствата за изразяване на един от видовете /според нашата терминология — същински обстоятелства за начин¹/, като ги съпоставим със средствата за изразяване в два други езика — словашки и английски. Изборът на тези езици не е случаен. Първо, словашкият и английският разполагат с по-детайлни семантични класификации на адвербиалните функции, прилагането на които дава възможност да се разгърне българската. Второ, имаме възможност да направим съпоставка между начините за изразяване в два аналитични езика /български и английски/, в два сродни езика /български и словашки/ и в два несродни и различни по синтактичен строеж езика — синтетичен и аналитичен /словашки и английски/.

Методът, който използваме, е конфронтативен², т. е. отчитат се и приликите, и разликите между езиците.

Студията е организирана в две части. В първата се прави преглед на семантичните класификации на адвербиалните функции за начин³ в чешки, словашки, руски, български и английски език и се предлага една обща семантична класификация за разглежданите три езика. Това се налага от гледна точка на разликите, които съществуват в семантичните теории на трите езика, за да може да се мотивира отделянето на същинските обстоятелства за начин в българския език и за да се съпоставят начините за изразяването им в трите езика във втората част.

* * *

1.1.0. Не е трудно да се отдели обстоятелственото пояснение за начин от останалите обстоятелства. Но групата на адвербиалните пояснения за начин е много разнородна. Ф. Копечни /1962, с. 229 — 250/ различава инхерентни /вът-

решни — същинските обстоятелства за начин, които са преки определения/, напр.: *hezky psát, jít pomalu, příjemně zelený*; поясненията за краен резултат /účinek/: *sestavil kostky v zámek*; за интензитет и количество: *spali celý den; piva vypili mnoho, tři bečky*; за средство, които могат да се лексикализират: *napsat na stroji-naklepat*; за последица: *žárovku rozbil na kusy*; и за гледна точка /zrete!'/.

Й. Бауер — М. Грeпъл /1972, с. 149 — 152/ включват в обстоятелствените пояснения за начин: същински обстоятелства за начин, за количество, за съпровождащи обстоятелства, за краен резултат, за последица, за гледна точка, за средство /оръдие/, за материал /произход/ и за причинител.

Й. Оравец /1978, с. 121 — 124/ пише, че обстоятелствените пояснения за начин в по-голямата си част са инherentни /вътрешни/ пояснения на качеството или интензитета на глаголното действие или на свойството на прилагателното име. За основна опозиция в рамките на обстоятелственото пояснение за начин приема статични обстоятелства срещу динамични. Това разделяне се свързва със семантичната структура на глагола. Ако глаголят изразява предвижване, преместване, т. е. посока — обстоятелството е динамично, ако изразява състояние, положение, т. е. покой — статично. В зависимост от това и предлозите, които въвеждат обстоятелственото пояснение, се делят на статични и динамични /Оравец, 1986, с. 116/. Към статичните пояснения Оравец причислява същинските обстоятелства за начин /vlastný způsob/, които отговарят на въпрос *ako? /как?/,* и поясненията за гледна точка. За разлика от същинските обстоятелства за начин, поясненията за гледна точка са относителни, т. е. изразяват с оглед на какво /на кого важи действието, състоянието, свойството. Останалите обстоятелства за начин авторът смята за динамични. В тях включва обстоятелствените пояснения за количество /интензитет/, за краен резултат, за последица, за средство /посредник, обкръжаваща среда/, за произход и материал.

Подобна класификация възприема и Е. Паулини /1981, с. 268 — 269/. Различава: същински обстоятелства за начин /čítat' rychlo, hovorit' šeptom.../, съпровождащо обстоятелство /Odišiel bez klobuka/, количество /Pracuje málo.../, краен резултат /Opalil sa do hneda/, последица /Zmenil sa na žabu/, гледна точка /Povahou je dobrák/, средство /pisat' perom/, материал /voňat' medom/ и причинител /Bol mučený gestapom/.

1.2.0. Руската граматика /1979, с. 787/ смята, че традиционното означение „начин на действието“ не обхваща всички отделени видове обстоятелства за начин, които се включват в този термин. Всички обстоятелствени пояснения от този вид изразяват характер на действието, признака — това са признаци на признаци, които отговарят на въпроса *как? /по какъв начин?/.* Като основни се приемат обстоятелствените пояснения с качествен характер /Adv Qual/ и обстоятелствените пояснения с квантитативен характер /Adv Quant/. Тези две групи се изключват взаимно. В групата на качествените обстоятелствени пояснения се включват семантични подгрупи: същински Adv Qual /Я к нему очень

хорошо относился/, резултативни Adv Result */Я вымила стакан дочиста/*, сравнителни Adv Comp */Они принимали русских как желанных гостей/*, изразяващи средство Adv Instr */Я снабжала прессу фантастическими историями/*. Към групата Adv Quant принадлежи: квантитативно пояснения на самото действие, което изразява количество по оста много — малко, и квантитативно пояснение, изразяващо степента на цялостност в реализацията на глаголното действие по оста пълна реализация — нулева реализация.

I.3.0. В българската граматика обикновено обстоятелственото пояснение за начин се разглежда като един от видовете обстоятелствени пояснения, без да се отчитат семантичните различия в неговите граници /срв. Ал. Т. Балан 1940, Л. Андрейчин 1944, Д. Попов 1941, К. Попов 1962/. Едва в Академичната граматика на съвременния български книжовен език /Г. III. Синтаксис. С., 1983/ се прави опит за по-детайлна семантична класификация на обстоятелствените пояснения за начин. Авторът на раздела Ст. Георгиев разпределя обстоятелствените пояснения за начин в четири групи, като всяка от тях има свои подгрупи. В неговата класификация основните видове обстоятелствени пояснения за начин са: за характерност, за образец, за субектност, за субективност.

I.3.1. Под характерност се разбира начинът на извършване на действието „в зависимост от неговата вътрешна природа. Действието се характеризира само за себе си, като даденост без външна отнесеност към други дадености...” /цит. съч., с. 202/. Тук се включват различителни признаци за темп, интензивност, изразеност и продължителност */Напразно ездачите все по-често прищипорваха конете си./*

I.3.2. В образец се включват поясненията, които представят примерно действието и го причисляват по негов признак към определен вид. „... прави се съпоставка с дадено положение на нещата, взето като примерно, всеизвестно, типично”. /цит. съч., с. 203/. То може да се отнася до: форма и вид */Свързват се с елегантно извити арки/*, положение */Депутатите насядаха на колело/*, обстановка и мотив */Затова плачат нощем ужким без причина/*, средство */С добро и зло ние тръгнахме/*, уподобяване */В мрака падат като привидение/*.

I.3.3. Субектността се разглежда като възможност да се пренесат качествата на субекта върху самото действие. „Субектната отнесеност осмисля действието по отношение на субекта, на неговото състояние или поведение, на същността и качествата му и в крайна сметка го характеризира”. /цит. съч., с. 203/. Субектът може да се характеризира откъм състояние */Рослава тъжно наведе глава/*, характер */Важно пристъпи към същността на нещата/*, волеизява */Те се спотаиха някак виновно/* и отношение */Майката се усмихна снизходително/*.

I.3.4. Последната група е за субективност, където поясненията изразяват характеристиката на действието от говорещия „според впечатление, въздействие, тълкуване, съответствие с идеално положение или отклонение от него, възможност, идентичност, съвпадение и преднамереност”. /цит. съч., с. 204/.

1.4.0. В сравнение с другите английски граматика /Йесперсен 1969, Зандвоорт 1969/ A Grammar of Contemporary English /Куърк и др. 1973/ дава най-ясна семантична класификация на обстоятелствените пояснения за начин. Според авторите до обстоятелствените пояснения за начин най-близо стоят процесуалните пояснения /process adjuncts/, които уточняват по някакъв начин действието, въведено от глагола /цит. съч., с. 459^а. Те се делят по-нататък на три семантични подразделения: /а/ за начин /същински/, напр.: *She spoke to him coldly, They began arguing loudly*; /б/ за средство, напр.: *He decided to treat the patient surgically, These linguistic units were separated intonationally*, и /в/ за оръдие, напр.: *He examined the specimen microscopically, He was killed with a bullet*. Към подточка /а/ можем да включим обстоятелствените пояснения за гледна точка /viewpoint adjuncts, цит. съч., с. 429 — 430/, напр.: *Morally, they have won a victory, т. е. from a moral point of view* — от морална гледна точка. Много близо до обстоятелствените пояснения за гледна точка стоят субектните обстоятелствени пояснения, които се свързват, от една страна, с подлога, а от друга страна, с действието или състоянието, което означава глаголът: Напр.: *Bitterly, he buried his children, т. е. He was bitter when he buried his children, Sadly, he roamed the streets, т. е. He was sad when he roamed the streets*. Субектното обстоятелствено пояснение се доближава до същинските обстоятелства за начин. За английския език решаващ е синтактичният критерий /словоредът/. В зависимост от мястото, което заемат в изречението, поясненията имат различни функции. Ако стоят след глагола, става въпрос за обстоятелствени пояснения за начин /manner/, напр.: *He spoke bitterly about the treatment he received, т. е. He spoke in a bitter way /manner about...* Ако стоят между подлога и сказуемото, имат функцията на количествени пояснения, напр.: *He bitterly regretted their departure, т. е. He very much regretted their departure*. Ако стоят в началото на изречението, те са субектни пояснения, както е в посочения по-горе пример.

1.4.1. Обстоятелствените пояснения за количество /интензитет/ изразяват по-силна или по-слаба интензивност на действието. Това е възможно само тогава, когато глаголът е способен да изрази цялото количество. Напр.: *to like* — харесвам. *She plainly likes the dress. /Тези/ дрехи просто ѝ се харесват/, He really likes her. /Той наистина я харесва/.* Интензификацията се проявява изразително в глаголно-именното сказуемо, където именна част е качествено прилагателно. Напр.: *He was certainly funny = He was very funny. /Беше много смешен, забавен/, He is clearly a dangerous man = He is a very dangerous man /Много опасен човек е/.*

1.4.1.1. Според разпределението на интензитета обстоятелствените пояснения за количество се делят на /1/ *emphasizers*, които изразяват висока степен на интензитет, напр.: *definitely, certainly, clearly, plainly, really*; /2/ *amplifiers*, които изразяват повишена степен на интензитета от определена точка по посока нагоре, напр.: *completely, absolutely, perfectly, totally, bitterly, deeply, far, greatly*; /3/ *downtoners*, които изразяват понижен интензитет от определена точка по посока надолу, напр.: *almost, nearly, as good as, little, partly, mildly*.

I.5.0. В нашата работа се придържаме към основното делене на обстоятелствените пояснения за начин на квалитативни и квантитативни, както е в Руската граматика /1979/. Това е така, защото квалитативните и квантитативните обстоятелства представят крайните граници на поясненията за начин. Посоченото се проявява най-ясно при разпределянето на обстоятелствените пояснения в отделни семантични групи, в които квалитативност и квантитативност се преливат и от това възникват омоними при адвербиалните пояснения за начин. Напр.: за английски език — посочения по-горе пример *He spoke bitterly about the treatment he received* /квалитативност/ и *He bitterly regretted their departure* /квантитативност/, за словашки език — *Hrozne ju ma rád* /квантитативност/ и *Píše hrozne* /квалитативност/, за български език — *Страшно съм щастлива* /квантитативност/ и *Гледам страшно* /квалитативност/.

Семантичната класификация, от която изхождаме в студията, е съобразена с познатите ни синтактични теории. Едновременно с това, като правим обща семантична класификация на адвербиалните функции за начин в трите езика, ние си даваме сметка, че не всички езици разполагат с тъждествени средства за изразяване на всички функции. Разграничаването ще се прави за всеки вид поотделно.

Под обстоятелства за начин разбираме:

/1/ Поясненията за начин, които означават качество на действието, или същински обстоятелства за начин, напр.:

Potichu si šepkajú o mne, že som zbojník...

Tichučko sa rozplakala.

Dobre spravili, že do svojich tajností zaskvítali vopred dobrého človeka.

He listened carefully.

He looked back at her quizzically.

„But everybody will be at church”, she said coaxingly.

Doctor Page said in a tired voice.

Вършеше всичко това преднамерено бавно...

Докато му говореше така кротко и назидателно, леля Райна го заведе горе в стаята му...

Плачът се надигна внезапно от дъното на душата му...

/2/ Субектните пояснения за начин, които се различават от същинските по това, че се свързват едновременно и със сказуемото, и със субекта на изречението. Реализирането им е в пряка зависимост от това, подлогът да бъде изразен с име, означаващо лице, напр.:

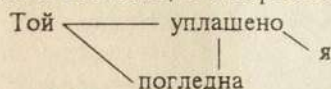
Šťastlivo si bývajte a v zdraví užívajte.

To je pol'ahoba, povedal spokojne a zavrel oči.

Doctor Bremwell, unlike Lewis, had been friendly towards Manson all that month.

Той я погледна уплашено.

На субектните обстоятелствени пояснения отговаря парафраза, която характеризира подлога на изречението от гледна точка на действието или състоянието, въведено от глагола. Тогава първото изречение означава „Бъдете щастливи и щастливо живеете“, *unhappily* в изречението *He saw her at home and unhappily wished her good night.* — „[Той] беше нещастен, когато ѝ пожела лека нощ“, а *уплашено* в последното изречение означава *Той беше уплашен, когато я погледна*, т. е. изразява моментно състояние.

3/ Обстоятелственото пояснение за гледна точка, което изразява с оглед на кого /на какво се върши действието, напр.:

He failed quite to see how his situation could clear up at all logically except by some turn of events...

Yet, ironically there was seldom any difficulty in getting money for non operational improvements.

Podl'a zákona je osobná sloboda zaručená a podl'a zákona ju možno vziať!

Najprv sa pripravíme teoreticky, sme siedmi vysokoškólaáci, potom založíme tajnú organizáciu.

Финансово операцията е неизгодна.

Филологически употребата на този термин е неточна.

Душевно се чувствах зле.

4/ Обстоятелственото пояснение за краен резултат и последица. Крайният резултат се свързва с количеството, като означава максимална граница на мярата и не преминава отвъд тази граница. Когато се премине границата, обстоятелственото пояснение означава последица. Напр.:

— за краен резултат

Najedol sa do prasknutia.

Ale zato Dunaj pod ňou aký je smutný, aký nadurdený, aký do čista rozliaty.

But down below how Troubled and angry the turbid waters of the Danube seem, with the river overflowing its banks far and wide.

Odrhnú ho a potom v lese, temnej húštine ho najdú zbitého do krvava.

Ще се бия на живот и смърт.

Житото изгоря до клас.

— за последица

Váza sa rozbila na kúsky.

Jano schudol na triesku.

Станал си на дъска.

5/ Обстоятелственото пояснение за средство /в широк смисъл/, което уточнява начина на извършване на действието откъм допълнителни обстоятелства — средството за неговото извършване, напр.:

Môj sused pri stole jedol rukami.

The first stage of their journey was by land, to Montego.

Bay, and the notable thing about it was that the borrowed wagonette was drawn not by a pair of horses, but by one horse and one mule.

Летял бих със пробна машина в небето.

Както винаги в такива случаи, той размиваше хората с весели анекдоти и шеги.

/6/ Обстоятелственото пояснение за произход и материал, напр.:

Z dreva a kameňã zničených osád si postavili obydlia, domy s vysokými štítmí.

S viacerymi rovesníkmi sa dostal k literatúre z výroby a bez humanitného vzdelania.

Apart from the linear expression in the art of painting, the artist worked with drawing.

Този семантичен клас отделяме в словашкия и в английския, но в българския език се наблюдават някои различия. Отношенията между глагола и именната фраза не позволяват да се включат изразите, означаващи произход и материал, в рамките на обстоятелственото пояснение. Напр.: *Шия палто от кожа. Моделирам ваза от глина*. Изразите *от кожа*, *от глина*, не уточняват действието откъм обстоятелствата на неговото извършване, нито са глаголни определения, а изразяват втори, косвен обект на действието. Тъй като класификацията ни служи само за изходна база, смятаме да не разширяваме повече обясненията. Доказването на тази теория може да бъде направено в следващо изследване.

/7/ Друга голяма група обстоятелствени пояснения за начин са обстоятелствата за интензитет /количество/, т. е. Adv Quant. Те изразяват различно количество, степен на действието, на свойството или на друг признак. Тук изцяло се проявява градацията на действието и свойството, както обръщат внимание С. Грийнбаум /1970/ и Оравец /1978/. Й. Оравец назовава тази възможност за квантификация по-общо, като говори за динамични взаимоотношения. Опозицията се изгражда със статичните взаимоотношения, където включва същинските обстоятелства за начин и тези за гледна точка. Към динамичните отношения Оравец отнася обстоятелствените пояснения за материал, за произход, за оръдие, за средство и др. Според нашето виждане, такова широко разбиране на „интензитета“ при обстоятелствените пояснения за начин не е убедително, защото динамичните отношения могат да важат само тогава, когато определяният /модифицираният/ член /глагол, прилагателно име, наречие/ може да изрази определена степен на интензитета. Затова възприемаме за динамични само количествените пояснения за начин, всички останали са статични /срв. Е. Паулини 1981, с. 268/.

Измеримостта на качеството в обстоятелствените пояснения за начин се проявява в следните разновидности:

/а/ Интензитет с абсолютна валидност, който не може да се уточнява или променя, т. е. не може да се повиши или понижи, напр.:

... *ba neraz usudzujú i celkom naopak...*

Zobliekol sa na to do pása a dlho sa čliapkál vo vode, ktorá musí byť za rána poriadne studená.

The heat — sending light... were putting on their usual magic, though actually, as Pnin well knew...

... *старецът се качи и още със съдането си успя да се осведоми, кажи-речи, напълно за личността му...*

/б/ Интензитет, насочен от определена точка нагоре. Напр.:

Andrew was highly satisfied with himself.

Nemci už budú zahnatí hodne ďaleko na západ...

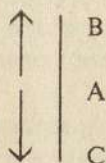
Най-силно го привлече киното.

/в/ Интензитет, насочен от определена точка надолу. Напр.:

Keď sa znonu vystrie, skoro načisto prestane stúpať.

... I was fond of him, though he'd got a bit confused in his head.

... *и му отпускате по малко от пояса.*

Прилагаме схема, за да илюстрираме казаното до тук. В схемата ВС съответства на /а/, т. е. важи за всяка точка от скалата, АВ съответства на /б/, АС съответства на /в/.

* * *

II.1.0. Същинските обстоятелства за начин в словашкия език изразяват качество на действието /*čítať potichu, nahlas*/ или на свойството /*tmavo zelený, čerivo urečnený...*/, Отговарят на въпрос как? /по какъв начин?/. Например в изреченията:

/а/ *Evica... vzrušene zašepkal, mysliac, že priznanie patrilo jemu.*

/б/ *Elegantným oblúkom vyberá zákrutu a vzápätí prudko brzdi.*

/в/ *Ale do zajatia som padol náhodou, smiešne.*

/г/ *Celkom by mu bolo ulahodilo pár slov o tom, že so starým sa dakedy ťažko vychádza.*

/д/ *Spoza obzoru vyletovali svietiace strely, mihali sa krížom-krážom v dlhých oblúkoch.*

/е/ *Uvedomil si, že sa mu Ondrej vysmieva, ale možno to myslel úprimne a dobromysel'ne.*

/ж/ *Lenže ty si Ježus a nevieš to povedať nahlas.*

/з/ *... a keď už nevidel na klát, sadol si naň, nohy dal krížom.*

/и/ *Márne im gazda pekným slovom dohovára...*

За изреченията /а/ — /и/ и др., които съдържат същински обстоятелства за начин, важи правилото P₁: Adj+N+V /Вж. примерите по-долу/. P₁ означава качествения характер на обстоятелственото пояснение чрез това, че към глагола

/V/ се прибавят два други елемента. Първият от тях е адектив /Adj/, който в съчетание със съществителното име /N/ определя качеството на действието.

При все това P_1 важи абсолютно само за тези примери на обстоятелствено пояснение за начин, в които то се реализира от определителни наречия. Става въпрос за случаи като:

/a/ <i>vzrušene zašepkal</i>	<i>zašepkal vzrušeným spôsobom</i>
/б/ <i>prudko brzdi</i>	<i>brzdi prudkým spôsobom</i>
/в/ <i>padol smiešne</i>	<i>padol smiešným spôsobom</i>
/г/ <i>t'ažko vychádza</i>	<i>vychádza t'ažkým spôsobom</i>
/д/ <i>myslel úprimne a dobromysel'ne</i>	<i>myslel úprimným a dobromysel'ným spôsobom</i>

P_1 не важи за изреченията с обстоятелствени пояснения за начин, които се реализират с помощта на фразеологични изрази като *ruka v ruke, žit' na vysokej nohe, babrat' sa [s dakým], v rukavičkach, krížom-krážom* и др. Тук важи правилото за субституцията [P_1 sub], т. е. съответният фразеологизъм може да се замести с наречие или с име, което се премодифицира в адектив и така посочва начина, или евентуално се заменя със съществително име в падеж с предлог. Напр.: *ruka v ruke = spolu; bez ladu a skladu = neusporiadane; krížom-krážom = bez ladu a skladu = neusporiadane* [срв. изречение /д/].

II.1.1. В изреченията с глагол за говорене /ж/ и /и/ освен определителните наречия се използват и обстоятелствени. Но обстоятелствените наречия, реализиращи обстоятелствено пояснение за начин, безспорно прикриват качествения характер на действието. Тогава синтагмата, състояща се от глагол и обстоятелствено наречие, стои по-близо до синтагмата, в която съществително име се определя от съществително име /т. е. несъгласувано определение/. А синтагмата, състояща се от глагол и определително наречие, стои по-близо до синтагмата, в която съществителното име се определя от прилагателното /т. е. съгласувано определение/. От това следва, че обстоятелствените наречия са вторично средство за изразяване качество на глаголното действие, също като съществителните имена, които са определения на съществителните имена. Естествено, характерът на определяния член в приведените като пример синтагми е съвсем различен.

II.1.2. Обстоятелствените наречия във функцията на обстоятелствени пояснения за начин показват следните свойства:

/1/ Ако са сложни, респ. при тях преобладава произход *na-hlas* често от тях могат да се образуват типични във формално отношение наречия, напр.: „*Zlá som ja mat', zlá... - zrazu vraví hlasno - diet'a mi umiera...*”

/2/ Ако при тях преобладава произход от застинал инструментал, често могат да се заменят от съчетание на предлог и съществително име, например в изречение /з/ *nohy dal krížom = nohy dal na kríž*;

/3/ Ако съществителното име, чрез което се реализира адвербиалното пояс-

нение за начин, съдържа характеристичен елемент, то може да се замени от наречие, например в изречение /а/: *Márne im gazda slovne dohovára...*

/3а/ Ако наречието има такъв характеристичен елемент, вместо него може да се употреби съществително име в множествено число, напр.: *Márne im gazda /peknými/ slovami dohovára*;

/4/ Ако съществителното име не съдържа такъв характеристичен елемент, то трябва да бъде уточнено от определение, напр.: *kračat' t'ažkým krokom, písat' vel'kými písmenami* [срв. Оравец 1978, с. 122; също там и предложен инструментал с предлог *s* и генитив с предлог *bez*]. Трябва да се отбележи, че предлог *s* + инструментал образува позитивни наречия, напр.: *s hrđost'ou = hrđo, s hnevom = hnevľivo, s rezervou = rezervovane*, а предлог *bez* образува негативни наречия, напр.: *bez poriadku = neporiadne, bez ľadu a sklady = neporiadne [neusporiadane, bez štyľu = neštyľovo*.

II.2.0. Адвербиалните пояснения за начин в английския език най-често се реализират с помощта на наречия [*loudly, coldly, obviously*], напр.: *The general spoke sharply*, на предложни изрази [*with the utmost courtesy, with great skill, in a workmanlike manner*]: *Godfrey stood, still with his back to the fire*. Предложните фрази с *way, manner* и *style* са членувани с определителен /по-рядко с неопределителен/ член, напр.: *He always writes in a careless manner/way*; „*Well, Master Godfrey, what do you want with me? said Dunsey, in a mocking tone*. Все пак най-често обстоятелственото пояснение за начин се реализира с помощта на наречия, които са образувани от прилагателни имена с наставка *-ly/deep-ly, quick-ly, thick-ly, strong-ly*/, по-рядко с *-wise, -style, -fashion, -wards*, като тези наставки образуват наречия от съществителни имена [*clock-wise, cross-ways, side-wise, back-wards*].

По-характерни примери на същински обстоятелствени пояснения за начин откриваме в следните изречения:

/а/ *At first the tears came slowly.*

/б/ *I put the gear correctly, that is important.*

/в/ „*Thunder*” *he remaked petulantly.*

/г/ *They fought swiftly and with a despairing savageness denoted in their expression.*

/д/ *Winter came early with a heavy fall of snow.*

/е/ *She answered strangely.*

/ж/ *Andrew's heart was beating fast.*

/з/ *But he said with an air of unconcern.*

/и/ *In the midsi there was a king of spear, its half set against the under-side of the bowsprit, its point perpendicularly down towards the water...*

II.2.1. По наше мнение, изброените по-долу синтагматични свойства, освен за процесуалните обстоятелствени пояснения /както смята Куърк и др. 1973/, важат и за адвербиалните пояснения за начин:

/1/ Могат да бъдат в контраст в алтернативния въпрос или в отрицанието,

He spoke $\left\{ \begin{array}{l} \text{animatedly} \\ \text{with animation} \end{array} \right.$

За изразяване на обстоятелствено пояснение за начин се употребяват следните перифрази:

snake-wise   *French-style*   *schoolboy-fashion*
Indian-wise   *cowboy-style*   *peasant-fashion*

Ако посочените перифрази се употребяват с *manner*, следва постмодификация, напр.:

in the manner of
    the French
    a cowboy
    a peasant
    a schoolboy

II.3.0. Същинските обстоятелствени пояснения за начин в българския език представляват най-голямата група в рамките на нашето разбиране за начин. Те могат да бъдат изразени както с наречия, респ. наречни съчетания, така и с предложни изрази. Напр.:

/а/ ... каза *спокойно*, както може да се каже нещо с *безкрайно отчаяние*;

/б/ Тя вървеше в *тъмното покрай оградите бързо и крадливо*;

/в/ ... гледаше *чужденеца от долу на горе повече с безпокойство*, дори с *уплаха*, *отколкото с любопитство*;

/г/ И все *тъй с остен ли ще върви работата*;

/д/ *Вършеше всичко това преднамерено бавно*;

/е/ *Движеха се във въздуха като крила на птица*;

/ж/ *Двамата се оправяха по мъжки*.

В много от случаите е възможна взаимната замяна на наречията с предложни изрази. Например: *Отнасяха се с нея неблагоприятно /с неблагоприятие/ и дори цинично /с цинизъм/*. Такава замяна почти винаги е възможна, когато обстоятелственото пояснение е изразено с наречие, образувано от прилагателно име. В повечето примери замяната се осъществява: в случай че прилагателното име е образувано от съществително или от прилагателно име. може да се образува съществително с наставка *-ост*. И в двата случая съществителното име с помощта на предлога се образува предложен израз, който е синонимен на наречието и може да го замени. Напр.:

нежно   — с *нежност*
трудно   — с *трудност*
галантно   — с *галантност*

<i>искрено</i>	— с искреност
<i>страстно</i>	— със страст
<i>жарко</i>	— с жар и др.

Замяната може да се осъществи и когато прилагателното име, омонимно на наречието, е образувано от предложно съчетание. В такъв случай наречието се замества от съответния предложен израз, напр.: Чете **безпогрешно**. — Чете **без /по/ грешка**.

Субституцията на наречието, изразяващо в изречението същинско обстоятелствено пояснение за начин, може да се осъществи и чрез използването на модела:

наречие $\longleftrightarrow$ по+прилагателно име+начин

Например: <i>елегантно</i>	<i>по елегантен начин</i>
<i>нежно</i>	<i>по нежен начин</i>
<i>грубо</i>	<i>по груб начин</i>
<i>весело</i>	<i>по весел начин</i>
<i>кръшно</i>	<i>по кръшен начин</i>

Такава една замяна е възможна теоретически при всички наречия, образувани от прилагателни имена, но на практика рядко се осъществява, тъй като в стилистично отношение изразът става по-тромав, по-тежък. Все пак изборът при употребата на двата синонима зависи и от стиловата принадлежност на текста.

В деловите стилове ще се предпочете аналитичният израз, докато в художествения ще се запази синтетичното наречие /срв. *подходящо — по подходящ начин*/.

Предложните фрази, които изразяват същинското обстоятелствено пояснение за начин, най-често са образувани с помощта на предлога с и на антонимния му предлог без. Напр.: *Всичко му се отдаваше с еднаква лекота.*; *Покани ни без знанието на домашните си*. От антонимността на двата предлога се извежда и семантиката на обстоятелствените пояснения, която се свързва с наличие /в първия случай/ и отсъствие /във втория случай/ на въведения признак в обсега на действието. В по-редки случаи могат да се използват и други предлози: в *Леглата бяха застлани с безпорядък*, по *Лежи по гръб на сламата*, и др.

Към същинските обстоятелствени пояснения за начин могат да се причислят и сравненията. Те най-често се изразяват чрез предложен израз /като + дума или израз, с които се сравнява/. Напр.: *Главата ми писна като гайда.*; *Карадемирев скокнал от трапезата като бесен.*; *Той говореше за нея като за жива*. и др.

Сравненията също могат да бъдат изразени с помощта на наречно съчетание, състоящо се от предлога по и наречие на -ски: *Опря дясна ръка по бабаитски*; *Разсмя се по детски*. и др. Посочените същински обстоятелства за начин представляват елипса от модела, който вече предложихме за субституиране

на наречията: по + прилагателно име + начин. С изпускането на съществителното начин обаче прилагателното се преосмисля в наречие и образува конструкция за уподобяване с голяма широта на употреба в разговорната и в художествената реч.

В по-редки случаи уподобяването може да се изрази и само от наречие. Напр.: *Гълчеше ги свойски*.

Една по-слабо застъпена форма за изразяване на същинско обстоятелствено пояснение за начин представляват наречните съчетания от типа по + стара дателна форма на прилагателното име /по старому, по домашному, по новому и др./ . В този случай са налице ограничен брой запазени лексеми, с които може да се осъществи съчетаването. Трансформацията в по + прилагателно име + начин е безболезнена /но веднага се променя стилистичната характеристика на израза/.

* * *

След като направихме анализ на системите на адвербиалните функции за начин и начините за изразяване на същинските обстоятелства за начин в словашкия, българския и английския език, стигнахме до следните изводи за сходствата и различията между трите езика:

1. И в трите езика често се използват еднакви средства за изразяване на обстоятелствените пояснения за начин и по-точно на тези, които изразяват качество на действието /същинските обстоятелствени пояснения за начин/. Това са наречия, предложни изрази и фразеологизми с адвербиално значение.

2. Словашкият и българският език имат, за разлика от английския, относително свободен словоред, що се отнася до обстоятелствата за начин. Това означава, че отделните думи в изречението се групират според своето значение. Словоредът на английското изречение е фиксиран — с промяната на мястото често се променя и принадлежността на един израз към една или към друга група обстоятелствени пояснения.

3. Мястото на наречията и в трите езика се определя от семантичен критерий. Става въпрос за синтактична връзка прилагане, защото наречията и в трите езика стоят в контактна позиция при думата, респ. глагола, която определят отблизо.

4. В трите езика се среща с еднакви принципи при субституцията на обстоятелствата за начин. При това перифразата се предпочита в писмената реч, а не в устната /вж. в текста/.

5. Трите езика разполагат с еднотипни конструкции за изразяване на обстоятелствата за начин, състоящи се от предлога с/s/with или без /bez/without и именен израз. В словашкия предлогът е съчетан със съответстващата падежна форма.

6. В словашкия език съществува възможност да се изрази същинското обстоятелство за начин безпредложно, с прост инструментал, когато е именен израз, в повечето случаи с определение, напр.: *kráčať' ťažkým krokom*. Без

определение е тогава, когато самото съществително име притежава характеристичен елемент, напр.: *hovorit' šeptom /potichu/*.

7. В някои случаи става въпрос за различни функции в българския и в словашкия език:

/а/ На посочения на стр. 13 пример *tmavo zelený*, където в словашкия език *tmavo* е същинско обстоятелствено пояснение за начин, в българския език съответства сложна дума *тъмнозелен*, където *тъмно* е част от сложната основа. Между словашки и английски не съществува разлика;

/б/ В българския синтаксис съществува проблем при определянето на изразите, означаващи средство. На стр. 189 от Академичния синтаксис /1983/ те са разгледани в рамките на косвеното допълнение, а на стр. 203 — в рамките на обстоятелственото пояснение за начин, подвид образец. Според нас по-мотивирано е включването им в раздела за обстоятелствените пояснения, тъй като семантиката им се свързва с обстоятелствата около извършването на действието, а не с обект, засегнат от глаголното действие;

/в/ На някои обстоятелствени пояснения в словашкия език /за произход и материал/ отговарят непреки допълнения в българския език. Срв. *ušit' z kože* — да ушия от кожа *model'ovat' z hlíny* — моделирам от глина и др. Словашкият и английският език тук показват прилика.

БИБЛИОГРАФИЯ

Андрейчин, 1944	Л. А н д р е й ч и н. Основна българска граматика. С., 1944.
Бауер – Гредъл, 1972	J. B a u e r – M. G r e d l. Skladba spisovné češtiny, Praha, SPN, 1972.
Брож, 1971	L. B r o ž. Adverbial'naja perifrastika. Praha, UK, 1971. Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. III. Синтаксис. С., 1983. БАН. /също и Академичен синтаксис/
Грийнбаум, 1970	S. G r e e n b a u m. Verb — Intensifier Collocations in English. The Hague — Paris, Mouton, 1970.
Даровец, 1988	M. D a r o v e c. Z konfrontačnej syntaxe slovensko-českej. В: Studia Akademika Slovaka 17. Alfa, Bratislava, 1988, s. 83 — 104.
Зандвоорт, 1969	R. W. Z a n d v o o r t. A Handbook of English Grammar. London, Longmans, Green and Co Ltd. 1969.
Йесперсен, 1969	O. J e s p e r s e n. Analytic Syntax. New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc. 1969.
Копечни, 1962	F. K o p e č n ý. Základy české skladby. Praha, SPN, 1962.

- Крупа, 1988 V. K r u p a. Typológia slovenskej vety. В: *Studia Academica Slovaca* 17. Alfa, Bratislava, 1988, s. 279 — 299.
- Куърк и др. 1973 R. Q u i r k e t al. *A Grammar of Contemporary English*. London, Longman Group Ltd. Second impression. 1973.
- Мико, 1972 F. M i k o. *The Generative structure of the Slovak Sentence*. Bratislava, 1972.
- Оравец, 1978 J. O r a v e c. *Náčrt slovenskej skladby pre vysokoškolákov*. Bratislava, SPN, 1978.
- Оравец, 1986 J. O r a v e c, E. B a j z i k o v a. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax*. Bratislava, SNP, 1986.
- Оравцова, 1982 A. O r a v c o v á. *Z problematiky prislovkového určenia*. *Jazykovedný časopis*, 33, 1982, s. 69 — 78.
- Паулини, 1981 E. P a u l i n y. *Slovenská gramatika*. Bratislava, SPN, 1981.
- Попов, 1941 Д. П о п о в. *Българска граматика*. С., 1941.
- Попов, 1962 К. П о п о в. *Съвременен български език. Синтаксис*. С., 1962.
- Руска граматика, 1979 *Русская грамматика*. Т. II. Синтаксис. Praha, 1979.
- Теодоров-Балан, 1940 Ал. Т е о д о р о в - Б а л а н. *Нова българска граматика*. С., 1940.
- Хабовчик, 1987/88 О. Н á b o v č í k. *Konfrontačno-kontrastívna lingvistiká, В: Cizí jazyky ve škole*, 31, с. 8, s. 345 — 352.

БЕЛЕЖКИ

¹ Всички нови термини във връзка със семантичната класификация ще бъдат обяснени при разглеждането на съответния вид.

² За метода вж. Хабовчик 1987/88.

³ Разбирането за начин в тази студия е по-широко от възприетото в българската граматична литература. То включва определенията на качеството или количеството и интензитета на глаголното действие.

⁴ Привеждаме само тази част от класификацията на обстоятелствените пояснения, която има отношение към темата.

CONTRASTIVE ANALYSIS OF MANNER ADVERBIALS
IN SLOVAK, BULGARIAN AND ENGLISH

Ph. Dr. ONDREJ HÁBOVČIK, CSc., MARIA ILIEVA

Résumé

The authors of the present study compare a sub-system of manner adverbials in Slovak, Bulgarian and English. A special attention is paid to the so-called real manner adverbials. Analysis of the material from three above mentioned languages shows affinities and differences between these languages. Owing to the lack of formal indicators in these languages the authors have solved the issues at semantic level. Adverbial functions in contemporary Bulgarian are found unsatisfactorily subdivided when compared with a more elaborated functional subsystem of manner adverbials in other European syntactic theories therefore the authors of this study prove and suggest a more detailed semantic classification of this syntactic category.

СЪПОСТАВИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИЗРАЗЯВАНЕТО НА СЪЩИНСКИТЕ
ОБСТОЯТЕЛСТВА ЗА НАЧИН В СЛОВАШКИ, БЪЛГАРСКИ И АНГЛИЙСКИ ЕЗИК
ОНДРЕЙ ХАБОВЧИК, МАРИЯ ИЛИЕВА

Резюме

Авторите на тази студия сравняват подсистемите на обстоятелствените пояснения за начин в словашкия, българския и английския език. Специално внимание се отделя върху начините за изразяване на т. нар. същиски обстоятелства за начин. Съпоставителният анализ на материала от трите езика установява приликите и разликите между тези езици. Поради липсата на формални маркери в трите езика се налагат решения в семантичен план. Досегашното делене на адвербиалните функции в съвременната българска синтактична теория не е достатъчно диференцирано. Като прилагат по-разработен теоретичен модел за уеднаквяване на функционалната подсистема на обстоятелственото пояснение за начин в съвременния български книжовен език с останалите европейски синтактични теории, авторите доказват възможността за по-подробна семантична класификация.

ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 27, кн. 2

1991

TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO
FACULTÉ PHILOLOGIQUE

Tome 27, livre 2

1991

МНОГОТОЧИЕТО КАТО МЕЖДУФРАЗОВА ВРЪЗКА
В ХУДОЖЕСТВЕНИЯ ТЕКСТ

МАРИАНА ГЕОРГИЕВА

THE DOTS AS AN INTERPHRASAL LINK IN
THE LITERARY TEXT

MARIANA GEORGIEVA

Представя: Катедра по съвременен български език

Рецензент: доц. к. ф. н. Хр. Станева

Редактор: доц. к. ф. н. Ст. Стефанова

Велико Търново, 1991

Многообразието е препинателен знак с богати смислови потенции на употреба, които в съвременния български език все още не са проучени в достатъчна степен. Лингвистиката у нас предлага изследвания за многообразието само от чисто формален подход на проучване, т. е. разгледана е употребата му в зависимост от принципите на пунктуацията /Москов, 1968, стр.257—262; Димов, 1972, стр. 33; 1975, стр.248—251; Правописен речник. 1983; Калканджиев, 1938/.

В изследването си „Препинателните знаци като логични, динамични и ритмични елементи на речта” Калканджиев посочва, че препинателните знаци не са само външни означения, те са тясно свързани с мисълта и чувството. Той отнася многообразието към тази група от знаци, с които се бележи „чувственият тон на речта”, и ги определя като емоционални.

Р. Ницолова /1980, стр. 368—373/ сочи употреба на многообразието, която „означава недоизказване в най-общ логически смисъл, премълчаване на нещо, което следва от направеното съобщение”. Авторката уточнява, че в такива случаи многообразието се поставя в края на изречението. Тези изречения не бива да се смесват с незавършеното по състав изречение, при което „най-общо се загатва за дадена част и нейния характер, но тя не се изразява, за да се даде простор на психологическата пауза или да се засили мисловното напрежение” /Граматика на СБКЕ, 1983, стр. 111/.

За семантико-стилистичната значимост на съобщителните изречения с многообразието в поезията пишат в едно свое изследване Калина Иванова и Калина Викторова /1984, стр. 131/. Според тях в творчеството на Н. Й. Вапцаров „многообразието създава динамична съгъстеност и напрегнатост, свързана с борбата...”.

Подобни изследвания на синтактичните единици са доказателство за проявяващата се тенденция на подмяна на номинативния аспект в изследванията на изречението с комуникативен, което е по-точен израз на същността и природата на синтактичните единици, в които пряко се реализира езикът като система. В

този аспект най-пълно се изразява връзката между граматика и стилистика /Арутюнова. 1971, стр. 4—6/, а и до прагмалингвистиката.

Счита се, че езикът има две функции: комуникативна и функция за формиране на мисли. „Езикът е не само форма, в която се проявяват резултатите на мисълта, но е и средство на самия мисловен процес, емоционално, звуково оформяне на този процес” /Колшански. 1965, стр. 16/.

В лингвистиката са известни научнообосновани положения, с които се обясняват такива промени като метафоризация, метонимизация, разширение, стагнация в значението на отделните думи. По същия начин може да се предположи, че съчетаването между изреченията не се ограничава само до причина, следствие, последователност, условие и пр. Възникват по-особени отношения, които се обясняват, а и сами се мотивират, с контекста на цялостния текст. Поддържани от интонационното единство, те са априорно доказателство за наличие на обусловена връзка между по-малките синтактични единици в по-голямата единица на текста, каквото е сложното синтактично цяло. То представлява „синтактично обединение от различни средства и способности, например съчинителни съюзи в присъединителни функции, различни видове безсъюзни присъединителни връзки” /Поспелов. 1948, стр. 41/. Връзката между изреченията трябва да се декодира, за да се появи пълната комуникативна стойност на текста. Особено проявление на тези положения е художественият текст, където комуникацията е, освен на идеи, мисли, понятия, и на чувства. Затова тази връзка между изреченията в рамките на свързания текст може да се изрази и чрез „контекстуално обусловен елипсис” /Москалска. 1981, стр.5/.

Елипсисът е такава особеност на текста, чиято структурно-семантична характеристика се предопределя не толкова от словоредните белези на изречението-изказване, колкото от контекстовите му връзки. /Сковородников. 1973. с. 122—123/.

Елипсисът е конситуационно обусловена реализация на семантика в границите на текста. Става дума за синтактична фигура, съдържаща „подразбираш се в речта знак, който се съдържа в предходен или следходен контекст” /Бали 1955, стр. 175/. Уточняването на семантиката на елипсиса е възможно единствено в границите на свързания текст. Изолираното тълкуване е немислимо. Става ясно, че за текстова връзка елипсисът е релевантен само синтагматично проявен, но не и парадигматично. Такъв модел на междуфразова връзка доказва още по-недвумислено компактността на единицата текст.

Елипсисът е присъщ на динамичния синтаксис и се реализира на основата на контекста, превръщайки се в показател на най-тясна връзка в йерархическата организация на свързания текст.

Предмет на настоящето изследване е многогочетието като експлицитен израз на този „контекстуално обусловен елипсис” между изреченията в художествения текст. Задачата е да се анализира семантико-синтактичната и стилистич-

на, разбира се, характеристика на употребата на многоточието в произведенията на художествената литература, на които е присъща многоплановост на фабулата и висока степен на емоционално-експресивна наситеност. Наблюденията се правят върху материал от 580 единици на текста — сложно синтактично цяло, ексцерпиран от романа на Иван Давидков „Рифовете на далечните звезди“, С., 1981. Художествената проза на автора предлага в това отношение особено богати възможности за анализ на синтагматиката на цялостния текст.

Повествованието на Иван Давидков се отличава с богато нюансиран психологизъм, проявяващ се при изграждането на персонажа. Това е една интелектуализирана фабула, в която доминира драмата на разума на персонажа на Давидков. Него го занимават проблеми, които само на пръв поглед са делнични. Става въпрос за деформации в еволюиралата ценностна система на съвременника ни. Белетристът поднася с вещина сътворена смяна на художественото време — реално и библейско, на художественото пространство — битие и инобитие. Тези ретроспекции и проспекции правят наложителна и в същото време много естествена употребата на многоточието като връзка между синтактичните единици в текста на Давидковата белетристична творба. Елипсисът на имплицитния психологизъм манифестира драматизма на текстовата тъкан, на човешки отношения, даже и на авторските лирически отклонения. Изобщо творчеството на Иван Давидков се отличава с повсеместна имплицитност на фабулиране, с един подтекст, който се явява референт на елипсоирани междуизреченски връзки. Художествената информация излиза извън пределите на изречението на ниво синтаксис. Синтактичната конструкция на автора е силно сегментирана и бележи ярко определен психологически и емоционален подтекст с добре проявена експресивна сила.

Лингвистиката вече разполага с достатъчно количество изследвания на граматическите категории на текста, на единиците му и връзките между тях /Пешковски, 1928, стр. 506—519, Вейхман, 1961; Галперин, 1974, стр. 105; Тураева, 1986, стр. 6; Новое в ..., 1978, стр. 69; Дымарская-Бабаян 1988, стр. 115/.

Информацията е художественото произведение не е заложена в изречението като самостоятелна единица, а в комплекса от изречения.

В работата се прави характеристика на многоточието като свързващо звено, „конектор“ /Дреслер, 1978, стр. 125—132/, в синтагматиката на белетристичния текст на Иван Давидков. Статутът на многоточието като лингвистичен параметър в това художествено произведение се изгражда в хода на анализ, който следва два етапа: връзка между отделните изречения, т. е. вътре в рамките на сложното синтактично цяло, и връзка между отделните сложни синтактични цялости в границите на литературно-художествения текст.

1. Многоточието като междуизреченска връзка, изграждаща „кохезията“ /Галперин, 1981, стр. 74/ на текста в рамките на едно сложно синтактично цяло; Отчитайки членимостта на текста като характеризираща и белетристичната

категория, се определят следните групи речетворчески актове, в които има употреба на многооточие.

1.1. Авторска реч;

1.1.1. Повествование;

1.1.2. Описание на природни картини, характеристики на персонажа;

1.1.3. Разсъждения на автора;

1.2. Чужда реч;

1.2.1. Диалог;

1.2.2. Цитиране;

1.2.3. Полупряка реч;

Тази членимост е израз на контекстовата информация на произведението. Тя е резултат от различната комуникативно-функционална стойност на различните синтактични конструкции, изграждащи състава на сложното синтактично цяло. Едновременно с това членимостта обуславя компактността на информационната структура, в която равностойно се включва синсемантията на изказванията.

Трябва да се посочат смисловите параметри, като се уточнят логическите връзки, изразени с многооточие. Т. е. многооточието няма само копулативна роля.

1.1.1. Паузата, която изразява многооточието в структурата на сложното синтактично цяло тук, е израз на вътрешни смислови взаимовръзки. Анализът на техния влог в парадигматичния и синтагматичния план на художествения текст предполага характеристика на синтактико-семантичната структура на изказванията, които участват във връзката. Редукцията на информацията идва да покаже наличието на хезитация /пауза/ между основните единици на синтактичното цяло. Когато има паралелизъм на синтактичната постройка и се пази темо-ремантичната референция, многооточието в повествованието представя условна експликация на лъчева граматическа връзка между предикатите. Съчетаването на двата плана на фабулиране — на реалността и на спомена — прави литературно-художествения текст по-динамичен в комуникативно отношение. Мотивацията на употребеното многооточие се съдържа във верижната постройка на първото изказване. Наслаждането на предикация съдържа имплицитно необходимостта от създаването на спомена като втори компонент на връзката, засилващ психологизма на повествованието. Преходът в пластове изисква паузата на многооточието, за да бъде реализирано единството на изказа. То се носи от паралелна по граматическата си характеристика връзка.

Многооточието в авторовата реч при повествованието е средство за създаване на ритъм в смисъла на текста. Това е налице и в случаите на синтактичен паралелизъм при предикатите, съчетан с лексикални повторения. Например: „...старият учител се питаше какво бе повело из безкрайните небесни простори тях, бедните селски момчета... Какво беше повело към облаците тях, преданите на земята”. Психологическата пауза тук носи философията на худо-

жествения текст на Давидков. Повествованието за нравствените ценности не може да не се експлицира с паузите на дълбокото проникновение. Всяка емотивна проза притежава тези параметри.

Многогочието като взаимовръзка между изказванията в авторовата реч е средство за своеобразен „диалог“ между фактите и подтекста. Средство за насищане на мисловния процес, с което се предполага вярно декодиране на информацията, създава се допълнителна естетико-познавателна стойност. То е връзка между изказвания, които винаги битуват в един втори, допълнителен пласт към фабулата. В някои случаи става въпрос за ретроспекция: *„Учителят гледеше старата белгийска карабина и си мислеше колко страх и покорство е всявало в душите на хората това веждно оръжие — нищо и никакво оръжие с изтънял ремък и със сипаничави вдлъбнатинки по ръждясалата цев... Учителят си спомняше, че с тая карабина Горския цар беше стрелял“*. В този дискурс многогочието е експликатор на осъществена в семантичен план връзка чрез предикативните словосъчетания, или по-точно — чрез минало несвършено време на несвършени по вид глаголни форми. По този начин се пресъздава една продължителност, повторемост, ритмичност на действието, с което се въвежда и изразява споменът във фабулата на творбата. Миналото несвършено време тук внася едновременност или съвпадане на действията във времето на текста. Т. е. многогочието е експликаторът на свързаността на дискурса, а видо-временната характеристика на предикацията е семантичната импликация на тази свързаност: *„ — Аз цял живот се мъчех да съединявам бреговете, разделени от река или от пропаст — продължаваше той. — Едни виждаха в моите мостове само грамади от бетон и от стомана, вписани в пейзажа със своите арки и плетеници, а аз, когато минавах по тях и се заслушах в стъпките си, имах чувството, че долавям приятелски разговор на два бряга... В живота си се мъчех също да съединявам двата бряга на чувствата, на приятелството, но нерядко разбирах, че съм слагал основите върху карстови свлачища“*.

В ексцерпирания материал няма случай на проспекция в прякото повествование.

Така многогочието е израз на конексия на съединяване между синтактичната организация на изказванията. /Новое в..., 1978, стр. 69/.

1.1.2. В синтактичните цялости, в които авторът прави описание на природни картини или портретна характеристика на персонажа, многогочието е връзка на съединяване, на противопоставяне, на причина и следствие. Конексията в тези случаи е винаги дисгантна, което представя парадигматиката на текста.

Дистантната съединителна връзка с многогочие може да присъства в ретроспекцията на повествованието, като паралелната граматическа връзка се изразява чрез предикатите, които имат идентична видо-временна характеристика: *„Когато обикнеше нещо, учителят се привързваше към него. Това можеше*

да бъде човек, лозница, синигер, който мъти в хралупата на някоя стара круша... Радваше се, когато ги видеше, мислеше за тях, вълнуваше се”.

Тук многоточие е връзка между изказвания, които не са равни на едно изречение. Ретроспективният план показва възможността на текста да прояви водещата черта в нравствеността на героя, която според автора трябва да се възприеме от читателя като маниер на поведението в цялото фабулиране изобщо. Налице е референция, която се отнася до вътрешния свят на героя, затова многоточие не е просто пунктуационен финал, а междумфразова връзка със своя смислово-стилистическа натовареност.

Синтактиката на многоточие се допълва и от употребата му на конектор в проспективен план. Тясната връзка на причина и следствие между мислите Иван Давидков изразява с психологическа пауза на уплътнена референция, която мотивира ценностната система на героя Михалушев. Тук многоточие е още и степен на интонационно-граматическо обединение на изказванията, чиято комуникативна система е дистанцирана от чуждата мисъл на персонажа: „Тогава щеше да настъпи пълно запустение, защото цветето е светлинка, спомен за угаснал прозорец, който продължава да гори във ег образението ни, напомняне за походка на човек, за човешки глас, за искърцване на врата и за процъпяване на кон...”. Изчезне ли и последният зеенец — мислеше си учителят — ще изчезне — завинаги — и душата на сриналото село...”. Затова той не можеше да гледа с безразличие двубоя на цветята с бурена”.

Многоточие може да изразява и отношение на противопоставяне, като безсъюзното свързване е логически мотивирано — по-силно се акцентува на предицирането на цялостния текст, независимо от субектите. Така се обогатява съдържателно-фактологическата информация на художествения текст: „Дърпах му палтото, хвърлях шапката му през прозореца, извиваха му ушите и хрущялите пукаха през безмилостните им пръсти... Той се крепеше на патериците, мъчеше се да прокъса обръча на настървените малчугани, но децата не спираха своите издевателства”.

Многоточие може да служи за връзка и при проспекция, която не се въвежда с лексикални средства — тогава, после, но и изразявана със семантико-морфологическата характеристика на предиката — глагол за идеална дейност + глагол за конкретно действие, но в сегашно предсказано време. Отношението, което изразява тук многоточие, е противопоставяне между две плоскости на езиково траспониране на действителността — идеална и реална, света на представите на персонажа и фактологическия свят на романа, вербално изразен от автора. Контрастът между информацията на фактите и информацията на проспекцията също е вид информативност на текста, имплицитно изразен авторски замисъл. Тази имплицитност предполага съдържателна интерпретация, която се подплатява с паузата на многоточие. Това е възможно благодарение на способността на езиковите единици, с които се изразява предицирането, да поража-

дат асоциативни значения. Наличието на тази пауза-връзка прави реална възможността на изреченията да променят смисъла на съдържателно-фактологическата информация. Контрапунктът проспекция /реалност изразява динамизъм на контекста. В първото изказване предикатът е асоциативен, докато в третото естетико-художественият характер на информацията се носи от субекта, изразен с абстрактна лексика: „*Макар че учителят сега я виждаше заспала, той си представяше как змията се плъзга по тревата, как се увива по дърветата, как се мятта между храстите, когато усети, че я заплашва беда... Сега змията лежеше блажено отпусната, с онова излъчване на покой и мъдрост, за което хората от най-древни времена са я обожавали и са я правели спасителка на домовете им...*”

Погледът на човека докосваше змията и тя потрепваше”.

Противопоставянето е есплицирано по линията на синтактичната верига с модел допълнение /подлог/ допълнение. Предикативните части не могат да предадат смисъла в пълнота, затова противопоставянето, което се носи от многоточието, е импликаторът на смисловото единство. Знакът на елипсата в психологически план е носител на тази семантико-стилистична валенция на сложното синтактично цяло.

1.1.3. Авторите разсъждения в хода на романното изложение представят едновременно предаване на интелектуално съобщение и постигане на определен ефект от чувства, т. е. читателят възприема комплекс от преживявания и чувства, а не фактологически ред от референти. Многоточието в тези фрази е употребено в случаи, когато силно наситените на психологизъм изказвания, които са в двата плана, едновременно са носители на подтекстова информация и няма пряк вербален експликатор, а останалите представят транспониране на асоциативно-конотативната референция в обсега на определен субект. Цялата тази опосредовано предадена информация е ретроспективно предаден мисловен процес на човека, който авторът въвежда чрез пауза в романа. Т. е. многоточието означава връзка между изказвания, които се съотнасят помежду си в темо-рематично отношение. Тази връзка прави възможно декодирането на подтекстовата информация, която се носи от конотативните значения на синтактичните вериги: „*Душата на много живелия и много препатиллия човек прилича на цъфтяла някога градина, през която са минали какви ли не беди и премеждия: и градушки са я чукали, и гръмотевици са разцепвали най-високите ѝ дървета, и разлудял се добитък е изпочупвал стъблата на слънчогледите и ги е натъпквал с копитата си да гният в пръстта... Честит е оставал оня, който е могъл след всички отминали беди да се огледа и да види, че не всичко е пометено от стихииите на времето, че едно зърно, отронено от градушката, пуска корен и цветът му вика първата вечерна звезда, за да я залюлее като пчела върху листенцата си...*”

Такъв миг навярно си припомняше Горския цар и оставяше сълзите да капят”.

Този пример илюстрира употребата на многогочие то като елиптична връзка между контрапунктовете на информацията — мисловен процес, и фактологическите процеси — експлицирано изразени състояния на персонажа.

Текстовата връзка тук се изразява от релевантен преди всичко „синтагматически“ реализиран елипсис, различен от „парадигматически“ такъв. [Грамматика на руското език. 1970, с. 559]. Тази форма на свързване е висша степен на смисловото прекриване. Незапълнената позиция достатъчно се покрива от смисловата интенция на посочения в предходното изказване словесен знак. Компактността на текста се доказва от невъзможността изречението с многогочие то да се употреби във от контекста и пак да носи същата информация.

Употребяването в авторската реч многогочие то изразява връзка за синхронно предаване на чувства, на една паралелна образност; нещо повече — даже връзка между имплицитната информация на две произведения на Иван Давидков — романа „Билет за Бретан“ и вече цитираното по-горе произведение. Налице е една силна интегративна връзка, която не би могла да има друга експликация — традиционно — граматическа, и притежава семантиката на отношение на сходство, което допълва текстовата перспектива: „*Защо си спомням сега равнините на Бретан, когато пред очите ми се мярка сградата на старото селско училище, когато усещам дъха на повехнали божури и чувам как учителят съсредоточено настройва цигулката си, чийто звук е тънък и отривист? Защо вълните на Атлантическия океан се изправят пред очите ми и аз гледам през тях към далечината, където се мяркат хълмовете на моя роден край...*

... Спомням си сега това, защото преди години, в един дъждовен следобед, когато неуютният хотел в Сен Мало ме потискаше с поскърцването на своето дървено стълбище и с грохота на океанските вълни, аз се върнах в мислите си към далечната земя на детството [дали не търсех топлинка за дългата бретанска нощ?] и видях учителя да стои под сложения за празника на Кирил и Методий венец от божури, видях децата — и себе си между тях...

Дворът на нашето училище — някогашното селско гробище — стои гол и разровен пред очите ми. Виждам го през океанските вълни така ясно, сякаш гледам през прозореца на училищната стая. Поройни дъждове са го разровили и в трапчините личат бедреници, ребра и прешлени на кой знае кога погребани хора...

Фаровете на север от крепостната стена в Сен Мало мигат тревожно”.

Тази модификация на връзката представя нова стойност на многогочие то, която е най-ефективно подчертаване на основния идейно-смислов потенциал на текста.

Авторската реч предлага и друга характеристика на многогочие то като кон-

текстуален елипсис. Става въпрос за такива случаи на употреба, в които се въвеждат важни допълнителни сегменти на структурно-семантични разновидности на присъединителни конструкции. Логико-семантичната характеристика на тези синтактични вериги може да бъде каузалност, отношение между общо и частно, отношение на причина и следствие: *„Той така разбираше една от големите за него истини на битието: мъчи се да живееш красиво и достоен си иди от земята... Затова му се искаше и селото да изчезне под язовирната вода необхванато от бурени“*; *„Ако трябваше да изброи всички цветя, които растяха в родния му двор, Михалушев щеше да се затрудни и много от тях можеше да пропусне, защото всеки месец – от март до ноември – беше богат с толкова много цветя и багри, особено месеците на късна пролет, на лятото и на ранната есен, че дори в миговете, когато учителят си ги припомняше, пред очите му засияваха с цялото си великолепие всички възможни смещения и отсенки на червеното, жълтото и синьото – наситени или едва доловими... За учителя господари на пролетта бяха момините сълзи“*.

Синтактично-семантичната структура на връзката се представя от веригата подлог /допълнение, чиято синонимно изразена в лексикално отношение вербализация е експликация на темо-рематичната перспектива.

По-особен модел на синтактико-семантично представяне на връзката с многоточие се наблюдава при позицията тема/тема. Семантиката е доминант, защото има замяна на субектите от първото изказване със събирателно съществително при второто. Това е достатъчно условие, за да се твърди, че в този случай има редукция на съдържателно-фактологическата информация за сметка на насищане на съдържателно-концептуалната. Т. е. многоточието усилва идейно-естетическата текстова характеристика: *„Отшумяваха листопадите, заваляваше тих, пронизващ с хладината си дъжд, който оголваше дърветата само за няколко денонощия и понасяше графитната чернилка на техните есенни сънища към бродовете на Огоста... Но земята осиротяваше само за малко“*.

Мотивите за употреба на многоточието като връзка при присъединителни конструкции са в такъв случай, освен логически и психологически, и структурно-семантични. Това означава дълбинна интерпретация на междумфразовата връзка в художествения текст. Така се стига до характеристика на присъединяването като компонент на текстова аранжировка в смисъл на синхрония между синтаксис на текста и синтаксис на изречението.

И така, присъединяването е похват в архитектуриката на художествено-белетристичния текст, която придава особена естетико-експресивна значимост на смисловите акценти. В разговорната реч присъединителните конструкции се образуват спонтанно, а не като предварително планирани. Те възникват след основното изказване и допълват лексико-тематичната линия.

В художествената реч присъединителните конструкции, без да губят непосредствеността си, насищат фактологическата аранжировка. Организацията на

изказванията в анализираниите смислови единици създава специфичен смислов ритъм, който се свързва с употребата на лексикални повторения и синоними. Многоточието показва взаимовръзката между референтите в многообразието на нюансите ѝ. То е връзка между една суперлинейна информация, съставена от имплицитно изразени семантични варианти на отделните думи. Т. е. внася се допълнителна естетико-познавателна информация. От друга страна, синтактичната организация на изказването понякога представя затруднение при представяне и декодиране на информацията. Имат се предвид случаи на присъединяване, които са със съкратена пауза.

Същността на тези построения може да се тълкува многопосочно. Само че и тук водещият компонент в характеристиката на многоточието като връзка се явява елипсата на свързващото звено и възникването, в резултат на тази елипса, на смисловата полисемия.

Белетристичната проза на Иван Давидков много рядко /само в един случай/ предлага употреба на номинативни изречения като присъединителни модели: „В тази мъгла селото ще изглежда призрачно... Призрачно?“. Номиналът като лексикално повторение на предикати засилва смисловия потенциал на текста, а това е вербално изразена конотативна експресия.

1.2. Многоточието се употребява като междуизреченска връзка и в чуждата реч, включена в синтактичната постройка на белетристичния текст на автора.

Преди да се уточнят семантичните разновидности на изразяваните връзки тук, трябва да се има предвид, че това е „въведена реч /изказване/ дори и в случаите, когато принадлежи на самия автор“. /Маринова. 1983, с.8/. Както сочи по-нататък в своето изследване „Пряката реч в съвременния български книжовен език“ авторката, „авторското повествование е оня езиков семантичен фактор, който е необходимо условие за разбирането на въведеното изказване именно като включено и в същото време влиза като компонент на синтактичното построение“ /Маринова. 1983, с. 9/.

Разграничаването в синтактичния план между отделните видове чужда реч е на основата на граматическата постройка на отделното изказване и връзката му с авторовата реч. Мотивирането на тази връзка определя и експлицирането ѝ. „При косвената реч тази връзка е най-силна и се изразява чрез подчинението в рамките на едно сложно изречение. При пряката и полупряката реч тя има съвсем друг характер - излиза извън рамките на едно изречение.“ /Маринова. 1983, с.12—13/.

При тези синтактични цялости изясняването на семантиката и стилистиката на връзката е възможно, отчитайки задължително спецификата на диалога като вид текст. Елипсата тук е връзка, която се явява допълнително натоварена с естетическа функция в смисловото единство на текста. Те са по правило зависими. Притежават права и обратна връзка в зависимост от това дали са въпроси или отговори. Взаимната връзка е особено ясна при елиптичните отговори. Тук

многогочие то придобива особено значение, защото употребата му на междумфразова връзка е мотивирана само в предходното изказване, и то преди всичко в ритмо-интонационната схема. Многогочие то се явява езикова адекватност на комуникация и в резултат на реализираната конексия в проспективен план: „ — *Нали ти доведе трактористите и им нареди да орат всичко: цветя, лозници?...*”

— *Не съм нареждал, аз изпълнявах чужда заповед...*

— *И ти, който изпълняваше чужда заповед, отиде в града, за да кажеш, че момчето е полудяло отново и се е нахвърлило да троши с камъни главите на трактористите... А може да си казал, че и нож е вадило да ги коли?...*”

Единството на информацията е по посока на предициране на изказването като основна единица на текста.

1.2.1. Отношението помежду им се осъществява в последователност на синтактичните единици допълнение /подлог/ подлог, като ремо-тематичната верига на информацията е широката, отворена комуникативна перспектива на текста тук. Показателно е, че многогочие то изразява връзка между изказвания, разположение в един пласт на езиково транспониране на референтите — ретроспекцията. Това придава нова смислово-стилистична стойност на многогочие то — връзка в рамките на един комуникативно ориентиран план. Синтактико-граматичната характеристика на изказванията на ретроспекцията тук се изразява в употребата на предикати в минал момент спрямо естественото време на текста. Това е времето, „ покривано от хода на естествените събития, действия, процеси”. /Проблеми..., 1983. с. 45/

Многогочие то в диалогичната реч има и друга конективна стойност: употребява се като връзка между изказванията на един персонж . Елипсата в такива случаи е с двойствена функция. В случаите на изразена връзка между синтактичните структури на едно изречение е налице лексикално уплътняване чрез повторени думи, които засилват смисловия ритъм. Така се осигурява комуникативен динамизъм и конотация на речта, т. е. акцентът пада и върху съдържателно-концептуалната информация, чието наличие осигурява декодиране на подтекста.

1.2.2. С нови нюанси в семантико-синтактичната си характеристика се вписва многогочие то в диалогичната реч, съчетана с цитиране. Цитатът реализира ремо-тематичното отношение на реализиране на информацията в следната последователност — проспекция /ретроспекция/ реалност, чиято вербализация изразява паралелни отношения. Граматическата характеристика на междумфразовата връзка се носи от редуването на конкретна с абстрактна лексика — *дърво/живот*. И още — многогочие то тук притежава своеобразна семантика в употребата си — недвусмислено служи за експлициране на връзка между промени в лексикалното значение на отделните изказвания — силно изразена метафоризация с

пряка номинативна употреба на конкретна лексика. Своеобразен конектор, който осигурява кохезията в пространството — временния континуум на диалогичния текст, съчетан с цитиране, е наличието на предициране на предходното изказване в синтаксиса на следващото, т. е. референтът на последното изказване се съдържа в метафоризацията на предходното. Тази специфика на семантиката на текста естествено води и до специфика на връзката, а и до разширяване на стилистично-експресивната стойност на многогочието като връзка. Именно то осигурява развоя на семантичното единство на художествения текст. Паузите, изразявани с многогочието тук, осигуряват плавния преход между промените в лексикалните значения на думите поотделно и на текста като цяло: „— Знаеш, че съм мекушав човек, но мен никоой не би могъл да ме застави да вдигна ръка на цяфнало дърво... Цял живот съм учил деца и когато видя през април бяла от цявт фиданка и затичали дечурлига край нея, си казвам: „Господи, заслужава си да живее човек, въпреки всички страдания...“ За мен цяфналото дърво е като дете — може да се подсмиваш на моите думи, но аз така мисля. Дори най-старото дърво, издълбано от кълвачите, и то е дете, защото се радва на слънцето с младо сърце и цялото е пронизано от светлина...

Земята навярно много бързо ще остарее, ако не цяфтяха дърветата и веднъж в годината не я връщаха към първоизвора на всичко — към младостта...

— Аз съм неук, даскале, и не умея да говоря дълбокомислено като тебе...”

Употребата на многогочието при цитиране осигурява прекъсване на естественото време в теста, защото се прекъсва лексико-тематичната линия на описваните събития и процеси.

Точно тук, в тези случаи, многогочието осигурява единството между обективното текущо време, измерено с физически величини, и времето на живота, дейността и светогледа на персонажа. По този начин се неутрализира евентуалната противоречивост по отношение на цялостната функционална перспектива. Тази характеристика на многогочието като връзка подчертава интегративната му функция във формирането на семантичната структура на текста.

2. Многогочието като междуфразова връзка.

Многогочието като междуфразова връзка маркира удължена пауза, която е натоварена със значение на разделяне, противопоставяне и даже присъединяване на структурно-семантични разновидности на отношения между смисловите единици.

Тези отношения имат различна лексикална експликация. При присъединителните отношения особен смислово-интонационен ритъм носи синтактико-паралелното начало на цялостите. Усилително-отделителната пауза, която носи тук многогочието, след думите с логическо ударение, е маркерът на най-важните предикати на текста. Така текстовите смислови цялости носят и смислови акценти. В същото време те са способ за особена актуализация на смисъла: „Цър-

квите умират последни. Вземат им камбаните, прибират иконите и съедините за комката и нафората, заковават вратите, за да не влизат цигани, които не се спират пред нищо, и добитък да не влиза, и си отиват, оставили под празните сводове само глухота и сенки...

Църквите изчезват последни. Сриват ги, когато дойде неумолимата вода и те трябва да останат на нейното дъно. Тогава довеждат затворници или хора от други краища /тукашен човек не скланя да посегне към обхванатите от мъх камъни и към избелелите фрески по стените — не страх от привидението, друга, особена тръпка в сърцето го възпира /и тия коравосърдечни хора започват своето дело“.

Семантиката на междуфразовата връзка се допълва и от еднакъв модел словоред. Синтактичният паралелизъм на абзацното начало, даже синонимията на синтактичните единици тук изразяват една семантика, чието внушение носи в себе си функционалната перспектива на художествения текст. Тази перспектива е заложена имплицитно в семантико-синтактичната характеристика на цялостите, свързани с многоточието. И в двата случая /за цитирания по-горе текст става въпрос!/ се визира перспективно разгръщане на семантиката на уводното изказване. Т. е. предикатът на това изказване мотивира съдържателно-концептуалната информация на целия абзац. Така се създава алюзия за синонимия между единиците на абзаца. А синтактичният паралелизъм обуславя градирането на съдържателно-фактологическата информация, което по естествен начин разширява перспективата на целия текст.

В други случаи многоточието е носител на съединителна връзка, чиято синтактична структура се изразява в рематизация на темата от предходната смислова цялост, чиято лексикална експликация е заменена с предикат абстрактно съществително + глагол, метафоризацията на който обогатява съдържателно — подтекстовата информация: „Той така разбираше една от големите за него истини на битието: мъчи се да живееш красиво и достоен си иди от земята... Затова му се искаше и селото, което беше изпитало много беди и страдания, но беше търсило през целия си многолетен живот красотата на природата и човека, да излезне под язовирната вода не обхванато от бурени, а да си отиде развеселено от бръмчене на пчели в чашките на градинските цветя.

Така да дойде крят — красиво и достойно...

Тая мисъл увлече учителя“.

„Така изтичаха седмици, месеци...

Той разбираше какви голи и безлюдни пространства е прекошил, когато се обърнеше към първия ден на очакването и го видеше в дъното на кръгозора, останал там като цъфнало дръвче. А когато се огледаше край себе си, съзираше само голи клони — плодъветe окапали по земята, покрива ги жълта

шума... Значи, докато е чакал вест от своя син, той е извървял незабележимо целия тайнствен път на плода — от разпукуването на цветната пъпка до човката на враната, която дълбае отронената ябълка.

Безкрайно дълго чакане — колкото живота на един паднал от дървото плод”.

Обратният словоред на началната синтактична структура осъществява контактна позиция на предикатната семантика с лексема, чиято синонимия + глагола за идеална дейност на ремата в този модел на връзка доказва временната функционална перспектива.

Всички случаи на изразена чрез метафоризация на ремотематичните отношения междуфразова връзка придават на текста интонационно-смыслов ритъм, аранжираш парадигматиката и синтагматиката на синтактичните единици. По този начин създаденото полифонично образуване допуска широта в трактовката, а това означава декодиране на съдържателно-концептуалната информация, приложима напълно само към текст с лингвистичен параметър завършеност.

Междуфразовите връзки, изразени с многоточие, строят такава композиционно-стилистична фактура на художествения текст, която позволява комуникативно релевантна ситуативна адекватност на езиковото поведение. Многоточието в текста дава възможност за правилно определяне на семантичната и лексико-граматична конотация на смисловите единици /цялости/.

Доказва се чрез характеристиката на многоточието като връзка, че последователността на изказванията е тясно свързана с последователността на синтактичните структури.

Анализът на този вид връзка се прави чрез прилагането на съчетаване на два подхода — лингвистичен и теоретико-комуникационен. Това обуславя двата плана на анализ — плана на изразяването и плана на съдържанието, приложени и в проспекцията, и в ретроспекцията на художествено-белетристичния текст.

От характеристиката, която се прави в работата, може да се счита, че и многоточието е знак, чиято имплицитна семантика също може да бъде релевантна за реализацията на всички текстови перспективи. Т. е. многоточието като междуфразова връзка позволява в някаква степен доказателство на това, че текстът в своето единство съчетава свойствата на езиковия компонент със свойствата на речевото произведение.

Става ясно, че многоточието, с посочените смислово-синтактични и стилистични стойности в структурата на текста, може да оказва влияние върху изречението и фразата като основни единици. То /многоточието/ влияе на тестовата информация, променяйки съотношението между нейните подвидове.

Направените изводи доказват, че комуникативният аспект в разглеждане на изречението е илюстрация на взаимодействието между граматика и прагмалингвистика.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова 1971 Н. Д. А р т ю н о в а. О взаимодействии номинативного и коммуникативного аспектов предложения. Тезисы докладов „Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков“. Ленинград, 1971.
- Бали, 1955 Ш. Б а л и. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва, 1955.
- Вейхман, 1961 Г. А. В е й х м а н. К вопросу о синтаксических единствах. Вопросы языкознания. кн.2.
- Галперин, 1974 И. Р. Г а л ь п е р и н. Информативность единиц языка. Москва. 1974.
- Галперин, 1981 И. Р. Г а л ь п е р и н. Текст как объект лингвистического исследования. Москва, 1981.
- Грамматика на СБКЕ, 1984 Г р а м а т и к а на съвременния български книжовен език. т. 3. Синтаксис. София. 1984.
- Грамматика, 1970 Г р а м м а т и к а на русското литературно езика. Москва, 1970.
- Давидков, 1981 Ив. Д а в и д к о в. Рифовете на далечните звезди. София, 1981.
- Димов, 1972 Д. Д и м о в. Ненужно многоточие. Български журналист. кн. 11. 1972.
- Димов, 1975 Д. Д и м о в. За необходимото и излишното многоточие в заглавията. Български език. кн. 3. 1975.
- Дреслер, 1978 В. Д р е с л е р. Синтаксис текста. Новое в зарубежной лингвистике. т. 8. Москва, 1978.
- Димарска-Бабаян, 1988 И. Н. Д ы м а р с к а я - Б а б а я н. О связности текста. Ереван 1988.
- Иванова и др., 1984 К. И в а н о в а, К. В и к т о р о в а. Езиков израз на жизнената и поетическата концепция в стиховете на Н. Й. Вапцаров. сб. Съвременна България. т. 5. София, 1984.
- Калканджиев, 1938 П. К а л к а н д ж и е в. Препинателните знаци като логични, динамични и ритмични елементи на речта. Пловдив. 1938.
- Колшански, 1965 В. К о л ш а н с к и й. Логика и структура языка. Москва, 1965.
- Маринова, 1983 Й. П. М а р и н о в а. Пряката реч в българския книжовен език. София, 1983.
- Москалска, 1981 О. И. М о с к а л ь с к а я. Грамматика текста. Москва, 1981.

- Москов, 1968 М. М о с к о в. Български правопис /Ръководство за изучаването му/. София, 1968.
- Ницолова, 1980 Р. Н и ц о л о в а. Функции на многоточието. Помагало по български правопис и пунктуация. София, 1980.
- Новое..., 1978 Н о в о е в зарубежной лингвистике. т. 8. Москва, 1978.
- Пешковски, 1928 А. М. П е ш к о в с к и й. Русский синтаксис в научном освещении. Москва-Ленинград, 1928.
- Поспелов, 1948 Н. С. П о с п е л о в. Проблема сложного синтаксического целого в современном русском языке. Ученые записки МГУ. вып. 137. кн. 2. Москва, 1948.
- Правописен речник, 1983 П р а в о п и с е н речник на съвременния български книжовен език. София, 1983.
- Проблеми..., 1983 П р о б л е м ы текстуральной лингвистики. Киев. 1983.
- Сковородников, 1973 А. П. С к о в о р о д н и к о в. О критерии эллиптичности в русском синтаксисе. Вопросы языкознания кн. 3. 1973.
- Тураева, 1986 З. Я. Т у р а е в а. Лингвистика текста. Москва, 1986.

THE DOTS AS AN INTERPHRASAL LINK IN THE LITERARY TEXT

Mariana Georgieva

Summary

The study presented here features the dots as an explicit expression of ellipsis among the clauses of a literary text. The semantic, syntactic and stylistic meaning of the usage of that kind of punctuation in the context of a literary work has been analysed. The novel "Reefs of Distant Stars" by Ivan Davidkov has been used as study material.

The status of the dots as a linguistic parameter is built in the process of analysis which consists of two stages: a link among the clauses, i.e. inside the frame of the complex syntactic unit and a link among the complex syntactic units within the bounds of the literary text.

The analysis of this type of link is performed by applying a combination of two approaches — the linguistic approach and the theoretical and communicative approach.

МНОГОТОЧИЕТО КАТО МЕЖДУФРАЗОВА ВРЪЗКА В ХУДОЖЕСТВЕНИЯ ТЕКСТ

Мариана Георгиева

Резюме

В настоящото изследване се характеризира многоточието като експлицитен израз на елипсиса между изреченията в художествения текст. Анализирани са семантико-синтактичната и стилистичната стойност на употребата на този знак в контекста на литературната творба. Наблюденията се правят върху материал от творчеството на Иван Давидков - романа "Рифовете на далечните звезди".

Статутът на многоточието като лингвистичен параметър се гради в хода на анализ, който следва два етапа: връзка между отделните изречения, т. е. вътре в рамките на сложното синтактично цяло, и връзка между отделните сложни синтактични цялости в границите на литературно-художествения текст.

Анализът на този вид връзка се прави чрез прилагането на съчетаване на два подхода-лингвистичен и теоретико-комуникационен.

ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 27, кн. 2

1991

TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO
FACULTÉ PHILOLOGIQUE

Tome 27, livre 2

1991

ЗА СЛОВОРЕДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ НА
ОБСТОЯТЕЛСТВЕНИТЕ
ПОЯСНЕНИЯ В НЕМСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК (II
ЧАСТ)

СИЛВИЯ ПАПАЗОВА

ZU DEN REIHENFOLGEBEZIEHUNGEN
DER ADVERBIALBESTIMMUNGEN IM BULGARISCHEN
UND IM DEUTSCHEN (2. TEIL)

SILVIA PAPASOVA

Представя: Катедра по немска филология

Рецензенти: проф. д-р Х. Валтер

доц. к. ф. н. Ст. Сарлов

Редактор: доц. к. ф. н. Ст. Сарлов

Велико Търново, 1991

ЗАБЕЛЕЖКА: Изследването е II част; I част в том 26, кн. 2.

5. Die MB des begleitenden Umstandes

Die MB des begleitenden Umstandes kann sowohl bei Sach-, als auch bei Personenbezeichnungen auf potentielle Prädikationen zurückgeführt werden: z. B. *Ich gehe mit Peter ins Kino. – Ich und Peter gehen ins Kino. Otivam s Petăr na kinó. – Az i Petăr otivame na Kino. Ich gehe mit dem Schlüssel nach Hause. – Ich gehe nach Hause und habe den Schlüssel mit. Otivam si s ključa v káštii. – Otivam si v káštii i nosja ključa.* Wir betrachten die Beziehung zum Verb als lockerer im Vergleich zur semantisch ähnlichen InstrB. Ob das eine Folge für die Bestimmung der Valenz hat, wollen wir hier offen lassen.

Wir behandeln die MB des b. U. in zwei gesonderten Paradigmen.

Kommunikatives Paradigma (10):

- Dt. (1) Die ⁴Leute₁ werden mit Taschenlampe₂ den Weg₃ finden₄.
 (2) Die Leute₁ werden den Weg₂ mit Taschenlampe₃ finden₄.
 (3) Die Leute₁ werden den Weg₂ MIT TASCHENLAMPE₂ finden₃.
 (4) Mit Taschenlampe₂ werden die Leute₁/den Weg₃ finden₄.

- Bg. (1') Chorata₁ ⁴šte namerjat₂ s fenerčē₃ pătja₄.
 (2') Chorata₁ ⁰šte namerjat₂ pătja₃ s FENERČE₄.
 (3') S fenerčē₂ chorata₁ ⁰šte namerjat₃ pătja₄.
 (4') Chorata₁/s fenerčē₂ ⁰šte namerjat₃ pătja₄.

Die syntaktische Grundreihenfolge ist jeweils in Variante (1, 2') vertreten.

Kommunikatives Schema (7) :

	rhematische Transition	Rhemakern	Themaersatz
Dt.	1 ₂ , 2 ₃	3 ₄	4 ₂
Bg.	1' ₃ , 4' ₂	2' ₄	3' ₂

In (4') beobachtet man eine Inversion der InstrB (Herausstellung aus der Prädikatsgruppe).

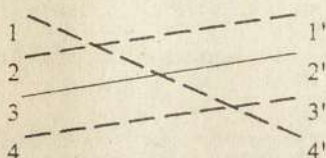

Feldschema (9):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	MB des b. U. Subjekt	Subjekt	MB des b. U.
Bg.	MB des b. U. + Subjekt Subjekt	MB des b. U.	

Besonderheiten sind nicht zu verzeichnen.

Äquivalenzschema (8):

Die gestrichelten Linien weisen auf bereits besprochene strukturelle Besonderheiten hin. Die Unterschiede im KD-Grad sind irrelevant.

Das zweite Paradigma erfaßt Personenbezeichnungen (die sog. soziativen AB⁴²).

Kommunikatives Paradigma (11):

- (1) Peter₁⁴ hat mit seine_m Vater₂³ der Mutter₃² ein Geschenk₄¹ geschenkt.₅⁰
 (2) Peter₁ hat der Mutter₂ mit seinem Vater₃ ein Geschenk₄ geschenkt.₅
 (3) /m/ Peter₁ hat der Mutter₂ ein Geschenk₃ MIT SEINEM VATER₅ geschenkt.₄

(4) Mit seinem Vater₂ hat Peter₁/ der Mutter₃ ein Geschenk₄ geschenkt.₅

Bg. (1') Petř₁ podari₂ (zaedno) s bařta si₃ podarřk₄ na majka si.₅

(2') /m/ Petř₁ podari₂ na majka si₃ (zaedno) s bařta si₄ podarřk.₅

(3') Petř₁ podari₂ podarřk₃ na majka si₄ (zaedno) S BAřTA SI.₅

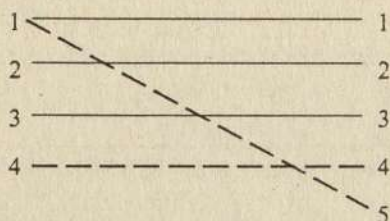
(4') (Zaedno) s bařta si₂ Petř₁/ podari₃ podarřk₄ na majka si.₅

(5') Petř₁ (zaedno) s bařta si₂/ podari₃ podarřk₄ na majka si.₅

Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1, 3') vertreten⁴³.

Es sind keine kommunikativen Besonderheiten im Vergleich zum Paradigma (10) zu verzeichnen.

Äquivalenzschema (9):

Die Abweichungen haben strukturellen Charakter (Bau des Vorfeldes) und bleiben ohne Einfluß auf die kommunikative Relevanz.

Abschließend kann man sagen, daß sich die beiden hier explizierten Arten von MB des b. U. kommunikativ gleich verhalten und UK der Satzbasis sind⁴⁴.

6. Kombination der MB des begleitenden Umstandes mit eigentlicher MB Kommunikatives Paradigma (12):

- (1) Die Kinder₁ werden mit Taschenlampe₂ schnell₄ den¹ Weg₃ finden.₅⁵
 (2) Die Kinder₁ werden schnell₃ mit Taschenlampe₂ den Weg₄ finden.₅⁴
 (3) Die Kinder₁ werden den Weg₂ SCHNELL₄ MIT TASCHENLAMPE₄ finden.₃
 (4) /m/ Die Kinder₁ werden schnell₃ den Weg₂ MIT (DER) TASCHENLAMPE₅ finden.₄
 (5) Die Kinder₁ werden den Weg₂ mit (der) Taschenlampe₃ SCHNELL₅ finden.₄
 (6) Mit Taschenlampe₂ werden die Kinder₁ schnell₄ den Weg₃ finden.₅
 (7) /m/ Schnell₄ werden die Kinder₁ mit Taschenlampe₂ den Weg₃ finden.₅

Bg. (1') Decata₁ šte namerjat₂ bärzo₄ päťja₃ s FENERČE₅.

(2') Decat₁ šte namerjat₂ päťja₃ BARZO₄ S FENERČE₄.

(3') Decata₁ / šte namerjat₂ päťja₃ s fenerčė₄ BÄRZO.

(4') /m/ Decata₁ / bärzo₃ s fenerčė₂ / šte namerjat₄ päťja₅.

(5') Decata₁ / s fenerčė₂ bärzo₄ / šte namerjat₃ päťja₅.

(6') /m/ Bärzo₄ s fenerčė₃ decata₁ / šte namerjat₂ päťja₅.

(7') S fenerčė₂ bärzo₃ decata₁ / šte namerjat₄ päťja₅.

(8') S fenerčė₂ decata₁ / bärzo₄ / šte namerjat₃ päťja₅.

(9') /m/ Bärzo₄ decata₁ / s fenerčė₂ / šte namerjat₃ päťja₅.

Diese Kombination verdient größere Aufmerksamkeit, und wir beschreiben sie detaillierter.

Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1,2') vertreten. Die eig. MB steht näher beim Verb.

Es fällt auf, daß die Linie des KD-Grades bei den einzelnen Beispielen sehr unregelmäßig ist. Man beobachtet eine starke Expressivität bei der eig. MB, die mit einer Bewegung nach vorn verbunden ist (besonders im Bulgarischen). Die merkmalthaltigen Beispiele wirken isoliert ungrammatisch; ihre Akzeptabilität steigert sich bei Hinzufügen verstärkender Partikeln (z. B. *Mnogo bързо decata s fenerce šte namerjat pătja*).

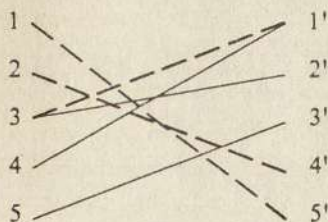
Möglich ist eine Interpretation der averbialsen Kombination als ein Komplex mit zusätzlicher kausaler Bedeutung, besonders bei Voranstellung der MB des b. U. (1, 5, 3', 8' u. a.). In diesem Falle steigt das kommunikative Gewicht der MB des b. U., und man könnte die KD-Grade der beiden MB durch zwei benachbarte Stufen wiedergeben.

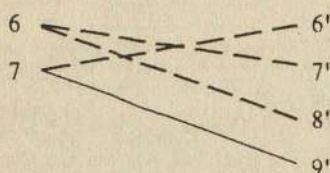
Feldschema (10):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	MB des b. U. eig. MB	Subjekt Subjekt	eig. MB MB des b. U.
Bg.	Subjekt Subjekt eig. MB + MB des b. U. + + Subjekt MB des b. U. + eig. MB. + + Subjekt eig. MB + Subjekt	eig. MB + MB des b. U. MB des b. U. + eig. MB eig. MB Mb des b. U.	

Die Kombination zwischen zwei Modalbestimmungen im Zwischenfeld des Bulgarischen kommt nur bei markierten Beispielen vor, ist also unüblich.

Äquivalenzschema (10):

Die Äquivalenzvarianten ergeben strukturelle und irrelevante kommunikative Unterschiede, besonders durch Vorfeldunterschiede verursacht.

In der Kombination haben beide Modalbestimmungen einen relativ hohen KD-Grad; besonders fällt die Steigerung des Rhemawerts bei der MB des b. U. auf, der sonst gering ist. Das scheint mit der zusätzlichen kausalen Bedeutung der Kombination zusammenzuhängen.

7. Kombination von Komparativbestimmung und Modalbestimmung des begleitenden Umstandes

Es werden gleichartige Adverbialbestimmungen miteinander kombiniert.

Kommunikatives Paradigma (13):

(Personenbezeichnungen):

- Dt. (1) $\overset{5}{E}r_1$ wird wie $\overset{4}{P}eter_2$ mit $\overset{3}{H}ans_3$ $\overset{1}{S}chach_2$ spielen. $_4$
 (2) E_r1 wird wie $Peter_2$ MIT HANS $_5$ Schach $_2$ spielen. $_3$
 (3) E_r1 wird mit $Hans_2$ wie $Peter_3$ Schach $_2$ spielen. $_4$
 (4) E_r1 wird mit $Hans_2$ WIE PETER $_5$ Schach $_2$ spielen. $_3$
 (5) Wie $Peter_2$ wird er $_1$ mit $Hans_3$ Schach $_2$ spielen. $_4$
 (6) Mit $Hans_2$ wird er $_1$ wie $Peter_3$ Schach $_2$ spielen. $_4$
- Bg. (1') Toj_1 $\overset{4}{\check{s}te}$ $\overset{0}{igrac}_2$ $\overset{1}{\check{s}ach}_3$ s $\overset{2}{\check{c}ans}_4$ KATO $\overset{3}{\check{P}ETAR}_5$
 (2') /m/ Toj_1 $\check{s}te$ $\overset{0}{igrac}_2$ $\check{s}ach_3$ kato $\overset{4}{\check{P}etar}_4$ S CHANS $_5$
 (3') Kato $\overset{4}{\check{P}etar}_2$ $\check{toj}_1$ $\check{s}te$ $\overset{0}{igrac}_3$ $\check{s}ach_4$ s Chans $_5$
 (4') /m/ S Chans $_2$ $\check{toj}_1$ kato $\overset{3}{\check{P}etar}_3$ $\check{s}te$ $\overset{0}{igrac}_4$ $\check{s}ach_5$
 (5') /m/ Kato $\overset{4}{\check{P}etar}_2$ $\check{toj}_1$ s Chans $_3$ $\check{s}te$ $\overset{0}{igrac}_4$ $\check{s}ach_5$
 (6') /m/ S Chans $_2$ kato $\overset{3}{\check{P}etar}_3$ $\check{toj}_1$ $\check{s}te$ $\overset{0}{igrac}_2$ $\check{s}ach_5$
 (7') /m/ Toj_1 kato $\overset{4}{\check{P}etar}_2$ $\check{s}te$ $\overset{0}{igrac}_3$ s Chans $_4$ $\check{s}ach_5$
 (8') /m/ Toj_1 kato $\overset{4}{\check{P}etar}_2$ s Chans $_3$ $\check{s}te$ $\overset{0}{igrac}_4$ $\check{s}ach_5$

Die beiden MB haben relativ geringes kommunikatives Gewicht. Die Unterschiede im KD-Grad, auch beim Themaersatz, sind gering im Vergleich zu bereits behandelten Kombinationen.

Feldschema (11):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	Subjekt Subjekt KompB MB des b. U.	Subjekt Subjekt	MB des b. U. + KompB KompB + MB des b. U. MB des b. U. KompB
Bg.	KompB + Subjekt MB des b. U. + + Subjekt + KompB KompB + Subjekt + + MB des b. U. MB des b. U. + KompB + + Subjekt Subjekt Subjekt	KompB KompB + + Mb des b. U.	MB des b. U.

In (7', 8') liegt Inversion vor (Herausstellung der MB aus der Prädikatsgruppe).

- Dt.
- (1) Die Maschine₁ hat mit diesem Ersatzteil₂ wie neu₃ gearbeitet.₄
  - (2) Die Maschine₁ hat mit diesem Ersatzteil₂ WIE NEU₄ gearbeitet.₃
  - (3) Die Maschine₁ hat wie neu₂ mit diesem Ersatzteil₃ gearbeitet.₄
  - (4) Mit diesem Ersatzteil₂ hat die Maschine₁ wie neu₃ gearbeitet.₄
  - (5) Wie neu₂ hat die Maschine₁ mit diesem Ersatzteil₃ gearbeitet.₄
  - (6) Wie neu₂ hat mit diesem Ersatzteil₁ die Maschine₃ gearbeitet.₄

- Bg.
- (1') Mašinata₁ raboti₂ s тази rezervna čast₃ kato NOVA.₄
  - (2') Mašinata₁ raboti₂ kato nova₃ s тази rezervna ČAST.₄
  - (3') S тази rezervna čast₂ mašinata₁ raboti₃ kato nova.₄
  - (4') Kato nova₃ raboti₁ mašinata₂ s тази rezervna ČAST.₄
  - (5') /m/ Kato nova₃ s тази rezervna čast₁ raboti₂ mašinata.₄
  - (6') /m/ S тази rezervna čast₂ kato nova₃ raboti₁ mašinata.₄
  - (7') Mašinata₁/s тази rezervna čast₂/ raboti₃ kato NOVA.₄
  - (8') /m/ Mašinata₁/s тази rezervna cast₂ kato nova₃/ raboti.₄
  - (9') Mašinata₁/kato nova₃/raboti₂ s тази rezervna ČAST.₄

Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1, 1') vertreten. Die KompB steht

näher beim Verb als die MB des b. U. Zwischen der MB des b. U. und der KompB aktualisiert sich bei ihrer Kombination eine Beziehung von Grund und Folge. Die KompB hat einen starken Nebenakzent und ist als sekundärer Rhemakern zu bestimmen.

Feldschema (12):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	MB des b. U. KompB	Subjekt Subjekt	KompB MB des b. U.
Bg.	MB des b. U. + Subjekt KompB KompB + MB des b. U. MB des b. U. + KompB Sybjekt Subjekt Subjekt	MB des b. U. + KompB MB des b. U. KompB	MB des b. U. KompB MB des b. U.

Es fällt auf, daß folgende Reihenfolge kaum realisierbar ist: Subjekt + KompB + MB des b. U. Der Grund wäre darin zu suchen, daß hier die kausale Relation umgedreht wird.

8. Stellung des Modalglieds

Das Modalglied ist UK der SB⁴⁵ und bezeichnet eine modale Sprecher-einstellung. Wir wollen gleich ins kommunikative Paradigma eine soziative MB mit aufnehmen:

Kommunikatives Paradigma (14):

- Dt. (1) Peter₁⁴ ist vielleicht₂³ mit seinem Vater₃² gekommen.₄¹
 (2) Peter₁ ist mit seinem Vater₂ vielleicht₃ gekommen.₄
 (3) Vielleicht₁ ist Peter₂ mit seinem Vater₃ gekommen.₄
 (4) Mit seinem Vater₁ ist Peter₂ vielleicht₃ gekommen.₄
- Bg. (1') Petär₂⁴ e došäl₃⁰ s bašta si₄ može bi₁³
 (2') Petär₁ e došäl₂ može bi₃ s bašta si₄
 (3') Može bi₁ Petär₂ e došäl₃ s bašta si₄
 (4') Petär₁/ može bi₂/ e došäl₃ s bašta si₄
 (5') /m/ Može bi₁ Petär₂/ s bašta si₃/ e došäl₄
 (6') /m/ S bašta si₁ Petär₂/ može bi₃/ e došäl₄

(7') /m/ Petăr₁/ s bašta si₂ može bi₃/ e došäl.₄(8') /m/ Petăr₁/ može bi₂ s bašta si₃/ e došäl.₄**Kommunikatives Schema (8):**

	Themaersatz	rhematische Transition	Nachtrag
Dt.	2 ₁	1 ₂ , 2 ₃ , 4 ₃	
Bg.		2' ₃ , 4' ₂ , 6' ₃ , 7' ₃ , 8' ₂	1' ₁

In (5', 6', 7', 8') liegt Inversion vor. Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1, 1') vertreten. Bei (1') jedoch handelt es sich um eine spezifische Funktion (Nachtrag) mit dem geringsten KD-Grad, die wir nicht weiter behandeln.

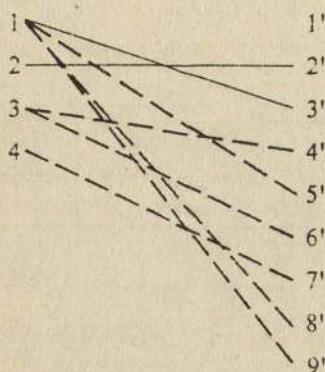
Das Modalglied kann nicht selbständig den Rhemakern bilden. Es kann aber auf ein anderes Satzelement bezogen werden (statt auf die gesamte Prädikation), und dann nimmt es dessen KD-Grad an. Z. B. *Peter₁ ist vielleicht₂ mit seinem Vater₂ gekommen₃; Petăr₁ e došäl₂ može bi₃ s bašta si₃*. In diesem Fall ist das Modalglied unbetont. Wir behandeln diese Fälle außerhalb des Paradigmas als eine zweite Interpretation im konkreten Kontext bzw. der Situation und gehen nicht weiter auf sie ein.

Es ist wichtig zu betonen, daß beim Modalglied auf Grund der Semantik die KD-Unterschiede zum großen Teil neutralisiert werden. Die Position des Modalglieds ist m. E. Ausdruck seines syntaktischen und semantischen Skopus und nicht kommunikativer Unterschiede.

Feldschema (13):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	Modalglied Subjekt	Subjekt	MB des b. U. Modalglied + +MB des b. U.
Bg.	Modalglied + Subjekt MB des b. U. + Subjekt Subjekt Subjekt Subjekt Subjekt	Modalglied MB des b. U. + Modalglied Modalglied + MB des b. U. Modalglied	MB des b. U. MB des b. U. Modalglied + MB des b. U.

Äquivalenzschema (11):

Variante (1') hat keine Entsprechung im Deutschen. Wir behandeln sie nicht weiter, da der Nachtrag nicht in die Beschreibung aufgenommen werden kann. Die strukturellen Besonderheiten ergeben sich aus Feldunterschieden. Die Varianten sind als kommunikativ äquivalent anzusehen.

9. Kombination des Modalglieds mit Komparativbestimmung

Wir behandeln die Komparativbestimmung bei Gegenstandsbezeichnungen.

Kommunikatives Paradigma (15):

Dt. (1) Dieser ³Pilz₁ hat vielleicht₂ wie ¹Holz₄ ⁰gebrannt₃.

(2) /m/ Dieser Pilz₁ hat wie Holz₄ vielleicht₂ gebrannt₃.

(3) Vielleicht₁ hat dieser Pilz₂ wie Holz₄ gebrannt₃.

(4) Wie Holz₄ hat vielleicht₁ dieser Pilz₂ gebrannt₃.

Bg. (1') Tazi ³gäba₂ ⁰gori₃ kato ¹därvo₄ ²može bi₁.

(2') Tazi gäba₁ gori₂ može bi₃ kato därvo₄.

(3') Može bi₁ tazi gäba₂/ gori₃ kato därvo₄.

(4') Tazi gäba₁/ može bi₂/ gori₃ kato därvo₄.

(5') Može bi₁ kato därvo₄/ gori₂ tazi gäba₃.

(6') Kato därvo₄ može bi₁/ gori₂ tazi gäba₃.

(7') /m/ Tazi gäba₁/ može bi₂ kato därvo₄/ gori₃.

(8') /m/ Tazi gäba₁/ kato därvo₄ može bi₂/ gori₃.

Die Komperativbestimmung steht näher beim Verb als das Modalglied (1, 1') und hat auch in der Regel den höchsten KD-Grad. In (1') erfüllt das Modalglied die Funktion eines Nachtrags.

Möglich ist auch eine zweite Interpretation des Modalglieds, als zum nachfolgendem Satzelement attribuiert und dessen KD-Grad tragend, auf die wir hier nicht eingehen (1, 2, 4, 7', 8'). Es handelt sich um Fälle mit Kontaktstellung zwischen dem Modalglied und der Komparativbestimmung.

Feldschema (14):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	Modalglied KompB	Subjekt	KompB
Bg.	Modalglied + KompB KompB + Modalglied	Modalglied + KompB KompB + Modalglied	

10. Kombination der Modalbestimmung mit Temporalbestimmung und Lokalbestimmung

Es geht um die Kombinationsmöglichkeiten der MB im ganzen mit TB und LB. Wir bilden zwei kommunikative Paradigmen repräsentativ für alle Arten von MB. Die MB des b. U. wählen wir repräsentativ für alle UK der SB.

Kommunikatives Paradigma (16):

- Dt. (1) Peter₁ hat heute₂ im Zimmer₃ mit seinem Vater₄ die Maschine₅ repariert.₆
 (2) Peter₁ hat mit seinem Vater₂ heute₃ im Zimmer₄ die Maschine₅ repariert.₆
 (3) Heute₁ hat Peter₂ im Zimmer₃ mit seinem Vater₄ die Maschine₅ repariert.₆
 (4) Im Zimmer₂ hat Peter₁ heute₃ mit seinem Vater₄ die Maschine₅ repariert.₆
 (5) Mit seinem Vater₂ hat Peter₁ heute₃ im Zimmer₄ die Maschine₅ repariert.₆
 (6) /m/ Im Zimmer₂ hat Peter₁ mit seinem Vater₃ heute₄ die Maschine₅ repariert.₆
 (7) Heute₁ hat Peter₂ im Zimmer₃ mit seinem Vater₄ die Maschine₅ repariert.₆
 (8) Im Zimmer₂ hat/heute₁ Peter₃/mit seinem Vater₄ die Maschine₅ repariert.₆
- Bg. (1') Petř₁/dnes₂ v stajata₃ zaedno s bařta si₄/popravi₅ mařinata.₆
 (2') Petř₁/zaedno s bařta si₂ dnes v stajata₃/popravi₄ mařinata.₅

- (3') Dnes₁ Petar₂/v stajata₃ zaedno s bašta si₄/popravi₅ mašinata.₆
 (4') V stajata₂ Petar₁/dnes₃ zaedno s bašta si₄/popravi₅ mašinata.₆
 (5') /m/ Zaedno s bašta si₂ Petar₁/dnes₃ v stajata₄/popravi₅ mašinata.₆
 (6') V stajata₂ Petar₁/zaedno s bašta si₃ dnes₄/popravi₅ mašinata.₆
 (7') Dnes₁ Petar₂/v stajata₃ zaedno s bašta si₄/popravi₅ masinata.₆

Bei den kommunikativen Funktionen treten keine Besonderheiten auf, wir behandeln sie nicht speziell und konzentrieren uns auf die Feldbesetzung.

Feldschema (15):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	Subjekt TB LB MB des b. U. LB	TB + LB Subjekt + LB Subjekt + TB Subjekt + TB + LB TB + Subjekt	MB des b. U. +TB + LB
Bg.	Subjekt TB + Subjekt MB des b. U +Subjekt LB + Subjekt	TB + LB + MB des v. U. MB des b. U. LB + MB des b. U. TB + LB MB des b. U. +TB	

Im Deutschen ergibt sich ein kleiner Rahmen zwischen dem V_f und dem Subjekt: LB + V_f + TB + Subjekt (B. 8). Das ist jedoch als isolierter Fall anzusehen.

Im Bulgarischen ist das Zwischenfeld (und entsprechend die Distanzierung zwischen Subjekt und Prädikat) sehr breit gefaßt und umfaßt bis zu drei Elementen. Der Häufigkeitsgrad der Realisierung ist sicher nicht gleich hoch, und nominale Anhäufungen am Satzfang wirken stilistisch schwerfällig. Trotzdem muß man hier vor allem die hohe Kombinierbarkeit zwischen drei verschiedenen AB hervorheben, wobei allerdings zwei von ihnen als einheitlicher semantischer Komplex (Raum-Zeit-Bestimmung) wirken. Die Elemente des Raum-Zeit-Komplexes sind in beiden Sprachen auch unter sich austauschbar.

Kombinationen von drei Elementen im Vorfeld erscheinen jedoch nicht unmöglich, obwohl wir sie ins kommunikative Paradigma nicht aufgenommen haben, vgl.:

Dnes v stajata zaedno s bašta si Petār poravi mašinata.

Das Zwischenfeld im Deutschen ist hier relativ umfangreich, jedoch ist die Grenze zum Hauptfeld nicht strukturell, sondern in erster Linie kommunikativ gefaßt (wir rechnen dazu TB und LB als Kulisse) und daher nicht direkt mit dem Bulgarischen vergleichbar.

Das nächste kommunikative Paradigma enthält die eig. MB als UK der Prädikatsgruppe:

Kommunikatives Paradigma (17):

Dt. (1) Maria₁⁵ hat heute₂⁴ im Zimmer₃³ die Möbel₄¹ schnell₅⁰ umgestellt.₆

(2) /m/ Maria₁ hat heute₂ schnell₅ im Zimmer₃ die Möbel₄ umgestellt.₆

(3) ? Maria₁ hat schnell₅ heute₂ im Zimmer₃ die Möbel₄ umgestellt.₆ (vgl.:

Maria hat sehr schnell heute im Zimmer die Möbel umgestellt).

(4) Heute₁ hat Maria₂ schnell₅ im Zimmer₃ die Möbel₄ umgestellt.₆

(5) Im Zimmer₁ hat Maria₂ heute₃ schnell₅ (+ schnell heute) die Möbel₄ umgestellt.₆

(6) /m/ Schnell₅ hat Maria₁ heute₂ im Zimmer₃ die Möbel₄ umgestellt.₆

Bg. (1') /m/ Marija₂⁵ premesti₃⁰ bārzo₅¹ mebelite₄² v stajata₆³ dnes.₁⁴

(2') /m/ Marija₂ premesti₃ mebelite₄ bārzo₅ v stajata₆ dnes.₁

(3') Marija₁ premesti₂ mebelite₃ dnes₄ bārzo₅ v stajata.₆ (+ v stajata barzo dnes.; vgl. aber: mnogo barzo dnes)

(4') Marija₁/ bārzo₅/ premesti₂ mebelite₃ dnes₄ v stajata.₆

(5') Bārzo₅ Marija₁/ dnes₂/ premesti₃ mebelite₄ v stajata.₆

(6') /m/ Bārzo₅ dnes₁ Marija₂ premesti₃ mebelite₄ v stajata.₆

(7') /m/ Dnes₁ barzo₅ Marija₂ premesti₃ mebelite₄ v stajata.₆

(8') ? V stajata₁ bārzo₅ dnes₂ Marija₃ premesti₄ mebelite.₆

(9') /m/ Dnes₁ v stajata₂ bārzo₅ Marija₃ premesti₄ mebelite.₆

(10') /m Bārzo₅ dnes₁ v stajata₂ Marija₃ premesti₄ mebelite.₆

(11') ? Dnes₁ bārzo₅ Marija₂/ v stajata₃/ premesti₄ mebelite.₆

Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1, 1') vertreten. (Im Bulgarischen handelt es sich bei der TB um einen Nachtrag).

Feldschema (13):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt	Subejkt Subjekt TB LB	TB + LB TB Subjekt Subjekt + TB	eig. MB eig. MB + LB eig. MB + LB eig. MB
Bg.	Subjekt eig. MB ? eig. MB eig. MB + TB + Subjekt eig. MB + Subjekt TB + eig. MB + Subjekt eig. MB + TB + LB + Subjekt ? TB + LB + eig. MB + Subjekt ? eig. MB + TB + LB + Subjekt	eig. MB TB LB	TB + LB LB TB LB TB + LB LB

Es fällt auf, daß in diesem kommunikativen Paradigma stärkere Restriktionen vorliegen. Die markierten und kaum realisierbaren Fälle (mit einem Fragezeichen versehen) sind stärker vertreten. Das Zwischenfeld im Bulgarischen ist leer bzw. mit wenigen Satzelementen versehen. Sehr beladen ist dagegen das Vorfeld, wobei viele Fälle als markiert erscheinen. Die Beschränkungen werden geringer, wenn der kommunikative Wert der eig. MB durch Hinzufügen von Partikeln erhöht wird. (z. B. (8') V stajata **mnogo** barzo dnes Marija premosti mebelite.)

Die angeführte Kombination von TB, LB mit einer UK der PG scheint überhaupt im Vergleich zu der Kombination zwischen TB, LB und einer UK der SB (vgl. kommunikatives Paradigma 16.) bereits aus semantisch-kommunikativen Gründen seltener realisierbar. Das ist ein erneuter Beweis für das unterschiedliche Verhalten der UK der SB und der PG bei Kombination mit Kulisse-Elementen.

11. Kombination zwischen Temporalbestimmung, Lokalbestimmung und Modalglied

Kommunikatives Paradigma (18):

- Dt. (1) Vielleicht₁ hat Peter₂ heute₃ im Zimmer₄ aufgeräumt.₅
 (2) Vielleicht₁ hat heute₂ Peter₃ im Zimmer₄ aufgeräumt.₅
 (3) + Vielleicht hat im Zimmer heute Peter aufgeräumt.

- (4) Vielleicht₁ hat heute₂ im Zimmer₃ Peter₄ aufgeräumt.₅
 (5) Vielleicht₁ hat im Zimmer₂ Peter₃ heute₄ aufgeräumt.₅
 (6) Peter₁ hat vielleicht₂ heute₃ im Zimmer₄ aufgeräumt.₅
 (7) Peter₁ hat heute₂ vielleicht₃ im Zimmer₄ aufgeräumt.₅
 (8) Peter₁ hat im Zimmer₂ vielleicht₃ heute₄ aufgeräumt.₅
 (9) Peter₁ hat vielleicht₂ im Zimmer₃ heute₄ aufgeräumt.₅
 (10) Im Zimmer₁ hat vielleicht₂ Peter₃ heute₄ aufgeräumt.₅
 (11) Im Zimmer₁ hat Peter₂ vielleicht₃ heute₄ aufgeräumt.₅
 (12) Im Zimmer₁ hat heute₂ Peter₃ vielleicht₄ aufgeräumt.₅
 (13) + Im Zimmer₁ hat heute₂ Peter₃ vielleicht₄ aufgeräumt.₅
 (14) ? Im Zimmer₁ hat vielleicht₂ heute₃ Peter₄ aufgeräumt.₅
 (15) Im Zimmer₁ hat Peter₂ heute₃ vielleicht₄ aufgeräumt.₅
 (16) Heute₁ hat vielleicht₂ Peter₃ im Zimmer₄ aufgeräumt.₅
 (17) + Heute hat vielleicht im Zimmer Peter aufgeräumt.
 (18) Heute₁ hat im Zimmer₂ Peter₃ vielleicht₄ aufgeräumt.₅
 (19) Heute₁ hat Peter₂ im Zimmer₃ vielleicht₄ aufgeräumt.₅
 (20) Heute₁ hat Peter₂ vielleicht₃ im Zimmer₄ aufgeräumt.₅

- Bg. (1') a Može bi Pet̃r̃ dnes v stajata e razstrebval.
 b Može bi dnes Pet̃r̃ v stajata e razstrebval.
 c Može bi v stajata dnes Pet̃r̃ e razstrebval.
 d Može bi v stajata Pet̃r̃ dnes e razstrebval.
 e Može bi dnes v stajata Pet̃r̃ e razstrebval.
- (2') a Pet̃r̃ može bi dnes v stajata e razstrebval.
 b Pet̃r̃ dnes može bi v stajata e razstrebval.
 c Pet̃r̃ v stajata može bi dnes e razstrebval.
 d Pet̃r̃ može bi v stajata dnes e razstrebval.
- (3') a V stajata može bi Pet̃r̃ dnes e razstrebval.
 b V stajata Pet̃r̃ može bi dnes e razstrebval.

c V stajata dnes Petār moze bi e razstrebval.

d V stajata dnes moze bi Petār e razstrebval.

e V stajata moze bi dnes Petār e razstrebval.

f V stajata Petār dnes moze bi e razstrebval.

Feldschema (14):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Nachfeld
Dt.	Modalglied	TB + Subjekt	LB
	Modalglied	LB + Subjekt	TB
	TB	Modalglied + Subjekt	LB
	LB	Modalglied + Subjekt	TB
	LB	TB + Subjekt	Modalglied
	BG.	Subjekt	Modalglied + TB + LB
		TB + Modalglied + LB	
		LB + Modalglied + TB	
		Modalglied + LB + TB	
	Modalglied + TB	LB	
	Modalglied + TB + LB		
	Modalglied + LB	TB	
	Modalglied + LB	TB	
	Modalglied + LB + TB		
	LB + Modalglied	TB	
	LB	Modalglied + TB	
	LB + TB + Modalglied		
	LB + Modalglied + TB		
	LB	TB + Modalglied	

Es fällt auf die besonders breite Kombinationsfähigkeit zwischen den genannten AB. Zum ersten Mal treten auch im Deutschen vielfach einelementige Distanzierungen zwischen V_f und Subjekt auf.

Im Bg. können uneingeschränkt drei AB zwischen Subjekt und Prädikat treten.

Alle drei AB haben einen geringen KD-Grad, sind UK der SB (die LB macht eine Ausnahme als UK der PG) und haben eine allgemein situierende oder modale Semantik.

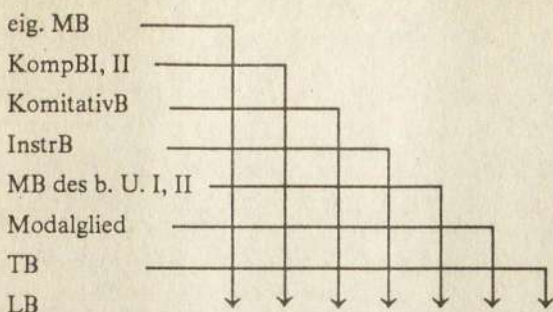
12. Zusammenfassung der Kombinationsmöglichkeiten der Modalbestimmungen

Insgesamt ergeben sich 28 2-Kombinationen zwischen MB, TB und LB.

Wir wollen eine Gesamtliste als Hilfsmittel anführen:

MB:

Die möglichen Kombinationen ergeben sich auf Grund dieser Liste (nachdem man die Überlagerungen reduziert). Der Pfeil bezeichnet von oben bis unten den Bereich aller 2-Kombinationen. Lücken sind nicht zu verzeichnen.

Davon haben wir eine Auswahl folgender Kombinationen beschrieben:

- eig. MB + InstrB
- eig. MB + MB des b. U.
- KompB + MB des b. U.
- KompB + Modalglied

Daneben sind folgende 3-Kombinationen untersucht:

- eig. MB + TB + LB
- Modalglied + TB + LB

Bei Zusammenfassung der 2-Kombinationen ergibt sich folgende Gesamt-reihenfolge der AB in beiden Sprachen:

Modalglied + TB + LB + KompBI + MB des b. U. I + KompBII + MB des b. U. II + InstrB + eig. MB + Verb

Im Bg ist die Reihe von hinten nach vorn zu lesen:

Verb + eig. MB + InstrB + ...

Im ganzen muß man sagen, daß das Modalglied, die KompBI und die soziative MB im Vor- (bzw. Zwischen-) feld frei positionierbar sind. Die Besetzung von Stellen innerhalb der Prädikatsgruppe ist beim Modalglied mit Modifizierung des Skopus und semantischen Unterschieden verbunden. Die KompBII, die InstrB und die eig. MB als UK der PG sind enger mit der PG verbunden. Die Beziehung zum Verb scheint bei der eig. MB am stärksten zu sein: zwischen die eig. MB und das V_f dürfen keine anderen Satzglieder treten. Bei der KompB und der eig. MB ist die Funktion Themaersatz mit erhöhter Expressivität verbunden. Das Modalglied kann in der neutralen Wortfolge nicht Rhemakern sein. Die InstrB und die KompBII tendieren zur Rhemakernposition. Die übrigen MB (eig. MB, KomitativB, KompBI) gehören meist zur rhematischen Transition.

Bei den Äquivalenzbeziehungen gibt es keine kommunikativ relevanten Unterschiede. Zu verzeichnen ist jedoch ein funktionales Übergewicht des Vorfelds

und des Zwischenfelds im Bg. und des Hauptfelds im Dt., das sich im Bereich der MB besonders bei Kombination zwischen mehreren MB (insbesondere UK der SB) und weiteren TB und LB zeigt.

Im Bg. ist der Umfang des Vor- und Zwischenfelds größer, damit überwiegt die Funktion der thematischen Transition wesentlich im Vergleich zum Deutschen, wo die gleichen Satzelemente als rhematische Transition mit relativ geringem KD-Grad nach dem V_f auftreten. Das Zwischenfeld im Bg., das zugleich die Distanzierungsmöglichkeiten zwischen Subjekt und Objekt markiert, ist wesentlichen Einschränkungen unterzogen: zwischen Subjekt und Prädikat kann immer ein Satzelement stehen, seltener zwei und ganz selten drei Elemente. Im Dt. haben wir die Distanzierung zwischen Subjekt und V_f ganz selten, meist durch eine AB realisiert.

Wir können hier bedingt von Subjekt-Prädikat-Rahmen sprechen, aber die Erscheinung betrifft vor allem das Bulgarische. In dem durch den Subjekt-Prädikat-Rahmen gebildeten Zwischenfeld im Bg. treten auch die sog. Inversionen von Elementen der Prädikatsgruppe auf, von einer Veränderung oder Erhöhung des KD-Grades je nach dem kommunikativen Gewicht begleitet. (Bei der KompB ergibt sich eine Expressivierung, beim Modalglied eine Senkung des KD-Grades).

Wir wollen an dieser Stelle den KD-Grad der untersuchten MB und die vorläufigen Ergebnisse der Analyse kommentieren:

-Der KD-Grad entfaltet sich vom Satzanfang aus. Die kommunikative Entfaltung erscheint dadurch umgekehrt proportional zur syntaktischen Expandierung. Im ganzen ist der KD-Grad dadurch entsprechend der Position der Elemente zu entnehmen. Diese Regel wird durch folgende Bedingungen eingeschränkt:

Eine Erhöhung des KD-Grades ergibt sich:

a/ durch Verlegung an die Anfangsposition als Themaersatz mit expressiver Wirkung

b/ durch Herausstellung aus der PG ins Zwischenfeld im Bg. (Inversion), von erhöhter Expressivität begleitet

c/ bestimmte schon auf Grund ihrer Semantik expressiv wirkende AB (z. B. die KompB beim Verb) haben in jeder Position einen erhöhten KD-Grad

Dabei gibt es zwei verschiedene Graduierungsmöglichkeiten bei der Realisierung dieser Bedingungen:

a/ der KD-Grad wird um eine Stufe erhöht (das nächstfolgende Element hat die geringere Stufe)

b/ das Satzelement bekommt die nächstniedrige KD-Stufe nach dem Rhemakern

In der positionsbedingten Linie des KD-Grades stellen diese Fälle kleinere oder höhere Gipfel dar neben dem Rhemakern als dem höchsten Gipfel.

Die genannten Fälle werden auf Systemebene durch die Stärke der

Nebenakzente und auf Grund der Semantik unterschieden. Eine soziative MB z. B. als Themaersatz vor dem Subjekt bekommt KD-Stufe (2), eine KompB als Themaersatz ist stärker akzentuiert und hat die nächstniedrige Stufe nach dem Rhemakern. Ein Vergleich den Nebenakzente in verschiedenen Positionen im Satz beim gleichen Satzelement kann auch eine Hilfsmethode sein.

I. Topologie der Kausalbestimmungen

Die KB werden in den "Grundzügen" als UK der SB und valenzunabhängig behandelt. Die Finalbestimmung allein wird als valenzmöglich angesehen.⁴⁶ So eine einheitliche Bestimmung kann für die Behandlung der Topologie der KB kaum von Nutzen sein, deshalb versuchen wir im folgenden eine weitere Differenzierung der KB.

1. Die eigentliche Kausalbestimmung

Die eig. KB wird als UK der SB angesehen, und sie besitzt tatsächlich die Grundmerkmale der valenzunabhängigen Satzelemente: sie läßt sich zu jedem Verb hinzufügen und ist auf eine potentielle Prädikation zurückzuführen.

Wir gehen von folgendem kommunikativen Paradigma (19) aus:

- Dt. (1) Er₁ hat vor Angst₂ die Tür₃ zugeschlagen.₄
 (2) Er₁ hat die Tür₂ vor Angst₃ zugeschlagen.₄
 (3) Vor Angst₂ hat er₁ die Tür₃ zugeschlagen.₄
 (4) Er₁ hat die Tür₂ VOR ANGST₄ zugeschlagen.₃

- Bg. (1') Toj₁ zatrásna₂^{vv} ot strach₃ vratata.₄
 (2') Ot strach₂ toj₁ zatrásna₃^{vv} vratata.₄
 (3') Toj₁ zatrásna₂^{vv} vratata₃ OT STRACH.₄
 (4') Toj₁/ ot strach₂/ zatrásna₃^{vv} vratata.₄

Kommunikatives Schema (9):

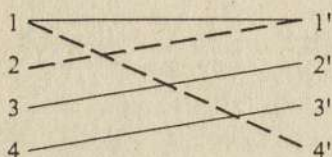
	Themaersatz	rhematische Transition	Rhemakern
Dt.	3 ₂	1 ₂ , 2 ₃	4 ₄
Bg.	2 ₁	1 ₃ , 4 ₁	3 ₄

In (4'2) liegt Inversion der KB vor (Herausstellung aus der PG).

Feldschema (15):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	eig. KB Subjekt	Subjekt	eig. KB
Bg.	eig. KB + Subjekt Subjekt + eig. KB Subjekt		eig. KB

Äquivalenzschema (12):

2. Die Finalbestimmung

Die Finalbestimmung ist valenzmöglich und hat im Vergleich zu den anderen KB-Arten eine engere Beziehung zum Prädikat.

Wir gehen von folgendem kommunikativen Paradigma aus:

Kommunikatives Paradigma (20):

Dt. (1) Die Organisation₁ hat zur Förderung der Jugend₂ dem Vorstand₃ einen Vorschlag₄ unterbreitet.₅

(2) Die Organisation₁ hat dem Vorstand₂ zur Förderung der Jugend₃ einen Vorschlag₄ unterbreitet.₅

(3) Die Organisation₁ hat dem Vorstand₂ einen Vorschlag₃ zur Förderung der Jugend₃ unterbreitet.₄

(4) Zur Förderung der Jugend₂ hat die Organisation₁ dem Vorstand₃ einen Vorschlag₄ unterbreitet.₅

(5) Die Organisation₁ hat dem Vorstand₂ einen VORSCHLAG ZUR FÖRDERUNG DER JUGEND₄ unterbreitet.₃

Bg. (1') Organizacijata₁ za stimulirane na mladežite₂ napravi₃ edno predloženie₄ pred rākovodstvoto.₅

(2') Organizacijata₁ napravi₂ edno predloženie₃ pred rākovodstvoto₄ ZA STIMTULIRANE NA MLADEŽITE₅.

(3') Organizacijata₁ napravi₂ edno predloženie₃ za stimilirane na mladežite₅ pred rākovodstvoto₄.

(4') Za stimilirane na mladežite₂ organizacijata₁ napravi₃ edno predloženie₄ pred rākovodstvoto₅.

(5') Organizacijata₁ napravi₂ pred rākovodstvoto₃ edno predloženie₄ za stimilirane na mladežite₄.

Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1, 2') vertreten.

In Verbindung mit Dativ und Akkusativ ergibt sich ein attributiver Effekt bei Kontaktstellung mit dem Akkusativobjekt (3, 5, 3', 5'). In (1') liegt Inversion vor.

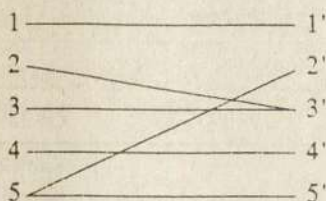
Kommunikatives Schema (10):

	Themaersatz	rhematische Transition	Rhemakern
Dt.	4 ₂	1 ₂ , 2 ₃ , 3 ₃	5 ₄
Bg.	4' ₂	1' ₂ , 3' ₃	2' ₃ , 5' ₄

Feldschema (16):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	FinalB Subjekt	Subjekt	FinalB
Bg.	FinalB + Subjekt Subjekt Subjekt	FinalB	FinalB

Äquivalenzschema (13):

Die Äquivalenzrelationen weisen einige kommunikative Abweichungen auf, die durch die Stellung der Objekte bedingt sind und von denen wir abstrahieren.

3. Die Konzessivbestimmung

Kommunikatives Paradigma (21):

Dt. (1) Peter₁ hat trotz der Schwierigkeiten₄ seinem Freund₂ bei der Ernte₃ geholfen.₅

(2) Peter₁ hat seinem Freund₂ trotz der Schwierigkeiten₄ bei der Ernte₃ geholfen.₅

(3) Peter₁ hat seinem Freund₂ bei der Ernte₃ TROTZ DER SCHWIERIGKEITEN₅ geholfen.₄

(4) Trotz der Schwierigkeiten₄ hat Peter₁ seinem Freund₂ bei der Ernte₃ geholfen.₅

Bg. (1') Petăr₁ pomogna₂ na prijatelja si₃ pri rekoltata₄ VĂPREKI TRUDNOSTITE₅,

(2') Petăr₁ pomogna₂ na prijatelja si₃ văpreki trudnostite₄ pri rekoltata.₅

(3') Petăr₁ pomogna₂ văpreki trudnostite₄ na prijatelja si₃ pri rekoltata.₅

(4') Văpreki trudnostite₄ Petăr₁ pomogna₂ na prijatelja si₃ pri rekoltata.₅

(5') Petăr₁/ văpreki trudnostite₄/ pomogna₂ na prijatelja si₃ pri rekoltata.₅

Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1, 1') vertreten.

Ich bin der Meinung, daß hier die Konzessivbestimmung, wahrscheinlich auf Grund der Semantik des Entgegensetzens, einen stets hohen KD-Grad hat und dem kommunikativen Gewicht nach direkt auf den Rhemakern folgt. Dabei sind zwischen der Funktion Themaersatz und der kommunikativen Transition keine wesentlichen KD-Unterschiede zu beobachten, was auch auf einen ungewöhnlich hohen, von der Position unabhängigen KD-Grad der KonzB hinweist: nur die Rhemakernfunktion ist stets durch den höchsten KG-Grad charakterisiert (Als Themaersatz ist jedoch die KonzB verselbständig und dadurch für spezifische Vorfeldfunktionen offen).

Kommunikatives Schema (11):

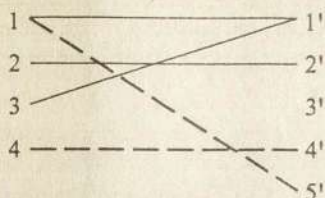
	Themaersatz	rhematische Transition	Rhemakern
Dt.	4 ₄	1 ₄ , 2 ₄	3 ₅
Bg.	4' ₄	2' ₂ , 3' ₄ , 5' ₄	1' ₅

Feldschema (17):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	KonzB Subjekt		Subjekt KonzB
Bg.	KonzB + Subjekt Subjekt Subjekt	KonzB	KonzB

Äquivalenzschema (14):

Die Abweichungen haben strukturellen Charakter und sind kommunikativ irrelevant.

4. Die Konditionalbestimmung

Die KondB ist auch eine UK der SB.

Kommunikatives Paradigma (22):

Dt. (1) Peter₁ ist bei gutem Wetter₂ oft₃ zu seinem Freund₄ nach Varna₅ gefahren.₆

(2) /m/ Peter₁ ist zu seinem Freund₂ bei gutem Wetter₃ oft₄ nach Varna₅ gefahren.₆

(3) Peter₁ ist oft₂ zu seinem Freund₃ nach Varna₄ BEI GUTEM WETTER₅ gefahren.₆

(4) Bei gutem Wetter₁ ist Peter₂ oft₃ zu seinem Freund₄ nach Varna₅ gefahren.₆

Bg. (1') Petăr₁ otivāšē₂ pri chubavo vreme₃ često₄ pri prijatelja si₅ vāv Varna.₆

(2') /m/ Petăr₁ otivāšē₂ često₃ pri prijatelja si₄ pri chubavo vreme₅ vāv Varna.₆

(3') Petăr₁ otivāšē₂ često₃ pri prijatelja si₄ vāv Varna₅ PRI CHUBAVO

VREME.₆

(4') Pri chubavo vreme₁ Petăr₂ otivāšē₃ često₄ pri prijatelja si₅ vāv Varna.₆

(5') Petăr₁/ pri chubavo vreme₂/ otivāšē₃ često₄ pri prijatelja si₅ vāv Varna.₆

Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1, 3') vertreten.⁴⁷

Die KondB hat einen niedrigen KD-Grad, der sich nach der Position richtet, und sogar als Themaersatz (4, 4') hat es den geringsten KD-Grad 1. Von allen bisher behandelten KB hat die KondB dadurch den geringsten KD-Grad. Der KD-Grad kann jedoch durch Partikeln (z. B. nur) wesentlich erhöht werden. (Vgl. Nur bei gutem Wetter₃ ist Peter₁ nach Varna₂ gefahren.₄/ Samo pri chubavo vreme₃ Petăr₁ otivāšē₂ vāv Varna.₄)

Kommunikatives Schema (12):

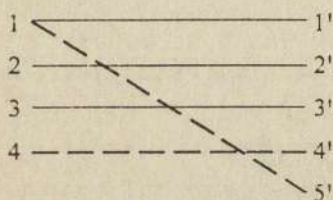
	Themaersatz	rhematische Transition	Rhemakern
Dt.	4 ₁	1 ₂ , 2 ₃	3 ₆
Bg.	4' ₁	1' ₃ , 2' ₅ , 5' ₂	3' ₆

Bei (5'2) besteht Inversion (Herausstellung aus der PG).

Feldshema (18):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	KondB Subjekt	Subjekt	KondB
Bg.	KondB + Subjekt Subjekt Subjekt	KondB	KondB

Die Distanzierung zwischen Subjekt und Prädikat durch eine KondB ist üblich.

Äquivalenzschema (15):

Die Abweichungen haben strukturellen Charakter.

5. Die Konsekutivbestimmung

Die KonsekB ist UK der SB.

Kommunikatives Paradigma (23):

- Dt. (1) Peter₁ hat zu meiner Freude₂ dem Bruder₃ das Geschenk₄ gegeben.₅
 (2) Peter₁ hat dem Bruder₂ zu meiner Freude₃ das Geschenk₄ gegeben.₅
 (3) /m/ Peter₁ hat dem Bruder₂ das Geschenk₃ ZU MEINER FREUDE₅ gegeben.₄

(4) Zu meiner Freude₂ hat Peter₁ dem Bruder₃ das Geschenk₄ gegeben.₅

- Bg. (1') Petăr₁ dade₂ za moja radost₃ podarǎka₄ na brat mi.₅
 (2') /m/ Petăr₁ dade₂ podarǎka₃ za moja radost₄ na brat mi.₅

(3') Petăr₁ dade₂ podarăka₃ na brat mi₄ ZA MOJA RADOST₅

(4') Za moja radost₂ Petăr₁ dade₃ podarăka₄ na brat mi₅

(5') Petăr₁/ za moja radost₂/ dade₃ podarăka₄ na brat mi₅

Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1, 3') vertreten.

Kommunikatives Schema (13):

	Themaersatz	rhematische Transition	Rhemakern
Dt.	4 ₂	1 ₂ , 2 ₃	3 ₅
Bg.	4' ₂	1' ₃ , 2' ₄ , 5' ₂	3' ₅

Bei (5'2) liegt Inversion der KonzB vor.

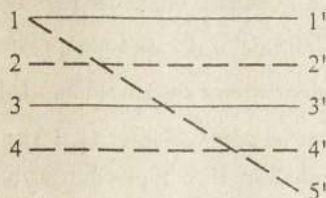
Die KonzB hat einen relativ niedrigen, positionsbestimmten KD-Grad, der in der Funktion als Themaersatz ansteigt. Die Funktion Rhemakern realisiert sich deutlicher bei Hinzufügen von Partikeln. (nur zu meiner Freude/edinstveno za moja radost).

Feldschema (19):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	KonzB Subjekt	Subjekt	KonzB
Bg.	KonzB + Subjekt Subjekt Subjekt	KonzB	KonzB

Die Distanzierung des Subjekts und Prädikats durch die KonzB ist als üblich anzusehen.

Äquivalenzschema (16):

Die Abweichungen haben strukturellen Charakter.

6. Kombination zwischen Konditionalbestimmung und Konzessivbestimmung

Wir werden in den folgenden Abschnitten zuerst Kombinationen innerhalb der KB behandeln, danach Kombinationsmöglichkeiten mit MB, TB und LB, wobei wir von den häufigsten Kombinationen ausgehen.

Kommunikatives Paradigma (24):

Dt. (1) Die Kinder werden bei schönem Wetter trotz des starken Windes den Ausflug machen.

(2) Die Kinder werden den Ausflug bei schönem Wetter TROTZ DES STARKEN WINDES machen.

(3) Die Kinder werden trotz des starken Windes bei schönem Wetter den Ausflug machen.

(4) Die Kinder werden den Ausflug trotz des starken Windes bei schönem Wetter machen.

(5) Bei schönem Wetter werden die Kinder trotz des starken Windes den Ausflug machen.

(6) Trotz des starken Windes werden die Kinder bei schönem Wetter den Ausflug machen.

Bg. (1') Decata šte napravjat izleta pri chubavo vreme VĀPREKI SILNIJA VJATĀR.

(2') Decata pri chubavo vreme vāpreki silnija vjatāř šte napravjat izleta.

(3') Decata vāpreki silnija vjatāř pri chubavo vreme šte napravjat izleta.

(4') /m/ Decata šte napravjat izleta vāpreki silnija vjatāř PRI CHUBAVO VREME.

(5') Pri chubavo vreme decata vāpreki silnija vjatāř šte napravjat izleta.

(6') Vāpreki silnija vjatāř decata pri chubavo vreme šte napravjat izleta.

(7') Pri chubavo vreme vāpreki silnija vjatāř decata šte napravjat izleta.

(8') Vāpreki silnija vjatāř pri chubavo vreme decata šte napravjat izleta.

Die syntaktische Grundreihenfolge ist den Varianten (1, 1') zu entnehmen.

Die KondB und die KonzB behalten ihre typischen kommunikativen Funktionen und ihren KD-Grad (vgl. entsprechende Abschnitte). Wir behandeln bei der Kombination vor allem die Feldbesetzung:

Feldschema (20):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	KonzB KondB Subjekt	Subjekt Subjekt	KondB KonzB KondB + KonzB
Bg.	Subjekt Subjekt KondB + KonzB + Subjekt Subjekt KondB + Subjekt KonzB + Subjekt	KondB + KonzB KondB KonzB	KonzB KondB KonzB KondB

Im Bg. gibt es praktisch keine Einschränkung für die Feldbesetzung: alle möglichen Kombinationen sind gebräuchlich.

In der kommunikativen Funktion sind bestimmte Prädestinationen zu verzeichnen. Zur Rhemakernfunktion tendiert die KonzB, die KondB bleibt wohl in der Regel als rhematische Transition (vgl. 4; 4' im Bg. scheint bei neutraler Wortfolge nicht realisierbar zu sein, es sei denn als Nachtrag). Die Beweglichkeit der beiden KB-Arten in der Satzstruktur ist in syntaktischer Hinsicht ganz frei, kommunikativ ist sie jedoch vom starken kommunikativen Gewicht der KonzB eingeschränkt. Sehr üblich ist die Vorfeldposition der KondB am Satzanfang (5, 5'), was mit der Semantik in Zusammenhang gebracht werden kann.

7. Kombination zwischen Konsekutivbestimmung und Finalbestimmung.**Kommunikatives Paradigma (25):**

Dt. (1) Peter wird zu meiner Freude zur Verbesserung des Programms einen Vorschlag machen.

(2) ?Peter wird zur Verbesserung des Programms zu meiner Freude einen Vorschlag machen.

(3) Peter wird zu meiner Freude EINEN VORSCHLAG ZUR VERBESSERUNG DES PROGRAMMS machen.

(4) ? Peter wird einen Vorschlag zur Verbesserung des Programms ZU MEINER FREUDE machen.

(5) Zu meiner Freude wird Peter zur Verbesserung des Programms einen Vorschlag machen.

(6) Zur Verbesserung des Programms wird Peter zu meine Freude einen Vorschlag machen.

Bg. (1') Petār šte napravi edno predloženie za podobrjavane na programata ZA MOJA RADOST.

(2') Petār šte napravi za podobrjavane na programata za moja radost edno predloženie.

(3') Petār šte napravi za moja radost EDNO PREDLOŽENIE ZA PODOBRJABANE NA PROGRAMATA.

(4') /m/ Petār šte napravi za moja radost ZA PODOBRJAVANE NA PROGRAMATA edno predloženie.

(5') Za moja radost Petār za podobrjavane na programata šte napravi edno predloženie.

(6') Za podobrjavane na programata Petār za moja radost šte napravi edno predloženie.

Die syntaktische Grundreihenfolge ist in (1, 1') vertreten. Die FinalB steht näher beim Verb als die KonsekB. Wir behandeln zunächst die Feldbesetzung:

Feldschema (21):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	KonzB KonsekB Subjekt	Subjekt Subjekt	KonsekB KonzB KonsekB + KonzB
Bg.	KonsekB + FinalB + Subjekt FinalB + Subjekt KonsekB + Subjekt Subjekt Subjekt	KonsekB FinalB FinalB + KonsekB	FinalB + KonsekB

Für die Feldbesetzung im Bg. gibt es keine Einschränkungen. Die Distanzierung von Subjekt und Prädikat durch eine KonsekB scheint häufiger als durch eine FinalB zu erfolgen. Wir betrachten aber beide Varianten als normal. Zwei KB-Arten im Zwischenfeld erschweren schon den Ausdruck: z. B. *Petār za moja radost za podobrjavane na programata šte napravi edno predloženie*. Die bereits besprochene Attribuierung der FinalB in Verbindung mit dem Akkusativobjekt bleibt erhalten. Die KonsekB kann kaum Rhemakern sein (4, 4') (anders in Verbindung mit rhematisierenden Partikeln wie "samo, edinstveno, imenno"). Die Unterschiede im KD-Grad bleiben kommunikativ irrelevant sowohl sprachintern, als auch zwischen den beiden Sprachen.

8. Kombination zwischen Konzessivbestimmung und eigentlicher Kausalbestimmung.

Kommunikatives Paradigma (26):

Dt. (1) Peter wird trotz des warmen Wetters wegen der Schwierigkeiten den Ausflug verschieben.

(2) Peter wird wegen der Schwierigkeiten trotz des warmen Wetters den Ausflug verschieben.

(3) Peter wird den Ausflug trotz des warmen Wetters wegen der Schwierigkeiten verschieben.

(4) Peter wird den Ausflug wegen der Schwierigkeiten trotz des warmen Wetters verschieben.

(5) Trotz des warmen Wetters wird Peter wegen der Schwierigkeiten den Ausflug verschieben.

(6) Trotz des warmen Wetters wird Peter den Ausflug wegen der Schwierigkeiten verschieben.

(7) Wegen der Schwierigkeiten wird Peter trotz des warmen Wetters den Ausflug verschieben.

(8) Wegen der Schwierigkeiten wird Peter den Ausflug TROTZ DES WARMEN WETTERS verschieben.

Bg. (1') Petър ще отложи излета поради трудностите въпреки топлото време.

(2') /m/ Petър ще отложи поради трудностите въпреки топлото време излета.

(3') Petър ще отложи излета въпреки топлото време поради трудностите.

(4') /m/ Petър ще отложи въпреки топлото време поради трудностите излета.

(5') Въпреки топлото време Петър поради трудностите ще отложи излета.

(6') Въпреки топлото време Петър ще отложи излета PORADI TRUDNOSTITE.

(7') Въпреки топлото време Петър поради трудностите ще отложи излета.

(8') Poradi trudnostite Petър ще отложи излета VĀPREKI TOPLOTO VREME.

(9') Poradi trudnostite Petar vapreki toploto vreme ще отложи излета

(10') Vāpreki toploto vreme poradi trudnostite Petър ще отложи излета.

(11') Poradi trudnostite vāpreki toploto vreme Petър ще отложи излета.

(12) /m/ Petar poradi trudnostite vapreki toploto vreme ще отложи излета.

Die eig. KB steht in der Grundreihenfolge näher beim Verb als die KonzB.

(1. 1')

Feldschema (22):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	KonzB eig. KB Subjekt	Subjekt Subjekt	eig. KB KonzB KonzB + eig. KB
Bg.	KonzB + Subjekt eig. KB + Subjekt KonzB + Subjekt eig. KB + Subjekt Subjekt Subjekt KonzB + eig. KB + Subjekt	eig. KB KonzB eig. KB + KonzB KonzB + eig. KB	eig. KB KonzB

Die Besetzung der Felder im Bg. ist frei. Wir betrachten das Auftreten der beiden KB-Arten im Zwischenfeld als markiert. Als /m/ gelten im Bg. auch Beispiele mit Distanzierung des Prädikats vom Akkusativobjekt durch 2 Elemente (2', 4').

Die KonzB hat einen höheren KD-Grad als die eig. KB und wird in der Endposition des Hauptfelds automatisch Rhemakern (8, 8'), während die eig. KB in dieser Position im Dt. wegen Konkurrenz mit dem V_{inf} nur potentieller Rhemakern bleibt (6) und nur im Bg. als Rhemakern realisiert wird (6') (die andere Alternative ist unbetonter Nachtrag). Durch den primär hohen KD-Grad der KonzB bereits auf Grund seiner Semantik (Merkmal/ entgegensehend/) ergibt sich bei Verschiebung ein expressiver stilistischer Effekt (1, 2, 5; 1', 2', 5').

Die besprochenen Kombinationsmöglichkeiten können als repräsentativ für alle übrigen Fälle betrachtet werden, die wir hier in der Grundreihenfolge anführen:

KondB + FinalB + V_{inf}
 KonsekB + FinalB + V_{inf}
 KonsekB + eig. KB + V_{inf}
 KonzB + KonsekB + V_{inf}
 KondB + KonsekB + V_{inf}
 KonzB + FinalB + V_{inf}
 KondB + eig. KB + V_{inf}

Im Bg. ergibt sich bei Voranstellung des Verbs:

Verb + FinalB + KondB
 Verb + FinalB + KonsekB
 Verb + eig. KB + KonsekB
 Verb + KonsekB + KonzB
 Verb + KonsekB + KondB
 Verb + FinalB + KonzB
 Verb + eig. KB + KondB

Z. B. *Sie sind bei gutem Wetter zur Erholung gefahren.* | *Te zaminavacha na pocivka pri chubavo vreme.* ; *Er hat zu meinem Erstaunen zu seinem Vergnügen geholfen.* | *Toj pomogna za sobstveno udovolstvie za moja iznenada.* ; *Er hat zu meiner Freude wegen der Schwierigkeiten nachgegeben.* | *Toj otstāpi poradi trudnostite za moja radost.* ; *Sie sind trotz der guten Aussichten zu meinem Bedauern geblieben.* | *Te ostanacha za moe sāžalenie vāpreki dobrite izgledi.* ; *Wir haben bei diesen Umständen zu seinem Bedauern nachgegeben.* | *Nie otstāpichme za negovo sāžalenie pri tezi obstojatelstva.* ; *Er hat trotz der Schwierigkeiten zur Verbesserung seiner Leistungen trainiert.* | *Toj trenira za podobrenie na postiženijata si vāpreki trudnostite.* ; *Sie haben bei auftretenden Problemen wegen des Risikos aufgehört.* | *Te spiracha poradi riska pri vāznikvašti problemi.*

9. Kombination zwischen Konditionalbestimmung, Konzessivbestimmung und Finalbestimmung

Wir behandeln am Ende eine dreifache Kombination:

Kommunikatives Paradigma (27):

Dt. (1) Der Betrieb wird bei finanzieller Möglichkeit trotz der Einwände zur Verbesserung der Bedingungen einen Vorschlag unterbreiten.

(2) Der Betrieb wird trotz der Einwände bei finanzieller Möglichkeit zur Verbesserung der Bedingungen einen Vorschlag unterbreiten.

(3) Der Betrieb wird zur Verbesserung der Bedingungen trotz der Einwände bei finanzieller Möglichkeit einen Vorschlag unterbreiten.

(4) Der Betrieb wird zur Verbesserung der Bedingungen bei finanzieller Möglichkeit trotz der Einwände einen Vorschlag unterbreiten.

(5) Der Betrieb wird zur Verbesserung der Bedingungen trotz der Einwände bei finanzieller Möglichkeit einen Vorschlag unterbreiten.

(6) Bei finanzieller Möglichkeit wird der Betrieb trotz der Einwände zur Verbesserung der Bedingungen einen Vorschlag unterbreiten.

(7) Trotz der Einwände wird der Betrieb zur Verbesserung der Bedingungen bei finanzieller Möglichkeit einen Vorschlag unterbreiten.

(8) Zur Verbesserung der Bedingungen wird der Betrieb bei finanzieller Möglichkeit trotz der Einwände einen Vorschlag unterbreiten.

Bg. (1') *Predpriyatieto šte napravi predloženie za poborjavane na uslovijata pri finansova vāzmožnost vāpreki vāzraženijata.*

(2') *Predpriyatieto/ vāpreki vāzaraženijata pri finansova vāzmožnost/ šte napravi predloženie za poborjavane na uslovijata.*

(3') /m/ Predprijetieto/ za podobrjavane na uslovijata vǎpreki vǎzraǎenijata pri finansova vǎzmoǎnost/ ŝte napravi novo predloǎenie.

(4') Pri finansova vǎzmoǎnost predprijetieto/ vǎpreki vǎzraǎenijata, ŝte napravi predloǎenie za podobrjavane na uslovijata.

(5') /m/ Pri finansova vǎzmoǎnost predprijetieto/ za podobrjavane na uslovijata/ ŝte napravi predloǎenie vǎpreki vǎzraǎenijata.

(6') Vǎpreki vǎzraǎenijata pri finansova vǎzmoǎnost predprijetieto ŝte napravi predloǎenie za podobrjavane na uslovijata.

(7') Pri finansova vǎzmoǎnost vǎpreki vǎzraǎenijata predprijetieto ŝte napravi predloǎenie za podobrjavane na uslovijata.

(8') Za podobrjavane na uslovijata vǎpreki vǎzraǎenijata pri finansova vǎzmoǎnost predprijetieto ŝte napravi novo predloǎenie.

(9') Za podobrjavane na uslovijata vǎpreki vǎzraǎenijata predprijetieto pri finansova vǎzmoǎnost ŝte napravi novo predloǎenie.

(10') Za podobrjavane na uslovijata pri finansova vǎzmoǎnost predprijetieto vǎpreki vǎzraǎenijata ŝte napravi novo predloǎenie.

(11') Pri finansova vǎzmoǎnost za podobrjavane na uslovijata predprijetieto vǎpreki vǎzraǎenijata ŝte napravi novo predloǎenie.

(12') Vǎpreki vǎzraǎenijata za podobrjavane na uslovijata predprijetieto pri finansova vǎzmoǎnost ŝte napravi novo predloǎenie.

Feldschema (23):

	Vorfeld	Zwischenfeld	Hauptfeld
Dt.	KonzB	Subjekt	KondB + FinalB
	FinalB	Subjekt	KondB + KonzB
	KondB	Subjekt	KonzB + FinalB
Bg.	Subjekt	KonzB + KondB	FinalB
		FinalB + KonzB + KondB	
		FinalB + KonzB + KondB	
		KonzB - KondB	FinalB
			FinalB
	KondB + KonzB		
	KonzB + KondB		FinalB

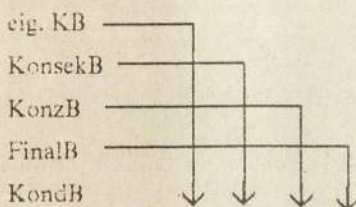

KondB + KonzB		FinalB
FinalB + KonzB + KondB		
KonzB + KondB		FinalB
KondB + FinalB + KonzB		
FinalB + KonzB		KondB
FinalB + KondB		KonzB
KondB + FinalB		KonzB
KonzB + FinalB		KondB

Die Häufung von AB ist theoretisch uneingeschränkt. Die Kumulation von drei Elementen im Vorfeld und Zwischenfeld wirkt stilistisch schwerfällig und ist nur möglich, wenn der nachfolgende Rhemakern ein verstärktes kommunikatives Gewicht hat (durch Hinzufügen von Partikeln, Attributen (novo) usw.)

Im ganzen gilt Kumulation von zwei Elementen als die Regel, und hier ist die Kombinationsfähigkeit in Bezug auf die Reihenfolge der Elemente ganz frei.

Die Gesamtheit der Kombinationen wurde ähnlich wie bei der Modalbestimmung nach folgendem Schema aufgestellt:

Die Gesamtheit der 2-Kombinationen ergibt sich aus dem Gesamtumfang der Flächen, die von den Pfeilen abgesteckt werden.

10. Zusammenfassung der neutralen Wortfolge der KB

Wir können auf Grund der Untersuchungen folgende Schlüsse ziehen:

a/ Die Grundreihenfolge der KB in einem zusammenfassenden Schema lautet:

Dt. KonsekB + KondB + KonzB + eigKB + FinalB + Vinf

Bg. Verb + FinalB + eigKB + KonzB + KondB + KonsekB

b/ Im Bg. weisen die syntaktischen Einschränkungen folgende Besonderheiten auf:

-Die Distanzierung von Subjekt und Prädikat kann durch eine oder zwei KB erfolgen. Drei KB im Zwischenfeld wirken stilistisch schwerfällig und setzen ein verstärktes kommunikatives Gewicht des Rhemakerns voraus.

-Kumulation der KB im Forfeld ist bei zwei KB uneingeschränkt, bei drei KB stilistisch schwerfällig.

K. Zusammenfassung der Kombinationen von AB.

1. Kombination zwischen KB und MB.

Von den insgesamt 25 nicht redundanten Kombinationen zwischen KB und MB (die Kombinationen innerhalb der beiden Grundklassen ausgeschlossen) ergibt sich folgende Grundreihenfolge für die zweigliedrigen Kombinationen:

- Dt. KB + eig. MB + V_{inf}
 KB + KompB (Sachen) + V_{inf}
 Modalglied + KB + V_{inf}
 KB + InstrB + V_{inf}
 MB des b. U./ KompB (Personen) + V_{inf}

Als Gesamtergebnis ergibt sich:

Modalglied + KonsekB + MB des b. U./ KompB (Personen) + KB (übrige Klassen) + MB (übrige Klassen)⁴⁸ + V_{inf}

- Bg. Verb + eigMB + KB
 Verb + KompB (Sachen) + KB
 Verb + KB + Modalglied
 Verb + InstrB + KB
 Verb + KB + MB des b. U./ KompB (Personen)
 Verb + MB des b. U./ KompB (Personen) + KonsekB

Als Gesamtergebnis ergibt sich:

Verb + MB + KB⁴⁹ + MB des b. U./ KompB(Personen) + KonsekB + Modalglied

2. Kombination zwischen KB, MB und TB, LB.

In Kombination mit den MB und KB nimmt die TB in der Regel als Kulissee die 1. Position ein.

Bei der valenzmöglichen LB gibt es Unterschiede.

In folgenden Kombinationen ist die LB vorangestellt:

LB + FinalB + V_{inf} (*Das Korn wird in der Maschine zum Sortieren transportiert.*)

LB + InstrB + V_{inf} (*Er wird im Garten mit der Hacke arbeiten.*)

LB + eig. MB + V_{inf} (*Er wird im Zimmer schnell aufräumen.*)

LB + eig. KB + V_{inf} (*Er wird im Kabinett wegen des Besuchs aufräumen.*)

In folgenden Kombinationen ist die LB nachgestellt:

Modalglied + LB + V_{inf} (*Er wird vielleicht im Zimmer aufräumen.*)

Komitativ-/ KompB (Personen) + LB + V_{inf} (*Er wird mit seinem Vater/ wie sein Vater in Varna bleiben.*)

KonsekB + LB + V_{inf} (*Er wird zu meiner Freude in Varna bleiben.*)

KondB + LB + V_{inf} (*Er wird bei gutem Wetter in Varna bleiben.*)

KonzB + LB + V_{inf} (*Er wird trotz des Regens im See baden.*)

Es ergibt sich die syntaktische Gesamtfolgenfolge: Subjekt + V_f + TB +

Modalglied + KonsekB + MB des b. U./ KompB (Personen) + KondB + KonzB + LB + eig. KB + FinalB + KompB (Sachen) + InstrB + eig. MB + V_{inf}

Im Bg. ergeben sich die Unterschiede allein durch die Rechtsexpansionierung vom Verb aus:

Verb + LB + FinalB (*Žitoto se pridvižva v mašinata za sortirane.*)

Verb + InstrB + LB (*Toj šte raboti s motikata v gradinata.*)

Verb + eig. MB + LB (*Toj šte počisti bърzo v stajata.*)

Verb + eig. KB + LB (*Toj šte počisti zaradi poseštenieneto v kabineta.*)

Verb + LB + Modalglied (*Toj šte počisti v stajata može bi.*)

Verb + LB + Komitativ-/ KompB (Personen) (*Toj šte ostane vъ Varna s bašta si/kato bašta si.*)

Verb + LB + KonsekB (*Toj šte ostane vъ Varna pri chubavo vreme.*)

Verb + LB + KonzB (*Toj šte se izkăpi v ezeroto văpreki dăžda.*)

Es ergibt sich die syntaktische Gesamtreihenfolge: Subjekt + Verb + eig. MB + InstrB + KompB (Sachen) + FinalB + eig. KB + LB + KonzB + KondB + MB des b. U./ KompB (Personen) + KonsekB + Modalglied - TB

L. Besonderheiten der Satzstrukturen im Dt. und Bg. (ahnhand des besprochenen Sprachmaterials).

Zum Schluß möchten wir einige Grundüberlegungen zum Aufbau der Satzstruktur im Dt. und Bg. anstellen.

Es hat sich die Annahme bestätigt, daß im Rahmen der Topologie der AB die kommunikativen Funktionen und die Möglichkeiten zu ihrer Realisierung in beiden Sprachen annähernd gleich sind (von geringen kommunikativen Unterschieden abgesehen, die auf Systemebene irrelevant bleiben.) Die größeren Unterschiede sind im Bereich der syntaktischen Gestzmäßigkeiten zu suchen. Es erweist sich, daß im Dt. der Verbalrahmen und die 1-stellige Struktur des Vorfelds für die Satzstruktur von entscheidender Bedeutung sind, während im Bg. ein relativ umfangreiches, theoretisch uneingeschränktes offenes Vorfeld zusammen mit der Kontaktstellung zwischen Subjekt und Prädikat für den weiteren Aufbau der Satzstruktur bestimmend sind. Man kann sagen, daß die Kontaktstellung zwischen Subjekt und Prädikat das grundlegendste Merkmal der bulgarischen Satzstruktur ist, darin vergleichbar mit dem Verbalrahmen im Dt. Wahrscheinlich bedingt gerade diese Besonderheit als Folge den relativ weiten Umfang des Vorfelds im Bg. Gerade bei den AB wird dieses strenge Prinzip relativ oft durchbrochen: Distanzierungen durch ein Element sind immer, durch zwei Elemente oft möglich; u. U. und abgesehen von der stilistischen Schwerfälligkeit können sogar drei Elemente zwischen die beiden Hauptsatzglieder treten. Trotzdem bleibt die Kumulation im Vorfeld sehr weit verbreitet. Im Vorfeld können auch ein, zwei und zuweilen drei Satzglieder vor das Subjekt treten. Die Kombination beider Prinzipien ergibt die große Flexibilität der Reihenfolge der AB

im bulgarischen Satz. (Daneben ist natürlich auch die Stellung im Hauptfeld nach dem Prädikat zu nennen.) Ohne Angaben über die Gebrauchsfrequenz in der Rede bzw. im Text zu besitzen, können wir jedoch vermuten, daß in beiden Sprachen die Vorfeldposition als Grundposition für einen Großteil der AB zu erwähnen ist (hauptsächlich mit situirender Semantik oder bei Aufstellung kausaler und modaler Zusammenhänge zu anderen Prädikationen potentiellen Charakters) und an zweiter Stelle die Position im Hauptfeld (im Bg. auch im Zwischenfeld) als konkurrierend erscheint. Für einige mit dem Verb als UK der PG enger verknüpfte AB-Klassen gilt dagegen das Hauptfeld als Grundposition.

Dabei muß man beachten, daß sich die deutsche Satzstruktur vom Satzende her entfaltet (V_{inf} als Expandierungskern) und die bulgarische Satzstruktur ihren Expandierungskern an der 2. Stelle im Satz (im Prädikat) hat.

ANMERKUNGEN

⁴² Die soziativen MB werden hier zusammen mit den komitativen MB ohne weitere Differenzierung betrachtet. Vgl. Heidolph et al. 1981, S. 216.

⁴³ Der bulgarische Satz orientiert sich am Prädikat in der 2. Position, während der deutsche Satz von der Endposition aus expandiert wird.

⁴⁴ Vgl. Heidolph et al. 1981, S. 216.

⁴⁵ Heidolph et al. 1981, S. 208, bezeichnet das Modalglied als "satzmodale AB"; auf S. 403 wird es auch als "Satzadverbial" bezeichnet.

⁴⁶ Heidolph et al. 1981, S. 210.

⁴⁷ Neben der hier bezeichneten Rhemakernfunktion der KondB im Bg. ist auch die Funktion als Nachtrag möglich.

⁴⁸ Vgl. die angegebene Grundreihenfolge der MB- und KB-Arten in den entsprechenden Abschnitten.

⁴⁹ Die MB und KB ist als die Gesamtheit der syntaktisch geordneten Subklassen in den jeweiligen Abschnitten aufzufassen.

Bibliographie

Heidolph et al. 1981 Heidolph, K. E., W. Flämig, W. Motsch. Grundzüge einer deutschen Grammatik. Berlin, Akademie Verlag, 1981.

ABKÜRZUNGEN

AB	- Adverbialbestimmung
Bg.	- Bulgarisch
Di.	- Deutsch
eig. MB	- eigentliche Modalbestimmung
eig. KB	- eigentliche Kausalbestimmung
ePG	- engere Prädikatsgruppe
FinalB	- Finalbestimmung
FSP	- funktionale Satzperspektive
InstrB	- Instrumentalbestimmung
KB	- Kausalbestimmung
KD	- kommunikativer Dynamismus
KomitB	- komitative AB
KompB	- Komparativbestimmung
KondB	- Konditionalbestimmung
KonsekB	- Konsekutivbestimmung
KonzB	- Konzessivbestimmung
LB	- Lokalbestimmung
/m/	- merkmalshaltig /markiert/
MB	- Modalbestimmung
MB des b. U.	- Modalbestimmung des begleitenden/ fehlenden Umstands
PG	- Prädikatsgruppe
RichtB	- Richtungsbestimmung
SB	- Satzbasis
TB	- Temporalbestimmung
TRG	- Thema - Rhema - Gliederung
UK	- unmittelbare Konstituente
Vf	- Verbum finitum
V _{inf}	- Verbum infinitum
/Majuskeln/	- zu untersuchendes Satzglied als Rhemakern

ON THE ADVERBIAL WORD ORDER RELATIONS IN THE GERMAN AND
BULGARIAN LANGUAGES

Sylvia Papasova

Summary

This study comes out as a continuing IInd part of a general survey of the adverbial word order relations in German and Bulgarian. It is based on a syntactic and semantic description of the simple sentence, using Fourquet's structures allowing a step-by-step-expanding of the sentence and the communicative dynamics model of the Czech linguists. Thus the comparison is focused on from two sides – the syntactic and the communicative approach, by means of a systematic exploration of the various types of adverbial combinations (in the IInd part mainly of a causal semantic character) and the equivalence relations in both languages.

Some general conclusions are drawn concerning both parts of the survey.

ЗА СЛОВОРЕДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ НА ОБСТОЯТЕЛСТВЕНИТЕ
ПОЯСНЕНИЯ В НЕМСКИ И БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Силвия Папазова

Резюме

Настоящото изследване е втора част от общото описание на словоредата на обстоятелствените пояснения в немски и български език. Основава се на синтактично и семантично описание на структурата на простото разширено изречение, като се използват структури за стъпаловидно експандиране на изречението на Фурке и моделът на комуникативния динамизъм на чешката лингвистика. Така сравнението се прави от две страни — синтактична и комуникативна, като системно се проследяват комбинациите между различни обстоятелствени пояснения /във втората част главно с каузална семантика/ и еквивалентните отношения в двата езика.

Правят се общи изводи, засягащи двете части на описанието.

ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 27, кн. 2

1991

TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO
FACULTÉ PHILOLOGIQUE

Tome 27, livre 2

1991

ВЪПРОС И ВЪПРОСИТЕЛНО ИЗРЕЧЕНИЕ. РАЗМИШЛЕНИЯ
ЗА СЪПОСТАВИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИМЕРА НА
НЕМСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК / I ЧАСТ /

РАДКА КЪНЧЕВА

FRAGE UND FRAGESATZ. ÜBERLEGUNGEN ZU EINEM
KONFRONTATIVEN VERGLEICH AM BEISPIEL
DES DEUTSCHEN UND BULGARISCHEN (1. Teil)

RADKA KÄNČEVA

Представя: Катедра по немска филология

Рецензенти: проф. д-р Х. Валтер

гл. ас. к. ф. н. С. Папазова

Редактор: проф. к. ф. н. П. Борисевич

Велико Търново, 1991

O. Das Thema „Frage und Fragesatz“ ist nicht neu. Damit werden jedoch Probleme angesprochen, die keineswegs als ausdiskutiert zu betrachten sind. Im Gegenteil: die Fachliteratur nimmt ständig zu, immer neue Aspekte werden aufgedeckt, und das ist nicht zufällig. Es handelt sich doch einerseits um eine außerordentlich wichtige kommunikativ-kognitive Kategorie, andererseits um die dafür (in der Phylogenese der Sprachen) spezialisierten einzelsprachlichen Ausdrucksmittel. Zweifelsohne ist damit – wenn auch ganz allgemein – ein interessanter Gegenstand für konfrontative Untersuchungen mit unterschiedlichen Zielstellungen am Material verschiedener Sprachenpaare abgesteckt. Wenn man sich aber an ein solches Thema heranwagt, muß man zuerst versuchen, vor dem Hintergrund des schon Geleisteten Möglichkeiten und Grenzen eines derartigen Unterfangens einzuschätzen, um die eigenen Ziel- und Aufgabenstellungen realistischer formulieren und die einzelnen Vorgehensschritte deutlicher konzipieren zu können. Zu berücksichtigen sind im einzelnen sowohl wichtige allgemeentheoretische Einsichten in Probleme der Frage und die Ergebnisse einzelsprachlicher Beschreibungen (notwendig bei der Bestimmung von invarianten Bezugsgrößen (*Tertia comparationis*)) als auch weiterführende sprachtheoretische Konzepte (wichtig für den theoretischen Rahmen empirischer Untersuchungen). Dabei glauben wir, daß ein neuer Erkenntnisgewinn nur von theoretisch stärker fundierten Arbeiten erwartbar ist, ohne daß die Bindung an ein bestimmtes Theorie-Modell unbedingt zu empfehlen wäre. Vielmehr erachten wir die Verwertung verschiedener Beschreibungsansätze bei der Behandlung einzelner Teilaspekte des Themas für erfolgversprechender. Der Praxisbezug ist von Bedeutung erst bei der Umsetzung der Ergebnisse (etwa im Fremdsprachenunterricht).

1. Zu den Untersuchungsmöglichkeiten im Rahmen einer konfrontativen Linguistik (kL)

1.1. Zur gegenwärtigen Situation in der kL

Die kL wurde als systemorientierte sprachwissenschaftliche Teildisziplin konzipiert (vgl. etwa STERNEMANN 1983), und es ist in Anbetracht der sog. „pragmatischen Wende“ in der Linguistik seit den 70er Jahren wohl kein Zufall, daß sie in den letzten 10 Jahren merklich an Bedeutung eingebüßt hat. Will sie nun ihr Prestige wiederaufbauen, sollte sie Schritt halten mit der Gesamtentwicklung der Linguistik und vor allem die Umorientierung zur Sprachverwendung vollziehen. Die Modellierung der systemhaften interlingualen semantischen Äquivalenzbeziehungen wird naturgemäß auch weiterhin eine wichtige Aufgabe konfrontativer Untersuchungen bleiben, aber als eine notwendige Voraussetzung

und nicht als ihr ausschließliches Ziel. Eine Erweiterung des Gegenstandsbereiches der kL um die kommunikative Dimension bringt aber auch viele neue Probleme mit sich, die die Grenzen der reinen Linguistik weit überschreiten, und es besteht derzeit theoretisch keine genaue Vorstellung sowohl in bezug auf das Was als auch auf das Wie der Konfrontation. Weiterweisend sind in dieser Hinsicht die Überlegungen WOTJAKS (1986, 1987, 1988), die wir als theoretischen Ansatzpunkt für die eigene Problemfindung betrachten.

Für die Vergleichsgegenstände unterscheidet WOTJAK (1987, 65ff) drei Domänen, die miteinander korrelieren, aber auch für sich analysiert werden können:

1) die kodifizierten Inventareinheiten, die auch die traditionelle Domäne des systembezogenen Vergleichs sind, deren Charakteristik jedoch durch spezifisch kommunikative Aspekte ergänzt werden soll;

2) kommunikative wie textbildende Regularitäten und kommunikativ-situative Bedingungen, die – immer in Verbindung mit den kodifizierten Inventareinheiten – unser kommunikatives Handlungswissen bilden;

3) Texte als Produkte kommunikativer Handlungen in prozeduraler Sicht, d.h. unter den Bedingungen der konkreten Kommunikationssituation. Der Textvergleich ist die komplexeste Vergleichsdomäne, die auch die beiden anderen in spezifischer Weise erfaßt und die eine Vereinigung statischer und dynamischer Aspekte erlaubt (Redetext versus Sprachtext (nach JÄGER 1986)).

Für die Durchführung des Vergleichs selbst gibt es verschiedene Möglichkeiten. Als geeignetes Hintergrundmodell (auch für die Translation) scheint nach wie vor ein stratifikatives Sprachmodell (mit hierarchisch geordneten Repräsentationsebenen) dienen zu können, etwa in der Modifikation von JÄGER (vgl. bspw. 1986, 51ff). Er unterscheidet einen strukturellen Vergleich (d.i. ein Vergleich von Strukturbeschreibungen auf ein und derselben Ebene), den repräsentationellen (auf der nächstniedereren Ebene, d.h. als Ergebnis der Überführung der Repräsentationen aus dieser Ebene) und einen funktionellen (auf der nächsthöheren Ebene, d.h. im Hinblick auf die Funktionen der entsprechenden Repräsentationen). So können Repräsentationen, die nicht die höchste und nicht die niedrigste Ebene bilden, eine dreifache Beschreibung erfahren, welche Ebenen angenommen werden sollten und welche davon die höchste sein sollte, ist allerdings nicht klar. Neuerdings nimmt JÄGER (1986, 53ff) auch eine kognitive Ebene an, die der semantischen vorgeordnet ist, jedoch nicht immer die unterschiedlichen semantischen Strukturen erklären kann.

Die für einen konfrontativen Vergleich unerläßlichen invarianten Bezugsgrößen (=Tc) sind logischerweise jeweils auf einer höheren Ebene zu definieren. (Bei einem strukturellen Vergleich wird ein solches Tc intuitiv als gegeben angenommen, auch wenn kein expliziter Bezug darauf genommen wird.) Mit der Festlegung des Tc werden „auch der Geltungsbereich, die Ebenen bzw. der Charakter der Divergenzen als funktionelle, kommunikative bzw. (funktional-) semantische oder gar als formale festgelegt“ (WOTJAK 1988, 106). Mit der Ausweitung des Untersuchungsbereiches der kL auf die Äußerungs- und Text- bzw. Diskursebene ergeben sich insofern Probleme bei der Suche nach einem geeigneten Tc, als dieses naturgemäß nur in außersprachlichen Aspekten liegen kann (etwa

„interaktionale Handlungs- wie Verhaltenskonstanten, gewisse Stereotype des vergesellschafteten Handlungsmusterwissens transkultureller Gültigkeit“ (WOTJAK 1988, 119). Eine regelgeleitete Überführung von Repräsentationen im Sinne JÄGERs ist also nicht möglich. Als Vergleichsdimension kann die kommunikative Äquivalenz dienen, für die semantische Äquivalenz eine notwendige, jedoch keine hinreichende Bedingung ist. Es liegt auf der Hand, daß die Linguistik (somit auch die kL) teilweise auf Ergebnisse interdisziplinärer Untersuchungen angewiesen ist (etwa aus Kommunikationswissenschaft, Konversationslinguistik, Handlungstheorie, Sozialpsychologie u.a.). Theoretisch weiterweisend wäre dabei das Konzept BIERWISCHs (etwa 1982, 1983) über das menschliche Verhalten als das Resultat der Interaktion verschiedener Verhaltenssysteme, von denen für die Untersuchung des Sprachverhaltens das sprachliche, das konzeptuelle und das System der sozialen Interaktion besonders wichtig sind. Jedes System (oder Teilsystem) „stellt eine Menge von Repräsentationen bereit, die durch ein Regelsystem auf der Basis spezifischer Prinzipien determiniert“ werden (BIERWISCH 1982, 140). So ist Sprache als „eine durch Regeln verschiedener Systeme bestimmte Gesamtheit hybrider Repräsentationen“ aufzufassen (ebenda, 143).

Bei einem solchen Verständnis der kL wäre als Ergebnis konfrontativer Untersuchungen neben den traditionell auf Systemebene (der Sprache) aufgedeckten zwischensprachlichen Gemeinsamkeiten und Unterschiede vor allem eine Neuordnung der sprachlichen Mittel in Abhängigkeit von übereinzelsprachlichen kommunikativen Grundfunktionen und von Faktoren der Kommunikationssituation zu erwarten. Die Konfrontation selbst könnte der Überprüfung von Hypothesen über den Charakter von Gesetzmäßigkeiten innerhalb verschiedener Teilsysteme dienen. Der Textvergleich eröffnet die Möglichkeit, wertvolle Aufschlüsse zu gewinnen im Hinblick auf die Übereinzelsprachlichkeit bzw. Außersprachlichkeit grundlegender kommunikativer Prozeduren sowie auf deren sprach- und textsortenspezifische Charakterisierung.

Im Hinblick auf das methodische Herangehen an die jeweils zu untersuchende Problematik sind – sowohl im Rahmen der Einzelsprache als auch bei der Konfrontation – grundsätzlich zwei Wege gangbar: der semasiologische (formorientierte) als auch der onomasiologische (semantik – bzw. funktionsorientierte). Auch wenn im bilateralen Sprachvergleich der onomasiologische Gesichtspunkt im Vordergrund steht, werden am häufigsten – in Abhängigkeit von der konkreten Aufgabe oder von der Spezifik der Vergleichsgegenstände – beide Verfahren kombiniert angewendet.

1.2. Mögliche Ansatzpunkte für die konfrontative Behandlung des Themas „Frage und Fragesatz“

Von der Spezifik der sprachlichen Gegebenheiten her kommen für unser Thema alle drei oben genannten Vergleichsdomänen in Frage:

– Im Rahmen der ersten Domäne können die Fragesätze der beiden Sprachen als spezialisierte syntaktische Strukturen verglichen werden. Das Vorhandensein verschiedener Strukturtypen kann durch das Inbeziehungsetzen zur semantischen Ebene erklärt werden. Auch das kommunikative Potential der Fragesätze kann aufgelistet werden, es wäre jedoch

erst in der Vergleichsdimension der anderen Domänen – der kommunikativen Äquivalenz – sinnvoll beschreib- und vergleichbar.

– Im Rahmen der zweiten Domäne sind die generisch-prototypischen Handlungsbedingungen der Frage als Sprechakttyp mit Bezug auf die konventionalisierten einzelsprachlichen Aktualisierungstypen zu beachten sowie die daraus resultierenden Regularitäten für die Gestaltung typischer Sprechhandlungssequenzen (Frage-Antwort-Dialoge). Auch Probleme der indirekten Verwendung von Frageäußerungen können von Interesse für die Konfrontation sein, nicht zuletzt im Hinblick auf die spezifischen Indikatoren.

– Innerhalb der dritten Domäne wären textlinguistische Aufgabenstellungen relevant, etwa die verschiedenen Funktionen von Frageäußerungen bei der Konstituierung von (Teil-)Texten bzw. Dialogen, d.h. vor allem hinsichtlich übergeordneter Handlungsziele.

Daß eine auch nur annähernd vollständige Erfassung aller zumindest linguistisch relevanten Aspekte der Frage-Problematik in einer Untersuchung weder zu erreichen noch anzustreben ist, leuchtet ein. Daher gilt es zu entscheiden, welche Aufgabenstellungen bei dem gegenwärtigen Forschungsstand und bei den sich abzeichnenden Tendenzen weiterführend sind und aufgrund welcher theoretischen Annahmen ihre Realisierung möglich wäre.

2. Zu den Leistungen bisheriger Forschung

Bis auf die vergleichenden Gegenüberstellungen von syntaktischen Grundregularitäten für die Fragesätze in sprachtypologischen Arbeiten (bspw. DANIELSEN 1972, WASIK 1982) gibt es meines Wissens keine eingehenden Untersuchungen zur Frage-Problematik im Deutschen und Bulgarischen aus konfrontativer Sicht. Zahlreich sind dagegen (sowohl als Einzeluntersuchungen als auch im Rahmen übergreifender Themenbehandlung) Darstellungen mit theoretischer aber auch mit empirischer Orientierung am Material des Deutschen (vgl. vor allem CONRAD 1978, 1983; WUNDERLICH 1976; MEIBAUER 1986; BURKHARDT 1986), vereinzelt auch für das Bulgarische (vgl. NICOLOVA 1984). Hier kann verständlicherweise nur auf die wichtigsten Einsichten und Tendenzen hingewiesen werden, auf die sich eine konfrontative Untersuchung stützen könnte.

2.1. Zur Darstellung der Frage-Problematik in den einzelsprachlichen Grammatiken

Traditionell für die Grammatiken der meisten Sprachen ist die Erfassung der sog. Fragesätze als einer der drei grundlegenden Satzarten, deren Abgrenzung nach formalen und inhaltlichen Kriterien geschieht. Es handelt sich um einige (mindestens zwei) Formtypen, die aufgrund ihrer Struktur eine Frage (als intuitiven Alltagsbegriff) ausdrücken, es besteht also keine 1:1-Zuordnung. Das Problem kompliziert sich einerseits dadurch, daß die syntaktisch als Fragesätze markierten Strukturen nicht immer eine Frage ausdrücken, andererseits werden als Fragen Strukturen verstanden, die formale Merkmale anderer Satzarten aufweisen. Daher auch die Schwierigkeiten bei der Identifizierung und Systematisierung der Subtypen. So werden meist intuitiv zusätzliche (semantische wie pragmatische) Kriterien gewonnen und mehr oder weniger willkürlich (d.h. ohne bewußten

Bezug auf die anderen Sprachebenen) miteinander kombiniert. Die Bezeichnungen „Frage“ und „Fragesatz“ werden häufig nicht unterschieden (auch in der Spezialliteratur nicht). Es ergibt sich ein buntes Bild von kaum noch überschaubaren Fragearten, die nicht immer mit Unterschieden auf der Formseite korrespondieren (bspw. Entscheidungsfrage/generelle Frage/Ja-Nein-Frage, Ergänzungsfrage/Bestimmungsfrage, Alternativfrage, Vergewisserungsfrage, Prüfungsfrage, Echo-Frage, rhetorische Frage, Gegenfrage, Aufforderungsfrage u.a.). Nicht überzeugend sind die Subklassifizierungen, die sich in den gängigen Grammatiken auch des Deutschen und des Bulgarischen finden. Dazu jeweils ein Beispiel:

In „Deutsche Grammatik“ von HELBIG/BUSCHA (1984, 612ff) wird zwischen „Entscheidungsfrage(satz)“ und „Ergänzungsfrage(satz)“ unterschieden, als besondere Art der Entscheidungsfrage wird – wegen Besonderheiten in der syntaktischen Form – die sog. Vergewisserungsfrage genannt. Außerdem spricht HELBIG von Transpositionen des Fragesatzes in andere Satzarten:

- Fragesatz als Aussagesatz (rhetorische Frage)
- Fragesatz als Aufforderungssatz
- Fragesatz als Ausrufesatz

Die bulgarische Akademie-Grammatik (GRAMATIKA 1983, 49FF) enthält folgende Klassifikationen von Fragesätzen:

A. formal-semantische Subtypen:

- 1) Fragesätze mit Fragewort
  - a) mit Fragepartikel
  - b) mit Fragepronomen oder Frageadverb
- 2) Fragesätze ohne Fragewort

B. funktionale Subtypen

- 1) echte Fragen
- 2) unechte Fragen
  - rhetorische Fragen
  - Echo-Fragen (vaprosi-povtori)
  - Aufforderungsfragen

Es liegt auf der Hand, daß Fragesätze im Schnittpunkt von Syntax, Semantik und Pragmatik liegen und daß eine primär syntaktische Orientierung jeglicher Untersuchung der Fragesätze sehr schnell auf ihre Grenzen stoßen muß.

Es gibt auch schon Darstellungen, die den Blickwinkel umkehren. So versucht NICOLOVA (1984) für das Bulgarische die Sätze der traditionellen Satzarten primär als Äußerungen mit einer bestimmten grundlegenden kommunikativen Intention zu analysieren, allerdings ohne Bezug auf die prototypischen Verwendungsbedingungen, während SOMMERFELDT/STARKE (1984) von grammatisch-semantischen Feldern (darunter auch vom „Feld der Frage“) ausgehen und ihnen die entsprechenden Mittel zuordnen. Ein solches Herangehen setzt ein theoretisch fundiertes Verständnis der Kategorie FRAGE voraus, welches über den vagen Alltagsbegriff hinausgeht.

2.3. Grundpositionen bedeutender theoretischer Konzepte

Mit der Annahme einer universellen Kategorie FRAGE ist nicht schon auch eine eindeutige Definition des Begriffs gegeben. Es handelt sich nämlich um ein sehr komplexes und noch heftig umstrittenes Phänomen mit kognitiv-semantischen wie kommunikativ-pragmatischen Parametern. Daher auch die verschiedenen Beschreibungsansätze, die symptomatisch für die Entwicklung der Diskussion sind (vgl. wertend dazu vor allem BURKHARDT 1986; auch MEIBAUER 1986).

2.3.1. Der logisch-semantische Ansatz

Logische Ansätze und insbesondere pragmatisch orientierte und dialogisch fundierte (wie in Interrogativlogik und Deontik) sind für die linguistische Beschreibung von semantischen Basisstrukturen ein unentbehrliches Mittel. Sie verhelfen bei „der Ableitung von allgemeinen – und für alle Sprachen gültigen – Gesetzen“, ohne jedoch spezifische Probleme der Linguistik lösen zu können (so HEINEMANN 1983, 26ff).

Viele Logiker betrachten die Frage als eine besondere Denkform, „als gedankliches Suchen nach Merkmalen eines Erkenntnisobjekts“, worin auch die eigentliche interrogative Funktion besteht (so LOESER 1968, 23ff), „als Übergang vom Nichtwissen zum Wissen“, „als Mittel der Fixierung einer Problemsituation“ (BERKOV 1972, 43,53). Die Kennzeichnung des Fragebereiches geschieht aufgrund der schon bekannten Information (informative Funktion der Frage nach LOESER (1968, 23ff). Da die Frage jedoch nur in Wechselwirkung mit ihrer Antwort in der sog. Frage-Antwort-Relation als sinnvoll erscheint, wird von vielen die imperativische Komponente der Fragebedeutung, das „Wissenbegehren“, die Aufforderung zur Antwort akzentuiert. Sie kommt vor allem in Dialogsituationen zum Tragen und ist für die Kommunikation unerlässlich. Die Frage muß so beschaffen sein, daß sie (semantisch) beantwortbar ist. (Das ist nach CONRAD (1978, 27ff) das Merkmal der strukturellen Antwortdetermination). Die Antwort muß dann den in der Frage vorgegebenen Bedingungen genügen. Jede Frage enthält folgende relevante Komponenten (so zusammenfassend nach CONRAD 1978, 30, 83, 85; auch HEINEMANN 1983, 116):

- 1) den Frageoperator?
- 2) die Frageunbekannte X
- 3) die Angabe des Fragebereiches in Form einer Mengen-Klassenbildung

K_q, die die Gültigkeit des Frageoperators einschränkt

4) eine Aussagefunktion, die als Antwortschema dient (S(X)): das ist ein mit dem Fragesatz selbst vorgegebener Satz. Oder auf eine allgemeine Strukturformel gebracht: $?X K_q (S(X))$, die zu lesen ist: 'Von welchem X eines Fragebereiches K_q gilt S?'. Dieses Schema (welches nicht das einzig mögliche ist) ist für die verschiedenen Fragearten (Ergänzungsfrage, Entscheidungsfrage und Alternativfrage) entsprechend modifizierbar und auch für alle Sprachen anwendbar.

Wie Fragen (und Antworten) jedoch in der Kommunikation funktionieren und welchen Anteil sprachliche Mittel daran haben, kann nicht allein mit logischen Modellen erklärt werden.

2.3.2. Der kommunikative Ansatz

2.3.2.1. Sehr wichtig und weiterweisend ist die Erkenntnis, die von der Sprechakttheorie kommt, daß mit sprachlichen Äußerungen Sprechhandlungen eines bestimmten Typs vollzogen werden, d.h., sie werden mit einer speziellen Absicht (Illokution) an den Kommunikationspartner gerichtet (vgl. vor WUNDERLICH 1976; zusammenfassend VIEHWEGER 1983; auch MOTSCH 1984, 1985; HELBIG 1986, 179 ff.). Mit einer Fragehandlung will der Sprecher erreichen, daß der Hörer antwortet (die durch die Frageäußerung als für den Sprecher unbekannt markierte Information mitteilt). Das Erkennen der Ablicht (das Gelingen des Sprechakts) hängt sowohl von der Äußerungsstruktur ab als auch von der Erfüllung spezifischer Bedingungen, die sprachlich nur teilweise reflektiert werden. Als erfolgreich gilt der Sprechakt erst, wenn der Hörer in angemessener Weise antwortet. Für ihn gelten dann andere Bedingungen. Frage und Antwort bilden also eine wichtige Sprechaktsequenz. Das komplizierte Bedingungsgefüge funktioniert aufgrund allgemeiner Kommunikationsprinzipien und Gesprächsregeln. Das sind die nach GRICE (1975) berühmt gewordenen Kooperationsprinzip, Konversationsmaximen und konversationellen Implikaturen (zitiert nach HELBIG 1986, 191 ff.).

Der Zusammenhang zwischen Bedingungen und Zielen einerseits und Äußerungsstruktur andererseits aufzudecken ist eine zentrale, aber auch sehr schwierige Aufgabe der Sprechakttheorie. Im Zusammenhang damit entsteht auch eine Theorie der Indirektheit von Sprachhandlungen (vgl. dazu SÖKELAND 1980; auch HELBIG 1986, 199 ff.). Damit kann das kommunikative Potential von Äußerungen (somit auch von Frageäußerungen, die sehr häufig als indirekte Sprechakte verwendet werden) handlungstheoretisch beleuchtet werden.

2.3.2.2. Die Bemühungen der Sprechakttheorie in ihren verschiedenen Ausprägungen werden durch die empirisch orientierte Gesprächsanalyse ergänzt, die an authentischem Sprachmaterial Probleme der Dialogorganisation untersucht (vgl. dazu TECHTMEIER 1984; auch HELBIG 1986, 228 ff.). Auch das verstärkte Interesse für die Partikeln kann im Zusammenhang mit der Gesprächsanalyse gesehen werden. Für unser Thema stellt diese Orientierung an die gesprochene Sprache einen relevanten Aspekt dar, da Frageäußerungen im Gesprächsverlauf recht unterschiedliche Funktionen haben können (vornehmlich als initiative (sequenzeröffnende) aber auch als reaktive oder gesprächsorganisierende Sprechakte).

2.3.2.3. Eine befriedigende Behandlung weiterer Aspekte von Frageäußerungen, einschließlich deren kommunikativ adäquate Verwendung, könnten erst im Rahmen umfangreicherer kommunikativer Beschreibungsmodelle erwartet werden. Solche Modelle sollten möglichst viel Faktoren der Kommunikationssituation (vgl. dazu vor allem SCHWARZ 1985; auch HEINEMANN 1983, 84 ff.) berücksichtigen möglichst viel Aspekte der Einstellungsdispositionen der Kommunikationspartner bzw. der konkreten Einstellungskonfigurationen sowie deren Auswirkung auf die Auswahl bzw. Variabilität der sprachlichen Mittel. Dazu gibt es jedoch nur Ansätze, vor allem textlinguistisch orientierte (zusammenfassend dazu etwa HELBIG 1986, 152 ff.).

2.3.3. Semantikorientierte Ansätze

Der Versuch der Sprechakttheorie, sprachliche Mittel (die sog. Illokutionsindikatoren) in direkter Weise Illokutionstypen zuzuordnen, führt vielfach dazu, sprachlich nicht reflektierte, pragmatische Merkmale des kommunikativen Kontextes in die Semantik

nicht reflektierte, pragmatische Merkmale des kommunikativen Kontextes in die Semantik sprachlicher Ausdrücke hineinzupinterpretieren. Dem entgegenzuwirken kommen Konzepte über den modularen Aufbau der einzelnen Teilsysteme, etwa in der Aussprägung von BIERWISCH (s.w.o.) oder von ROSENGREN (etwa 1988, 1990), die Sprachsystem und Handlungssystem als autonom und gleichzeitig interdependent betrachtet. Die systematische Verbindung zwischen den beiden Systemen kann über verschiedene Arten von Einstellungen bzw. Einstellungskonfigurationen gesehen werden (so auch MOTSCH 1979). Die besondere Rolle, die den sog. Satzmodi als Vermittlungsglied zwischen syntaktischen Strukturtypen (Satztypen) und grundlegenden kommunikativen Funktionen (Illokutionstypen) zukommt, steht in den letzten Jahren im Mittelpunkt einer heftigen Diskussion um eine Theorie des Satzmodus, mit der die traditionellen Satzarten präziser erfaßt werden sollen (vgl. dazu bspw. ALTMANN 1987; MEIBAUER 1987; PASCH 1989; ROSENGREN 1988, 1990 u.a.). Daß der Interrogativsatzmodus einen bedeutenden Anteil am Satzmodussystem jeder Sprache hat, braucht nicht nachgewiesen zu werden. Ein konfrontativer Vergleich der Satzmodi hätte u.a. den Anteil der einzelnen formalen Merkmale an den jeweiligen einzelsprachspezifischen Merkmalskonfigurationen zu ergründen. Auch die problematische Zuordnung bestimmter Satztypen (etwa der umstrittenen Mischtypen) zum Interrogativsatzmodus könnte durch die Konfrontation in neuem Licht erscheinen.

Für eine Abgrenzung zwischen Semantischem (alles, was sprachlich determiniert ist) und Pragmatischem (die außersprachlichen Aspekte an der Interpretation einer Äußerung) setzt sich auch DOHERTY (1985) ein. Sie analysiert den Beitrag einer Gruppe nichtpropositionaler epistemischer Ausdrucksmittel des Deutschen (vornehmlich Abtönungspartikeln) zur Satzbedeutung, hauptsächlich in ihrer Zusammenwirkung mit Satzmodus und Negation. Ihr Konzept über den Einstellungsmodus, der zur Charakteristik jedes selbständigen Satzes gehört, eröffnet die Möglichkeit zur Untersuchung weiterer Aspekte der Satz- und Äußerungsbedeutung, die bisher aus dem Blickfeld der Sprachakttheorie ausgeschlossen bleiben. Ob sie allein auf der semantischen Ebene richtig erfaßt werden können, ist ein anderes Problem. Der Vergleich mit dem Bulgarischen läßt vermuten, daß die Grenzen zwischen Semantischem und Pragmatischem in verschiedenen Sprachen unterschiedlich verlaufen können.

3. Zum Untersuchungsrahmen

Aus den vorangegangenen Äußerungen wird deutlich, daß zu jedem der nur angedeuteten Probleme tieferschürfende theoretische wie empirische Untersuchungen notwendig sind. Zudem gibt es zur Zeit kein ausgearbeitetes Beschreibungsmodell, auf das wir uns bei unserem konfrontativen Vorhaben stützen könnten. Daher gilt es, eine derartige Konzeption zu entwickeln, die unserem Anliegen – die Frageäußerungen des Deutschen und Bulgarischen im Hinblick auf ihre Syntax, Semantik und Pragmatik aus konfrontativer Sicht zu vergleichen – am besten entsprechen würde. Als Frageäußerungen betrachten wir dabei alle aktuellen Äußerungen mit Fragebedeutung, die durch verschiedene sprachliche Mittel ausgedrückt werden können.

Die Untersuchung soll hauptsächlich auf der Äußerungsebene (der zweiten Vergleichsdomäne in Sinne WOTJAKS (s.w.o.)) angesiedelt werden mit Bezug sowohl auf

die Handlungsebene als auch auf die semantische und syntaktische Ebenen. Übergreifendes *T e t i u m c e m p a r a t i o n i s* ist die kommunikative Funktion des FRAGENs. Vergleichsdimension ist die kommunikative Äquivalenz, verstanden als Übereinstimmung hinsichtlich des Kommunikationsziels und der kommunikativ-situativen Angemessenheit der entsprechenden Äußerungen in beiden Sprachen.

Als theoretisches *H i n t e r g r u n d s m o d e l l* dient BIERWISCHs Beschreibung eines Sprechakts (1983, 65ff):

sa = (ins, ((pt, syn, sem), ct, m), ias, cs)

Ein Sprechakt sa ist eine sprachlich (phonetisch, syntaktisch und semantisch) strukturierte Äußerung, der in einem Kontext ct die Äußerungsbedeutung m zugeordnet wird und die in einem bestimmten Interaktionszusammenhang ias den kommunikativen Sinn cs annimmt. Mit Ausnahme von ins (Inskription, die physikalischen Signale als externes Korrelat der phonetischen Repräsentation pt) handelt es sich bei allen Komponenten um mentale Repräsentationen, d.h. um Strukturen von internen Zuständen des Sprechers bzw. des Hörers. Sem ist die sprachlich determinierte, kontextunabhängige signifikative (intensionale) Bedeutungsstruktur der Äußerung, und m ist die kontextuell bedingte referentielle (extensionale) Äußerungsbedeutung. Der Interaktionszusammenhang ias umfaßt die interpersonellen Beziehungen und entspricht in etwa der Kommunikationssituation i.w.S., während der kommunikative Sinn cs vor allem das Kommunikationsziel des Sprechers meint und mit der illokutionären Rolle der Äußerung in der Sprechakttheorie vergleichbar ist.

Relevant für unser Thema ist die Unterscheidung zwischen Satzbedeutung (sem), Äußerungsbedeutung (m) und kommunikativem Sinn cs. Auf dieser Basis beruht auch das Äquivalenzebenenmodell von SCHMIDT (1984, 16ff), welches eine differenzierte Beschreibung der kommunikativen Äquivalenz bei der Translation auf allen Inhaltsebenen ermöglicht und auch für unsere Zielstellung verwertbar ist. Als Inhaltsebenen gelten: die semantische Struktur der Äußerungsbedeutung und der kommunikative Wert, der sich als Deutung der Äußerung in der jeweiligen Kommunikationssituation aus Äußerungsbedeutung und kommunikativem Sinn ergibt, aber auch mit der Äußerungsbedeutung zusammenfallen kann.

Als Ausgangsbasis für den Vergleich betrachten wir den „phänomenologischen Idealtyp“ des FRAGENs (Terminus nach BURKHARD 1986), bei dem die Fragebedeutung als Komponente der Äußerungsbedeutung durch den Interrogativsatzmodus in sem grammatisch determiniert ist und in einem prototypischen ias in direkter Weise mit cs korrespondiert, d.h. eine Frage ausdrückt. Somit sind die Bedingungen für maximale (interlinguale) Äquivalenz der Äußerungen auf allen Inhaltsebenen gegeben. (Äquivalenz auch der anderen Komponenten der Satzbedeutung sowie identische Verstehensvoraussetzungen (zu diesen Begriffen vgl. JÄGER 1986, 15, 18ff) werden selbstverständlich vorausgesetzt.)

Als wichtigste Aufgabe gilt, regelhafte Beziehungen aufzudecken zwischen der handlungsmäßigen Charakteristik des FRAGENs und der aktuellen Äußerungsbedeutung

einerseits wie zwischen Äußerungsbedeutung und Satzbedeutung andererseits unter Berücksichtigung der verschiedenen Abweichungen vom Idealtyp. Das bedeutet im einzelnen, den folgenden Fragen nachzugehen:

- Welche Bedingungen von *ias* determinieren es einer Äußerung als FRAGEN? (Charakterisierung von Fragesituation und Frageintention)
- Welche Bedingungen werden sprachlich reflektiert? (Auflistung der Äußerungsformulierungen in beiden Sprachen, Unterschiede in den Verwendungsbedingungen)
- Welche Komponenten konstituieren die grammatisch determinierte Fragebedeutung in *sem* und *m*? (das Problem Satzmodus und Satztyp aus konfrontativer Sicht)
- Welche zusätzlichen Sprechereinstellungen im Zusammenhang mit der Frageintention können mit welchen Mitteln der beiden Sprachen indiziert werden? (Antwortpräferenzen, Gewißheitsgrad der Erwartung)
- Welche Veränderungen in *ias* führen zur Modifizierung bzw. Veränderung des *es*? (pragmatische Fragearten, das Problem Frage vs. Nicht-Frage)
- Wie werden solche Veränderungen sprachlich reflektiert? (die besondere Rolle von Modalpartikeln und anderen sprachlichen Indikatoren (etwa Intonation und Akzent) zur Unterscheidung von direkten und indirekten Sprechakten in Fragesatzform)

Die genannten Probleme greifen häufig so ineinander, daß ihre Abgrenzung manchmal kaum möglich ist.

Zur Exemplifizierung der (Teil-)probleme sollen mündlich oder schriftlich belegte sowie konstruierte Äußerungen und Äußerungssequenzen (Mini-Texte) der beiden Sprachen dienen, eingebettet in entsprechende Dialogsituationen. Textlinguistische Aspekte können jedoch nur sporadisch berührt werden – zur Vervollständigung der Charakteristik der Frageäußerungen. Eine globale Textanalyse, die auch die Frage-Problematik mit einbezieht, kann von der hier konzipierten Untersuchung nicht geleistet werden. Sie bleibt Nachfolgearbeiten vorbehalten.

Auf eine Formel gebracht, sollten die Bemühungen um die Frage-Problematik aus konfrontativer Sicht im Endeffekt zur möglichst vollständigen Antwort auf die Frage führen: 'Wer spricht (in welcher Sprache) mit wem zu welchem Zweck unter welchen Bedingungen in welcher Form?' Denn darauf kommt es letztendlich an, auch im Fremdsprachenunterricht.

LITERATUR:

- ALTMANN, 1987 H. A l t m a n n, Zur Problematik der Konstitution von Satzmodi als Formtypen, in: J. Meibauer (Hg.), Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik, Tübingen 1987, 22-56.
- BIERWISCH, 1982 M. B i e r w i s c h, Sprache als kognitives System - Thesen zur theoretischen Linguistik, in: Deutsch als Fremdsprache (Leipzig) 3/1982, 139-144.
- BIERWISCH, 1983 M B i e r w i s c h, Semantische und konzeptuelle Repräsentationen lexikalischer Einheiten, in: Untersuchungen zur Semantik (=studia grammatica XXII), Berlin 1983, 61-99.
- BURKHARDT, 1986 A. B u r k h a r d t, Zur Phänomenologie, Semasiologie und Onomasiologie der Frage, in: Deutsche Sprache, (Berlin) 1/1986, 23-57.
- CONRAD, 1978 R. C o n r a d, Studien zur Syntax und Semantik von Frage und Antwort (=studia grammatica XIX), Berlin 1978.
- CONRAD, 1983 R. C o n r a d, Fragesätze als indirekte Sprechakte, in: Untersuchungen zur Semantik (=studia grammatica XXII), Berlin 1983, 343-367.
- DANIELSEN, 1972 N. D a n i e l s e n, Die Frage, Kopenhagen 1972.
- DOHERTY, 1985 M. D o h e r t y, Epistemische Bedeutung (=studia grammatica XXIII), Berlin 1985.
- HEINEMANN, 1983 W. H e i n e m a n n, Negation und NEGIERUNG. Handlungstheoretische Aspekte einer linguistischen Kategorie, Leipzig 1983.
- HELBIG, 1986 G. H e l b i g, Entwicklung der Sprachwissenschaft seit 1970, Leipzig 1986.
- HELBIG/BUSCHA, 1984 G. H e l b i g / J. B u s c h a, Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht, Leipzig⁸ 1984.
- JÄGER, 1986 G. J ä g e r, Die sprachlichen Bedeutungen - das zentrale Problem bei der Translation und ihrer wissenschaftlichen Beschreibung, in: Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 9, Leipzig 1986, 1-67.
- LOESER, 1986 F. L o e s e r, Interrogativlogik, Berlin 1968.
- MEIBAUER, 1986 J. M e i b a u e r, Rhetorische Fragen, Tübingen 1986.
- MEIBAUER, 1987 J. M e i b a u e r, Probleme einer Theorie des Satzmodus, in: J. Meibauer (Hg.), Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik, Tübingen 1987, 1-21.
- MOTSCH, 1979 W. M o t s c h, Einstellungskonfigurationen und sprachliche Äußerungen. Aspekte des Zusammenhangs zwischen Grammatik und Kommunikation, in: Linguistische Studien/Reihe A 60, Berlin 1979, 19-47.
- MOTSCH, 1984 W. M o t s c h, Sprechaktanalyse - Versuch einer kritischen Wertung (1), in: Deutsch als Fremdsprache 6/1984 (Leipzig), 327-334.
- MOTSCH, 1985 W. M o t s c h, Sprachanalyse - Versuch einer kritischen Wertung (2), in: Deutsch als Fremdsprache 1/1985 (Leipzig), 1-8.
- ROSENGREN, 1989 I. R o s e n g r e n, Die Beziehung zwischen Satztyp und Illokutionstyp aus einer modularen Sicht, in: Linguistische Studien / Reihe A 185, Berlin 1989, 113-138.

- ROSENGREN, 199 I. R o s e n g r e n, Satzmodus als Sprechereinstellung?, in: Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 1/1990 (Berlin), 111-119.
- SCHMIDT, 1984 H. S c h m i d t, Zur Beschreibung der Äquivalenzbeziehungen bei Kompressionen in Übersetzungen aus dem Russischen ins Deutsche, in: Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 7, Leipzig 1984, 7-62.
- SCHWARZ, 1985 Ch. S c h w a r z, Bedingungen der sprachlichen Kommunikation (Linguistische Studien/Reihe A 131), Berlin.
- SÖKELAND, 1980 W. S ö k e l a n d, Indirektheit von Sprechhandlungen, Tübingen 1980.
- SOMMERFELDT/
STARKE, 1984 K. E. S o m m e r f e l d t / G. S t a r k e, Grammatisch-semantische Felder der deutschen Sprache der Gegenwart, Leipzig 1984.
- STERNEMANN, 1983 R. S t e r n e m a n n (Hs.), Einführung in die konfrontative Linguistik, Leipzig 1983.
- TECHTMEIER, 1984 B. T e c h t m e i e r, Das Gespräch, Berlin 1984.
- VIEHWEGER, 1983 D. V i e h w e g e r, Semantik und Sprachakttheorie, in: Richtungen der modernen Semantikforschung, Berlin 1983, 145-245.
- WASIK, 1982 Z. W a s i k, Zur strukturellen Typologie der Fragen (anhand ausgewählter indoeuropäischer Sprachen der Gegenwart, in: Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung (Berlin) 4/1982, 466-475.
- WOTJAK, 1986 G. W o t j a k, Zu den Interrelationen von Bedeutung, Mitteilungsgehalt, kommunikativem Sinn und kommunikativem Wert, in: Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 9, Leipzig 1986, 68-128.
- WOTJAK, 1987 G. W o t j a k, Die konfrontative Linguistik (kL) auf dem Prüfstein kommunikativen Handlungswissens, in: Linguistische Arbeitsberichte 59, Leipzig 1987, 63-85.
- WOTJAK, 1988 G. W o t j a k, Schlußfolgerungen für die Bestimmung des Tercium comparationis (Tc) aus einer kommunikativ-pragmatischen Gegenstandserweiterung der konfrontativen Linguistik, in: Linguistische Studien/Reihe A 176, Berlin 103-124.
- WUNDERLICH, 1976 D. W u n d e r l i c h, Studien zur Sprachakttheorie, Frankfurt/M. 1976
- BERKOV, 1972 В. Ф. Б е р к о в, Вопрос как форма мысли, Минск 1972.
- GRAMATIKA, 1983 Г р а м а т и к а на съвременния български книжовен език, том 3, Синтаксис, София 1983.
- NICOLOVA, 1984 Р. Н и ц о л о в а, Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език, София 1984.

THE QUESTION AND THE INTERROGATIVE SENTENCE. REFLECTIONS ON A
CONTRASTIVE STUDY OF THE EXAMPLE OF GERMAN AND BULGARIAN/PART I/

Radka Kuntchva

Summary

The article elaborates the theoretical basis of an analytical model for a contrastive study of the interrogative utterances on the example of German and Bulgarian. It issues from the newest theoretical conceptions and at the same time the model calls special attention to the communicative aspects. This enables to differentiate between the semantic structure of the sentence, the actual meaning of the utterance and the communicative sense in an interaction situation /s. Bierwisch/. The article sets the basic complexes of study for a wider empirical study of material from both languages which could give a contribution to the theory of the interrogative sentences.

ВОПРОС И ВОПРОСИТЕЛЬНО ПРЕДЛОЖЕНИЕ. РАЗМЫШЛЕНИЯ
О СОПОСТАВИТЕЛЬНОМ ИССЛЕДОВАНИИ НА ПРИМЕРЕ НЕМЕЦКОГО
И БОЛГАРСКОГО ЯЗЫКОВ /I ЧАСТЬ/

Радка Кънчева

Резюме

В статье разрабатывается основа аналитической модели сопоставительного исследования вопросительных высказываний на примере немецкого и болгарского языков. Используются новейшие теоретические постановки. Коммуникативные аспекты занимают особое место в модели. Разграничиваются семантическая структура предложения, актуальное значение высказывания и коммуникативный смысл в данной интеракционной связи /по Бирвишу/. Определяются и основные комплексы проблем для более широкого эмпирического исследования материала на обоих языках, что может сделать вклад в теорию вопросительных предложений.

ВЪПРОС И ВЪПРОСИТЕЛНО ИЗРЕЧЕНИЕ. РАЗМИШЛЕНИЯ
ЗА СЪПОСТАВИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИМЕРА НА НЕМСКИЯ
И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК /I ЧАСТ/

Радка Кънчева

Резюме

В статията се разработва теоретичната основа на аналитичен модел за съпоставително изследване на въпросителните изказвания на примера на немския и българския език. Изхожда се от най-нови теоретични постановки, като особено място в модела заемат комуникативни аспекти. Това дава възможност да се различават семантичната структура на изречението, актуалното значение на изказването и комуникативният смисъл в дадена интеракционна връзка /по Бирвиш/. Определят се и основните комплекси от проблеми за по-обширно емпирично изследване на материал от двата езика, което да даде принос и към теорията на въпросителните изречения.

ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 27, кн. 2

1991

TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO
FACULTÉ PHILOLOGIQUE

Tome 27, livre 2

1991

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА НЯКОИ ЕЛЕМЕНТИ С
НАЦИОНАЛНО-КУЛТУРЕН КОМПОНЕНТ В ПРЕВОДИТЕ НА
РОМАНА „ГЕРОЙ НА НАШЕТО ВРЕМЕ“
ОТ М. Ю. ЛЕРМОНТОВ

НАДКА АНГЕЛОВА

REPRESENTATION OF SOME REALIAS IN THE TRANSLA-
TIONS OF THE NOVEL HERO
OF OUR TIME BY M. LERMONTOFF

NADKA ANGELOVA

Представя: Катедра по руски език

Рецензенти: доц. к. ф. н. Р. Кърпачева-Даскалова

гл. ас. к. и. н. Е. Критска

Редактор: доц. к. ф. н. В. Ченева

Велико Търново, 1991

Вот книга, которой суждено никогда не стареться, потому что, при самом рождении ее, она была впрыснута живою водою поэзии. Эта старая книга всегда будет нова...

В. Г. Белинский

Думите на великия критик, казани за „Герой на нашето време“, се сбъдват. Романът на М. Ю. Лермонтов заема достойно място не само в руската, но чрез многобройните преводи на различни чужди езици — и в световната култура. Защото е безспорен фактът, че преводните произведения стават част от културата на страната, на чийто език живеят¹.

„Герой на нашето време“ е преведен на български език сравнително късно — повече от 50 години след написването му. Причините за това са лесно обясними. Но независимо от късното му представяне на българския читател романът има твърде щастлива съдба у нас. След първия превод на Т. Странски следват все нови и нови преводи. Лермонтовият роман е преведан от такива видни преводачи като Л. Стоянов, Ив. Калчев, Д. Бабев, Х. Левенсон, Хр. Радевски — хора, свързали живота си с превода на значителни произведения от руската класика и преди всичко с преводи на А. С. Пушкин и М. Ю. Лермонтов.

„Герой на нашето време“ излиза на български език много често. Особено голям е интересът към него у нас през 20-те и 30-те години, когато е издаван в преводи на Л. Стоянов /1920, 1925, 1928, 1939 г./, Ив. Калчев /1937 и 1939 г./, Д. Бабев /1938 г./.

Обект на настоящето изследване са четири превода на част от романа, извършени през 20-те и 30-те години — повестта „Бела“. Избирам тази повест не само защото в езиково отношение тя има своя специфика, а и поради факта, че е

издадена в България и като самостоятелно произведение със заглавие „Красивата черкеска Бела“ /Пловдив, изд. „Сполука“, 1925 г., анонимен преводач/. Целта на проучването ми е да разгледам начините за предаване на български език на някои елементи от страноведския потенциал на романа² и да проследя оформящите се в това отношение тенденции в българската преводаческа практика. Главно внимание обръщам на такива страноведски елементи, които са свързани с образите от предметния, „веществения“ свят на повестта³, а така също и с изобразяването на обстановката на действие /безеквивалентна и фонова лексика/. Предмет на изследването ми са и някои други елементи с национално-културна семантика, служещи за разкриването на образите и по-дълбокото проникване на читателя в тъканта на произведението, в които се проявява национално-културната специфика на руския език /фразеология, устойчиви сравнения, фонові знания/. Именно те съставляват страноведския потенциал на произведението и тяхното правилно предаване в преводите е важно условие за адекватното възприемане на произведението от читателите — носители на друг език и култура.

Наблюденията ми са извършени на базата на следните преводи от 20-те и 30-те години.

1. „Красивата черкеска Бела“ — анонимен преводач, изд. „Сполука“, Пловдив, 1925 г.

2. „Герой на нашето време“, превод Иван Калчев, С., 1939 г., библиотека „Световни писатели“, издателство на Г. Жечев.

3. „Герой на нашето време“, С., 1938 г., превод Димитър Бабев, книгоиздателство на Т. Чипев.

4. „Герой на нашето време“, превод Людмил Стоянов, С., 1939 г., „Всемирна библиотека“, книгоиздателство Ал. Паскалев.

Като си давам сметка за времето, в което са правени преводите, и за тогавашното развитие и състояние на преводаческото дело, искам да подчертая, че моята цел е не да критикувам преводачите от позициите на съвременната теория на превода, а на базата на конкретни преводи ще се постарая да направя някои наблюдения и изводи за състоянието на преводаческата практика у нас, за тенденции в нея по това време, а така също ще се опитам да покажа какви възможности са имали читателите на българските преводи да проникнат в национално-културната специфика на произведението, доколкото възприемането на нашите читатели на романа на Лермонтов се е доближавало до възприемането на носителите на руски език и култура — т. н. „национално възприемане на произведението“⁴.

В „Герой на нашето време“ като феномен на руската национална култура е привлечен „богат историко-литературен, исторически, етнографски, в това число и кавказоведски материал/последното в най-голяма степен е валидно за повестта „Бела“ — Н. А./, задълбочаващ разбирането на романа“⁵.

Важна културоносна функция в тъканта на произведението изпълняват

реалитите. Правилното предаване на техните културоносни потенции в езика на превода има важно значение за създаването на местния и историческия колорит. В повестта „Бела“, която е сложна по композиция и стил, се срещат разнообразни групи реалити: битови, обществени и исторически, географски и етнографски⁶. Характерна особеност на стила на повестта е и това, че в речта на Максим Максимич, човекът, почти целият съзнателен живот на когото е преминал в Кавказ и който в голяма степен е възприел кавказката култура като родна, напълно естествено се срещат най-разпространените местни, „кавказки“ думи и изрази: *мирной князь, кунак, джигитовка, сакля, аул, духаница, бешмет, калым* и т. п.⁷ Всички те според семантиката си могат да бъдат отнесени към по-горе посочените групи реалити, но техният произход и особеното им положение в тъканта на произведението ни дават основание да ги обособим в отделна група — групата на двойно безеквивалентните думи⁸. Използването им от автора има важно значение за произведението. Те служат както за речевата характеристика на героя, така и за създаването на местния колорит в повествованието на странстващия офицер. Затова е необходимо да се обърне особено внимание на предаването им в преводите. Ето по какъв начин са предадени в различните преводи реалитите от някои горепосочени групи:

1. Битови реалити

1. Названия на национални мерки

В произведението се срещат две такива названия: *верста* и *сажень*. В анонимния превод и в преводите на Д. Бабев и Л. Стоянов *верста* се транскрибира. При това в анонимния превод след първата употреба на реалитя се дава и пояснение в скоби: *два версти [два километра]*, а в превода на Ив. Катчев се използва приблизителният еквивалент *километър*. Интересно е да се отбележи, че в анонимния превод и в превода на Д. Бабев *верста* не получава точна граматична характеристика в българския език. Реалитя се употребява както в женски, така и в мъжки род: „около двух верст — около два версти [А, 3*]; около два верста” [Б, 5], „верст шесть от крепости — на шест верста от крепостта” [Б, 12/и под. От посочените примери се вижда, че в преводите граматичният род на реалитя зависи от това, в кой падеж е употребена тя в оригинала. По всяка вероятност преводачите възприемат нулевото окончание на родителен падеж за женски род множествено число като признак за мъжки род и това намира отражение в преводите. В други случаи, когато реалитя окончава на гласна, тя се предава в двата посочени превода в женски род: „оставалось еще с версту — оставаше от една верста” [А, 4; Б, 7] и под.

Сажень също е предадена в преводите различно: с приблизителен превод или чрез транскрипция: „саженья во сте — наоколо двеста метра [А, 25]; на

* Списък на приетите Съкращения виж в края на статията

около двесте метра [К, 39]; на сто сажена" [Б, 38; С, 51]. Примерите показват и друга особеност — в един и същ превод [на Ив. Калчев] за една и съща група реалии се използват различни начини на предаване: километър, но: сажена.

2. Названия на различни единици

Употребата им в повестта е ограничена — срещат се по един път рубль и червонец. Във всички преводи рубль е предадено като рубла, а при предаването на червонец наблюдаваме колебания: жълтица [К, 12; С, 17]; златна монета [Б, 12]; червонец [А, 6].

II. Военни реалии

Те се срещат често в повестта. Употребата им е обусловена от тематиката на произведението. Най-често се предават чрез транскрипция и транслитерация: р. штабс-капитан — б. щабс-капетан [А, 3]; щабс-капитан [К, 3; Б, 3; С, 5]; р. прапорщик — б. пряпорщик [А, 15]; прапорщик [К, 24; Б, 23; С, 32]; р. батальон — б. баталион [А, 5; Б, 7; С, 10]; р. офицерский сюртук — б. офицерски сюртук [К, 6; Б, 6]; р. еполеты — б. еполети [К, 6; С, 8]; р. Линия [със значение „Кавказская кордонная линия“ — укрепена част на южната част на руската империя] — б. Линия [К, 7; С, 9]; р. подпоручик — б. подпоручик [А, 3; К, 7; Б, 7] и др. Рядко срещаме приблизителен превод: р. батальон — б. дружина [К, 7]; р. офицерский сюртук — б. офицерска куртка [С, 8].

При тази група реалии честотата на траскрипцията и транслитерацията се обяснява с това, че по-голямата част от тях са възприети от българския език след Освобождението, когато при формирането на българската национална армия с непосредствената помощ на Русия в езика ни навлизат и съответните военни термини.

III. Етнографски реалии

В повестта „Бела“ най-широко са представени етнографските реалии — названия на националисти, населяващи Кавказ: осетини, чеченци, черкеси, татари, шапсуги и др. Те също се транскрибират в преводите, но при някои от тях се наблюдават известни колебания в словообразуването: ср.: р. осетин — б. осетнец, осетинец [А, 21]; осетин [К, 5; 32; С, 31; С, 43]; р. осетини — б. осетници [А, 21; 22]; осетини [К, 5; Б, 6; С, 8] и под. В анонимния превод част от етнонимите са предадени с главна буква, което противоречи на правописните норми на българския език [петима Осетници — с. 21].

Най-голямо разнообразие се наблюдава при предаването на етнонима черкешенка. В българските преводи Бела е ту черкешкия [А, 14, 15, 18 — но в заглавието — черкешка]; ту черкешкия [Б, 13; С, 21], ту черкешка [К, 13]. Очевидно това колебание в избора на еквивалент е резултат от наличието на наставката -енк при образуването на някои етноними за женски пол в руския език, която не е присъща на българския език. Тук оказва влияние и приетият в българския език етноним черкези.

При предаването на етнографските реалии трябва да се отбележи и това, че

поради едни и други причини в някои от преводите съвсем неутралният въпрос на Печорин „Разве ты любишь *какого-нибудь чеченца?*“ е разбран неправилно от преводачите и е предаден по следния начин: „Нима ти обичаш *некакъв си чеченец?*“ /А, 17/; Нима ти обичаш *некой нищо и никакъв чеченец?*“ /Б, 25/. По всяка вероятност преводачите са възприели местоимението *какой-нибудь* като дума с определена негативна оценка и това е довело до неправилното предаване на въпроса, което поражда неверни асоциации у читателя на превода и изопачава оригинала.

IV. Кавказки реалии

От своя страна те също могат да бъдат разделени на няколко групи: а/ битови — названия на дрехи, напитки, населени места, жилища; б/ културни и др. При тяхното предаване се забелязва най-голямо разнообразие в преводите, напр.: р. *кунак* — б. *съсед-приятел* /А, 14/; *приятел* /К, 13; Б, 13; С, 13/; *кунак* /С, 31/ с пояснение под линия „*кунак*“ значи *приятел*“. В превода Л. Стоянов тази реалия е предадена с приблизителен превод и транскрипция, при това реалията е въведена в превода при втората ѝ употреба. Реалията *кунацкая* в българските преводи е предадена като *гостна* /К, 13; С, 18/; *стаи* /Б, 13/; *приемна* /Б, 13/.

Най-многобройни в текста на оригинала са кавказките названия на дрехи и именно при тях се наблюдава най-голямо разнообразие при избора на еквиваленти:

р. *чадра* — б. *яшмак* /А, 14, 28/; *було* /К, 22, 44, 45; С, 29, 59, 60/; *черкезки плат* /Б, 42/; *платно* /Б, 42/;

р. *беשמет* — б. *антерия* /А, 24, 31; К, 19, 49/; *дрешка* /К, 37/; *дрехи* /Б, 19/; *татарско облекло* /Б, 35/; *чепкен* /С, 20, 26, 66/; *сукман* /Б, 42/;

р. *бурка* — б. *пелерина* /К, 8/; *наметка* /Б, 8/; *мушам* /С, 19/;

р. *кафтан* — б. *кафтан* /К, 14/; *чепкен* /Б, 13; С, 19/ и др.

Много често в произведението се употребяват и названия на населени места и жилища:

р. *аул* — във всички български преводи — *село*;

р. *сакля* — б. *къща* /А, 19; С, 17/; *къщурка* /А, 23/; *колиба* /Б, 33; С, 20, 26/; *хижа* /К, 8, 13, 25, 30/ и др.

В текста на повестта намират отражение и кавказките обществено-политически реалии:

р. *калым* — б. *откуп* /К, 21, 40/; *калим* /С, 53 — с пояснение „*зестра*“/; „*бащин хак*“ /А, 25/; *ако би се наредил добре* /Б, 38/;

р. *мирной князь* — б. *васален княз* /К, 11, 12, 14; С, 15, 17/; *тамошен княз* /Б, 11/; *подчинен княз* /Б, 12, 14/ и др.;

р. *абреки* — б. *обрекли се да отмъщават* /А, 15/; *смели планинци* /К, 24/; *абреци* /Б, 15, 20; С, 20, 31/ и т. н.;

р. *духан* — б. *кръчма-бакалница* /А, 13/; *кръчма* /К, 5/; *кръчмица* /С, 8/ и др.;

р. *духанщица* — б. *кръчмарка* /А, 14/; *бакалка* /К, 25/; *економка* /Б, 24/; *дюкянджийка* /С, 33/ и др.

Културните реалии са представени от *лезгинка* и *джигитовка* и във всички преводи са предадени чрез транскрипция.

Специално внимание заслужава кавказката битова реалия *буза*. Тя често се среща в произведението и нейното транскрибиране в много от преводите е неудачно: „*напият се с боза* и започват да се колят” /А, 13; К, 20/; „*ще се напият с боза* и ето ти клането” /С, 24/ и под.⁹ Смятам, че най-уместни са случаите, когато в някои от преводите реалията е пропусната: „*напият се на сватба или на погребение*” /Б, 11/. Тук пропускът на реалията лишава превода от безусловно възникващата в другите преводи безсмислица, породена от близкото звучене на кавказката дума *буза* и българската *боза*. Но същият преводач превежда „*натянулись бузы и пошла резня*” като „*тези азиатци за нищо и никакво се колят*” /19/ и по такъв начин изопачава репликата на Максим Максимич и дава невярна информация за отношението му към местното население.

Следва също така да се отбележат и някои преводачески грешки /а понякога и курйози/ при превода на реалиите. Така например *калым* в „Красивата черкеска Бела” е предадено като *шафер*: „*Карагез будет ее калымом — Карагёзът ще и бъде шафер*” /с. 14/, а Л. Стоянов пояснява същата реалия като *зестра* /с. 51/. Известно е, че *зестра* има друго значение в българския език, което съвпада със значението на руската дума *приданое*. *Бурка* в превода на Л. Стоянов поради несъобразяване с времето на действието в повестта се е превърнала в *мушам* /р. *макинтош*/, която не е съществувала по времето на Лермонтов.

Въз основа на наблюденията над четирите превода на повестта „Бела” могат да бъдат направени следните изводи за начините на предаване на реалиите:

— руските реалии, които в края на XIX век в резултат на редица причини от различен характер /исторически условия, междуезикови контакти и не на последно място тук стои развитието на превода от руски на български и все по-широкото запознаване на българския читател с произведенията на руската класическа литература/ навлизат в българския език и се възприемат от българската култура, се транскрибират:

— пропускът на реалиите в преводите е рядко явление. Понякога той е напълно оправдан и е продиктуван от прагматични причини с цел избягване на различни по характер двусмислия, невъзможни или нелогични от гледна точка на нормите на българския език съчетания и др.;

— най-големи затруднения преводачите са изпитвали при предаването на български език на кавказките реалии. Тук се наблюдават следните случаи:

а/ предаване на една и съща реалия с различни български думи в един и същ превод. Например в превода на Д. Бабев *бешмет* е *чепкен*, *дрехи*, *облекло*; *чадра* — *черкезки плат*, *платно*, *було*; в превода на Л. Стоянов *сакля* е *колиба* и *къща*, а в превода на Д. Бабев *хижа*, *колиба*, *къща* и *дом*. По такъв начин като

че ли едни и същи герои в един и същ превод са облечени в различно облекло, живеят на различни места и т. п.;

б/ в по-голямата част от преводите кавказките реалии се побългаряват: *сакля* — *колиба*; *бешмет* — *антерия* и др. Това води до нарушаване на националния колорит, който играе важна роля в произведението;

— в разглежданите преводи се срещат почти всички начини за предаване на реалиите — транскрипция, приблизителен превод, описателен превод и др., като приблизителният се среща най-често;

— преводите на повестта „Бела“ в известна степен ни дават възможност да получим представа за съществуващите през 20-те и 30-те години тенденции в практиката на превода у нас и да проследим процеса на развитието ѝ;

— срещат се малко преводачески грешки, което говори за професионализма на преводачите.

При разглеждането на преводите на повестта „Бела“ не може да бъдат пропуснати и начините на предаване на *топонимите*. В творчеството на М. Ю. Лермонтов описанията на Кавказ заемат важно място, а в „Бела“ описанията на планините са мотивирани от самото съдържание на повествованието и са тясно вплетени в него /срещата на офицера с Максим Максимич по време на преминаването през прохода/¹⁰. Пътуването на героите по Военно-Грузинския път е описано от автора с почти топографска точност и именно реализмът на описанието изисква и максимална точност при предаването на топонимите в българските преводи.

Най-често срещаният начин за предаване на топонимията е транскрипцията: р. *Койшаурская долина* — б. *Койшаурска долина* /К, 5; Б, 5; С, 7/; р. *Чечня* — б. *Чечня* /К, 9; С, 13/ и т. п. Широко се използва и преводът на топонимите: р. *Каменный Брод* — б. *Каменния брод* /К, 10; Б, 9; С, 13/; р. *Гудгора* — б. *Гут планина* /К, 33; Б, 31; С, 45/. Особеност на анонимния превод е това, че се нарушават нормите на българския и руския езици и по-голямата част от топонимите в него са предадени с малка буква: *станция Коби* /с. 21, 22/; *кръстова планина* /с. 20, 21, 22/; *чертова долина* /с. 21/, макар че има и случаи на изписване с главна буква: *Кайшаурска долина*, *Кайшаурска планина* /с. 3/. Срещат се и случаи, когато един и същ топоним или елемент от сложно топонимично название се предава в един и същ превод по различен начин: *Крестова* /С, 12/; *Кръстова* /С, 43/; *Койшаурска долина*, но *Кейшаурска планина* /С, 8/. Наблюдават се промени в граматичния род на топонимите в българския превод, напр.: р. *Чечня* — б. *Чечен* /Б, 9/; р. река *Байдара* — б. река *Байдар* /Б, 33/ и под.

Тук следва да се обърне внимание и на един интересен случай на игра на думи в произведението: „Итак, мы спустились с гор в *Чертову долину*... Вот романтическое название. Вы уже видите гнездо злого духа между неприступными утесами, — но не тут-то было: название *Чертовой долины* происходит от слова „*черта*“, а не „*черт*“, ибо здесь когда-то была граница Грузии” /подчертано от

мен — Н. А./ Както отбелязва В. А. Мануйлов, с този пасаж Лермонтов „подчертава скъсването си с романтичните традиции и съзнателно тълкува романтичното название „Чертовая долина“ в прозаичен, понижен смисъл”¹¹.

В руския език двусмислието се получава от еднаквото изписване на корените на думите *черта* и *черт*. Задачата на българските преводачи се облекчава от това, че думата *черт* е била позната на по-голямата част от българските читатели. Разчитайки на тяхната подготовка, Ив. Калчев предлага следния превод: „Името Чортова долина произлиза от думата „*черта*“, а не „*чорт*“, защото тук едно време е минавала границата на Грузия” /с. 33/. Незначителната разлика в изписването на *черта* и *чорт* не влияе на възприемането на играта на думи в превода и по такъв начин преводачът запазва авторския замисъл. Същото може да се каже и за превода на Л. Стоянов /с. 44/, в който е запазен руският правопис: *черта*, *черт*, *Чертова долина*. Непоследователност наблюдаваме в „Красивата черкеска Бела”. Преводачът смесва два начина на предаване на топонимите — превод и транслитерация, като отначало превежда „*Дяволска долина*”, а след това следва обяснението: „названието *чортовая долина* произхожда от думата „*черта*” — река /явна преводаческа волност — Н. А./, а не от „чорт” — дявол, защото тогава тадева некаде си била, казват, границата на Грузия” /с. 21/. В дадения случай пропусъкът на топонима в превода на Д. Бабев е неоправдан: И тъй, ний се спускахме от Гут планина в долината, която некога е била границата на Грузия... Когато слезохме в долината...” /с. 32/. Както бе отбелязано по-горе, българският език дава възможност за предаването на играта на думи, която има голямо значение за произведението, а в резултат на неоправдания ѝ пропуск в превода на Д. Бабев в значителна степен се губи замисълът на Лермонтов.

Резултатите от наблюденията над начините за предаване на топонимите в разглежданите преводи показват, че по това време в преводаческата практика съществува голямо разнообразие в това отношение. Преводачите подхождат различно почти към всеки отделен случай, търсят и често намират начин максимално да приблизят превода до оригинала и да запазят съдържашата се в топонимите информация /например в случая с *Чертовая долина* в преводите на Ив. Калчев и Л. Стоянов/. В най-голяма степен казаното е валидно за превода на Ив. Калчев.

Безспорна е и връзката на *фразеологията* с културата на народа — носител на даден език. Фразеологизмите съдържат големи културоносни потенцици и играят важна роля при създаването на художествения образ. В сравнително малката по обем повест „Бела” се срещат голям брой фразеологизми — около 40, като по-голямата част от тях са просторечни. Най-често те се наблюдават в речта на Максим Максимич и изпълняват определена функция — създаване на речевата характеристика на героя. Поради близостта на българския и руския език и сходството на културите на двата народа, а също така благодарение на богатството на българската фразеология за всеки от срещащите се в произ-

ведението фразеологизми може да бъде намерен подходящ еквивалент в българските преводи. В тях се срещат следните начини за предаване на фразеологизмите /по-нататък — ФЕ/:

1. Превод на ФЕ с ФЕ;
2. Превод на ФЕ с образно свободно съчетание;
3. Превод на ФЕ със свободно съчетание — тълкуване;
4. Превод на ФЕ с дума¹².

Във всички преводи на повестта се забелязва стремеж към превод на фразеологията с фразеология. Но този принцип не е застъпен еднакво в различните преводи.

В анонимния превод най-често се използва преводът на ФЕ със свободно съчетание, второ място заема преводът на ФЕ с ФЕ и на трето място се нарежда преводът на ФЕ с образно свободно съчетание. Като едно от достоинства му може да се отбележи това, че тук не се среща превод на ФЕ с дума и пропуск на ФЕ.

В превода на Ив. Калчев също на първо място е преводът на ФЕ със свободно съчетание, но тук на второ място е преводът на ФЕ с образно съчетание и едва на трето място стои преводът на ФЕ с ФЕ. Само в един случай ФЕ е предадена с дума. Пропуски на ФЕ няма.

В превода на Д. Бабев фразеологичният превод и преводът с образно съчетание са застъпени в еднаква степен. На трето място са случаите на превод на ФЕ със свободно съчетание. Превод на ФЕ с дума не се среща, но има два случая на пропуск на ФЕ.

В превода на Л. Стоянов фразеологичният превод и преводът със свободно съчетание са застъпени еднакво, на трето място е преводът със свободно съчетание, четири ФЕ от оригинала са пропуснати, а в два случая ФЕ е предадена с дума.

В следната таблица могат да бъдат проследени предпочитанията на отделните преводачи при превода на ФЕ /цифрите в таблицата означават съответни места/:

Преводач	ФЕ-ФЕ	ФЕ-образно свободно съчетание	ФЕ-свободно съчетание	ФЕ- дума	Пропуск на ФЕ
Анонимен	II	III	I	-	-
Ив. Калчев	III	II	I	IV	-
Дим. Бабев	I/II	I/II	III	-	IV
Л. Стоянов	I/II	III	I/II	V	IV

От таблицата се вижда, че всеки от преводачите има свой собствен подход към превода на ФЕ. За разглеждания период от развитието на преводаческата практика резултатите могат да бъдат оценени високо. Но на фона на добре

предадените в преводите значения на ФЕ следва да се обърне внимание на някои неточности, недостатъци, а също така и на преводачески грешки, които макар и рядко се срещат във всички разглеждани преводи.

1. Много показателен за разкриване на душевното състояние на героя е следният пример. Когато разказва за силното желание на Азамат да притежава Карагъоз и за това как Печорин довежда младежа до пълно отчаяние, Максим Максимич казва: „Григорий Александрович до того его задразнил, что *хоть в воду*” /т. е. Азамат е искал да се удави, да се хвърли във водата от отчаяние, яд — „Русско-болгарский фразеологический словарь”/. В преводите четем:

А: „че ако искаше и във водата Азамат щеше да се хвърли за него” /с. 13/.
От широкия контекст читателят разбира — за Печорин.

К: „Азамат бил готов на всичко” /с. 21/.

Б: „Азамат беше готов на всичко” /с. 21/.

С: „Азамат бе готов на всичко” /с. 27/.

Ясно е, че всички преводачи поради външното сходство са възприели руската ФЕ като еквивалент на българската „хвърлям се в огъня; стъпвам /бос/ в огъня за някого, нещо” и в резултат на това и в четирите превода душевното състояние на героя е предадено неправилно, нарушен е замисълът на Лермонтов.

2. Неправилно е предадено състоянието на героя и в следния случай: при срещата им след отвлечането на Бела Печорин казва на Максим Максимич: „Я не в духе рассказывать”. В анонимния превод ФЕ е предадена „не съм в състояние да разправам” /с. 16/, а в превода на Д. Бабев — „нямат сила да разказвам” /с. 23/. Така нежеланието на Печорин да разказва и изразеното в случая известно пренебрежение към Максим Максимич в преводите се превръща в неспособност, което не отговаря на състоянието на героя.

3. Неприемлив е дословният превод на ФЕ „В чужом пиру похмелье” — „лошо е да се напиеш на чужд пир” /К, 19/; „на чужди пир главоболие” /Б, 19/; „Что с них возьмешь” — „а какво ще вземеш от тях” /С, 9/; „не сносить головы” — „не ще си доноси главата” /А, 15/. Макар че тук е направен опит да бъде запазена образността на руската ФЕ, а и читателят на превода разбира за какво става дума, такива изрази са чужди на българския език, звучат изкуствено и създават затруднения при възприемането на произведението.

Необходимо е да се отбележи, че подобни случаи се срещат рядко, ФЕ като цяло са предадени с необходимата точност, често се запазва и образността им, което говори за ерудицията на преводачите, за тяхната добросъвестност и уважение към творбата на Лермонтов.

Като лингвострановедски обект, тясно свързан с фразеологизмите, могат бъдат разглеждани и някои от устойчивите сравнения в произведението: „луглива, как дикая серна”; „глаза, как у горной серны”; „как дикий барс”; „как Соловей-разбойник” и под. Първите три от тях са отражение на националните възприятия на кавказките жители, а последното е тясно свързано с фоновите знания на

носителите на руския език и култура. От начините на тяхното предаване в преводите в голяма степен зависи как българският читател ще възприеме чуждите за него асоциации и доколко той ще се доближи до националният модел на възприемането на оригинала.

При превода на този тип сравнения срещахме следните похвати:

1. Превод на устойчиво сравнение с устойчиво сравнение, обектът на който е предаден с дума с друго денотативно, но равнозначно конотативно значение: „*глаза... как у горной серны*; „*пуглива, как дикая серна*“. Във всички преводи обектът на сравнението *серна* е предаден с конотативния еквивалент *сърна*: „*планинска сърна*“ у Ив. Калчев /с. 14/ и Л. Стоянов /с. 19/ или „*дива сърна*“ в анонимния превод /с. 16/ и в превода на Д. Бабев /с. 14/. Това е напълно оправдан в дадените случаи начин, защото е избегнат комичният ефект, който би се получил при превода на обекта на сравнението с дума със същото денотативно значение в българския език /ср. „*очи ... като на дива /планинска/ коза*“/.

2. Превод на устойчиво сравнение с устойчиво сравнение, при което обектът на сравнение в различните преводи се превежда с различни синоними в българския език: „*как дикий барс*“ — „*като див барс*“ /А, 14/; „*като пантера*“ /К, 13/; „*като бесен*“ /Б, 22/; „*като дива котка*“ /С, 30/. Примерите показват, че във всички преводи са предадени динамиката на действието и душевното състояние на героя, но преводите на Л. Стоянов и Д. Бабев в най-голяма степен се доближават до узуалните български сравнения.

3. Изцяло ориентирано към национално-културната компетенция на носителите на руски език и култура е устойчивото сравнение „*ветер... ревел, свистел, как Соловей-разбойник*“.

Това сравнение е предадено в преводите по различен начин:

А: „*ветърът... зарева като славяет*“ /с. 22/;

К: „*ветърът... реवेशе, свиреше като Славей-разбойника*“ /с. 34/;

Б: „*ветърът... реवेशе и пищеше*“ /с. 34/;

С: „*ветърът... реवेशе като Соловей-разбойника*“ /с. 45/.

Тук запазването на името на билинния герой в преводите на Ив. Калчев и Л. Стоянов затруднява възприемането на сравнението от страна на българските читатели, които в по-голямата си част не са запознати с руското билинно творчество, а анонимният преводач създава чуждо и за българския, и за руския език сравнение, което е противоположно на национално-културните асоциации на носителите на двата езика /ср. сравненията със *славей* в българския и със *соловей* в руския език/. Като се имат предвид фоновите знания на българските читатели, най-приемлив според мен е преводът на Д. Бабев. Въпреки несъмнената загуба на колорита, преводът е достатъчно информативен и не създава възможност за неправилни асоциации. Пропускът на обекта на сравнението тук може да се приеме като принудителен, съобразен с адресата на превода.

Общозвестен е фактът, че всяко литературно произведение е национално

ориентирано. При създаването му авторите разчитат на фоновите знания на носителите на съответния език и на готовността им да възприемат адекватно заложения в произведението страноведски потенциал. Както отбелязва А. В. Фьодоров, „от наличието или широтата /на фоновите знания — Н. А./ в голяма степен зависи върното възприемане на представената в превода картина на живота... Недостигът на фонове знания у читателя на класическата литература се чувства толкова по-остро, колкото по-далеч във времето са отминали детайлите на изобразената от писателя действителност“¹³. Ето защо „при недомълвки, намеци, алюзии, които биха увиснали във въздуха, биха останали непонятни на езика на превода, се налага преводачът, който иска все пак да запази образа или факта на чуждата действителност /по място и време/, ще не ще, да допълва с пояснения недоизречения намек, завоалираност, завоалираната алюзия, които са понятни /впрочем не винаги/ за читателя на оригинала, или изобщо да лиши образната реч на автора от нейната образност и да даде в превода обяснение“¹⁴.

В повестта „Бела“ такива случаи се срещат много често. Затова ще обърне внимание на интерпретирането на тези от тях, които имат важно значение за адекватното възприемане на произведението.

1. Старият кавказец /в лермонтовото значение на думата — удивителен, достоен за уважение и съчувствие човек¹⁵/ Максим Максимич с нескривана гордост съобщава на своя спътник един немаловажен детайл от биографията си: „Да, я уж здесь служил при Алексее Петровиче, — отвечал он приосанившись.

— Когда он приехал на Линию, я был подпоручиком. — прибавил он, — и при нем получил два чина за дела против горцев“. В произведението Лермонтов пояснява под линия, че става дума за генерал А. П. Ермолов. Репликата на Максим Максимич дава достатъчна информация на носителите на руски език и култура и съвременниците на Лермонтов би трябвало да разберат защо героят е толкова горд от този факт: А. П. Ермолов е герой от Отечествена война през 1812 г., отличил се е в Бородинското сражение, имал е много неприятности с висшето началство, но се е ползвал с голяма популярност сред подчинените си, които са го смятали за много справедлив човек. Тези факти могат да бъдат неизвестни и на голяма част от съвременните средни носители на руски език, а за читателите на преводите е най-вероятно замисълът на Лермонтов да остане неразбран. В анонимния превод и в превода на Д. Бабев е направен опит читателят да бъде ориентиран, като формата от руския речеви етикет име + отчество от оригинала е заменена с име + отчество + фамилия, където фамилията е пренесена в текста от пояснението под линия на Лермонтов:

„при Алексей Петрович Ермолов“ /А, 4; Б, 7/. В резултат на това преводът става по-информативен. В превода на Ив. Калчев е запазена формата *Алексей Петрович* и поради това той е по-малко информативен, а в превода на Л. Стоянов от фамилията *Ермолов* е образувано отчество: *Алексей Ермолаич* /с. 9/ и по такъв

начин реалната историческа личност е превърната в измислен литературен герой, което води до загуба на съдържашата се в произведението информация.

В същия пасаж някои от преводачите предават неточно и соматическото речение с национално-културен компонент на съдържание *приосанитъся* — *да взема важен вид, да се понаперя* с „*като се престори на сериозен*” [А, 4/; „*като се изправи*” [С, 9/.

Тук лексикалната неточност води до неправилна характеристика на героя и до пълна загуба на авторовия замисъл. Лермонтов иска да подчертае гордостта на Максим Максимич от това, че е служил при генерал Ермолов и именно по негово време /т. е. съвсем заслужено/ е получил чиновете си.

2. Важен за характеристиката на Бела е следният детайл: „Видал я наших губернских барышень, а раз был-с и в Москве, в *Благородном собрании*, лет двадцать тому назад, — только куда им! совсем не то!...” С това Максим Максимич съобщава на събеседника си, че е бил в Москва на бал /те са се провеждали в сградата на Благородното събрание/ и поставя Бела по-високо от светските госпожици. Ив. Калчев и Д. Бабев са се постарали да разкрият този намек: „*ходих и в аристократическия клуб в Москва*” [К, 36/; „*бях и в Москва в едно благородно общество*” [Б, 34/]. Въз основа на тези промени на микротопонима от произведението с функцията, която той е изпълнявал в светския живот по онова време, читателят донякъде може да разбере мисълта на автора.

Анонимният преводач и Л. Стоянов запазват в преводите си микротопонима „Благородно събрание”, с което създават у читателите друго впечатление — като че ли Максим Максимич е участвал в заседанията на Благородното събрание или пък е бил в сградата му с някаква друга цел: „*бях в Москва в благородното събрание*” [А, 23/; „*бях в Москва на благородното събрание*” [С, 48/.

В произведението има и други такива моменти, при превода на които читателят получава непълна информация и се губи замисълът на Лермонтов.

Въз основа на наблюденията над преводите на повестта „Бела” ще си позволя да направя следните изводи за състоянието на преводаческата практика и тенденциите в нея у нас през 20-те и 30-те години:

— при предаването на елементи с национално-културна семантика преводачите често прибегват до транскрипцията и транслитерацията, което говори, че те все повече навлизат в българската култура и преводачите разчитат на това, че читателят е подготвен да ги възприеме адекватно;

— във всички преводи в една или друга степен важни културоносни елементи са предадени с достатъчна точност, което запазва национално-културната специфика на произведението;

— грешките и пропуските в преводите са малко, всички преводачи са проявили необходимото уважение към оригинала и читателите, личи стремеж към пълно разкриване на духа на произведението;

— пропуските на елементи с национално-културна семантика са рядко

явление, при това много от тях са продиктувани от едни или други обстоятелства, за което стана дума по-горе;

— през 20-те и 30-те години в България творят компетентни преводачи, практиката на превода е достигнала достатъчно висока степен на развитие;

— безспорна заслуга за това имат многобройните издателства в София и страната, много от които издават произведенията на руската класика, създават конкуренция сред преводачите, което е важно условие за развитието на практиката на превода;

— наблюдава се голяма разлика между езика на превода от 1925 година и на тези от 30-те години. Докато в превода от 1925 година езикът е напълно остарял, преводите от 30-те години се четат и възприемат лесно даже от съвременния читател;

— въпреки някои посочени в хода на изложението неточности и пропуски, разглежданите преводи трябва да бъдат оценени високо. Те са изиграли важна роля при запознаването на цели поколения българи с творчеството на М. Ю. Лермонтов и са факт от нашата национална култура, към който трябва да се отнасяме с необходимото заслужено уважение.

БЕЛЕЖКИ

1. А. В. Федоров. Искусство перевода и жизнь литературы. „Советский писатель”, Ленинградское отделение, 1983, с. 13.
2. Н. В. Кулибина. Методика лингвострановедческой работы над художественным текстом. М., „Русский язык”, 1987, с. 56.
3. В. А. Мануйлов. Роман М. Ю. Лермонтова „Герой нашего времени”. Комментарий. Л., „Просвещение”, 1975, с. 44.
4. Н. В. Кулибина. Цит. съч., с. 55.
5. В. А. Мануйлов. Цит. съч., с. 4.
6. Ив. Васева. Теория и практика перевода. С., „Наука и искусство”, 1980, с. 121—123.
7. В. А. Мануйлов. Цит. съч., с. 43.
8. Е. М. Верещагин и В. Г. Костомаров. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М., „Русский язык”, 1983, с. 66.
9. Вж. по този въпрос и С. Влахов, С. Флорин. Непреводимото в превода. С. „Наука и искусство”, 1990, с. 128-129.
10. В. А. Мануйлов. Цит. съч., с. 133.
11. Пак там, с. 118.
12. Ив. Васева. Цит. съч., с. 145.
13. А. В. Федоров. Цит. съч., с. 14-15.
14. С. Флорин. Читателят и преводач. — Искусството на превода. Сборник статии, №4, С., „Народна просвета”, 1980, с. 119.
15. А. Федоров. Цит. съч., с. 45.

УСЛОВНИ СЪКРАЩЕНИЯ:

- А — „Красивата черкеска Бела“ — анонимен преводач, изд. „Сполука“, Пловдив, 1925 г.
- К — „Герой на нашето време“, превод Ив. Калчев, С., 1937 г., библиотека „Световни писатели“, издателство на Г. Жечев.
- Б — „Герой на нашето време“, превод Димитър Бабев, книгоиздателство на Т. Чипев.
- С — „Герой на нашето време“, превод Людмил Стоянов, С., 1939. „Всемирна библиотека“, книгоиздателство Ал. Паскалев.

* Правописът при цитиране на примерите е съобразен с нормите на съвременния български правопис.

CERTAIN TENDENCIES IN THE RENDITION OF ELEMENTS WITH A NATIONAL-CULTURAL SEMANTIC COMPONENT IN BULGARIAN TRANSLATIONS OF M. YU. LERMONTOV'S BELLA

Nadka Angelova

Summary

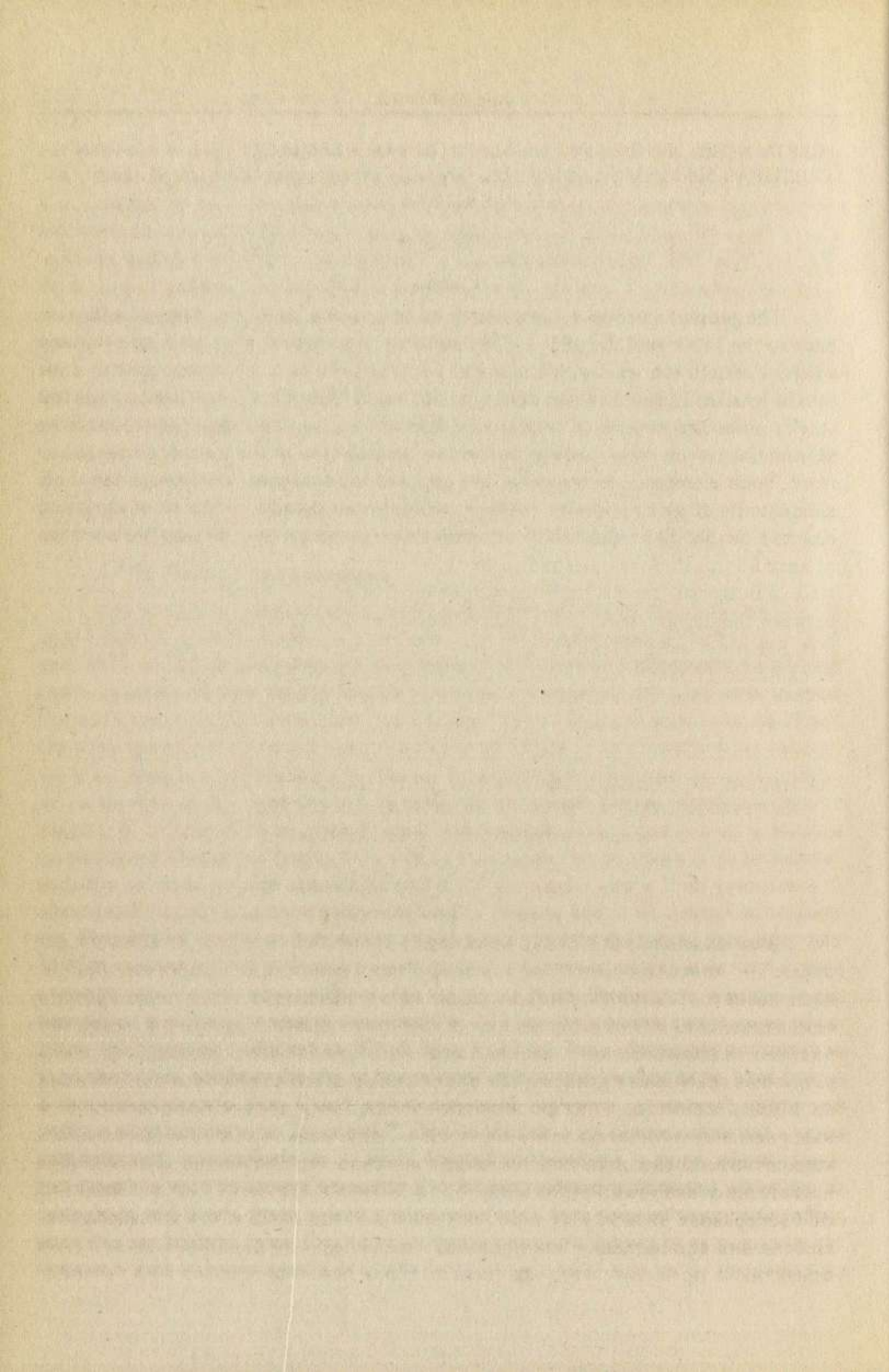
The present study considers four translations of Lermontov's *Bella* which date back to the 1920s and the 1930s. The author's chief purpose is to elucidate the ways whereby certain elements with a national-cultural semantic component are translated into Bulgarian. The elements under discussion include phraseological units, toponyms, stock similes and varieties of background knowledge. They shed additional light upon literary images and help readers familiarize themselves with the texture of the literary work. Such elements are rooted in the original cultural context of the latter. Their adequate rendition in a foreign language will inevitably lead to the literary work's adequate reception by readers with a different cultural background. The author's analysis of specific translations has enabled her to reach certain conclusions concerning the state of Bulgarian translation back in those days. She has also attempted a comparison between the literary work's Bulgarian reception and its reception in its national context. She notes certain tendencies in the rendition of elements with national-cultural semantic component in Bulgarian translations dating back to that time.

ЗА НЯКОИ ТЕНДЕНЦИИ ПРИ ПРЕДАВАНЕТО НА ЕЛЕМЕНТИ С НАЦИОНАЛНО-КУЛТУРЕН КОМПОНЕНТ В ПРЕВОДИТЕ НА ПОВЕСТТА „БЕЛА“ ОТ М. Ю. ЛЕРМОНТОВ /20 -30 ГОДИНИ/

Надка А. Ангелова

Резюме

В студията се разглеждат 4 превода на част от романа „Герой на нашето време“ — повестта „Бела“, извършени през 20-те и 30-те години. Обект на изследването са начините на предаване на елементите с национално-културна семантика, служещи за разкриването на образите и по-дълбокото проникване на читателя в тъканта на произведението — реалии, фразеологизми, топоними, устойчиви сравнения и фонове знания. Те са носители на страноведския потенциал на произведението и от правилното им предаване зависи адекватното му възприемане от читателите — носители на друг език и култура. На базата на конкретните преводи са направени някои изводи за състоянието на преводаческата практика у нас по това време и доколко възприемането на произведението от българските читатели се е доближавало до националното му възприемане. Набелязани са тенденции при предаването на елементи с национално-културна семантика в преводаческата практика през разглеждания период.

ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 27, кн. 2

1991

TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO
FACULTÉ PHILOLOGIQUE

Tome 27, livre 2

1991

СЕМАНТИЧНОТО ПОЛЕ НА SHINE
СПОРЕД ЕДИН РЕЧНИКОВ ОБЗОР

АННА КЪРШЕВА

A DICTIONARY SURVEY OF THE
SEMANTIC FIELD OF „SHINE”

ANNA KURSHEVA

Представя: Катедра по английска филология

Рецензенти: доц. К. ф. н. Соня Дякова

Гл. ас. К. ф. н. Силвия Папазова

Редактор: Доц. К. ф. н. Соня Дякова

Велико Търново, 1991

1. Въведение

Думата като единица на езика и речта е обект на описание в разнообразни по цели и обем лингвистични речници /вж. Речници/. Измежду речниците, които регистрират словното богатство на английския език, в центъра на нашето внимание са онези от тях, които подреждат думите според тяхната смислова общност. Такъв тип речници са синонимните и идеографически речници /тезауруси/.

Не е необходимо да се спираме на значението на речника като справочник в работата с езиков материал било то на роден или чужд език. Особено насъщна е нуждата от речник при изучаването и работата с чужд език. Тогава речникът се превръща в помощник номер едно при търсенето на непознати значения или при уточняването на смисъла на познати вече значения. /Флорин, 1983, с. 62/.

Многообразието от речници на английски език се обяснява преди всичко със сложността и многоаспектността на самия език като обект на лексикографско описание /Ступин, 1985, с. 12/.

Идеята, залегнала в основата на идеографическите речници е, че „в хаоса има система” /Мартинес, 1968, с. 6/, т. е. зад привидния хаос на речника /лексикона/ има известен порядък — в езика съществува лексическа система, при която лексемите или други езикови единици, които са семантически съотнесени било то парадигматически или синтагматически, принадлежат към едно и също семантично поле. Съществуването на семантични полета хвърля светлина върху значението на думата посредством контрастирането и с други думи в същото поле. Глобалното значение на полето се изразява и разпределя /без да остават празнини/ посредством лексическите единици, които функционират в това поле. Съдържанието на отделните единици се определя от взаимното ограничаване по отношение на съседните членове в полето. Структурирането на полето се основава върху семантичните различия на неговите отделни членове /Мартинес, 1968, с. 6/.

При едно подреждане по азбучен ред, каквато е обикновено лексикографската практика, не може да се види системната организация на езика, представе-

но под формата на полета — нито структурата на лексическата система на езика, нито съподчинението на лексическите единици в рамките на тази система /Ступин, 1985, с. 17/. Разполагането на думите по смислови връзки дава такава възможност. При такъв подход се изхожда от понятието към думата, а не от думата към понятието, както е при следването на азбучния ред.

В англоезичната практика идеографическите речници се наричат тезауруси, като в широкия смисъл на думата под тезаурус се разбира речник, обхващащ целия лексикон по определена тематика, а в тесния смисъл на думата — речник на синонимите и антонимите /Ступин, 1973, с. 23/. Световно известен е тезаурусът на Роже, издаден в Англия през 1852 година /P. M. Roget „Thesaurus of English Words and Phrases”, London 1852/. Този речник, многократно преиздаван и до сега, се явява като настолна книга на писатели, журналисти, филолози, лингвисти и т. н. и на широк кръг читатели на английски език. В него може да се направи изчерпателна справка за семантично съотнесените езикови знаци /Ступин, 1985, с. 40/. Докато идеографическите речници разполагат думите по понятия, по смислови връзки, то синонимните речници регистрират и тълкуват думи, които са близки по значение /за термините смисъл и значение вж. Ричардс и др., 1989, с. 255, с. 172/. Очертават се два типа синонимни речници: обяснителни и инвентарни. Първият тип речници не само регистрират синонимни редове на близки по значение думи, но дават известно описание на семантичките, стилистически и други особености на членовете на даден ред. Вторият тип речници само изредват синонимните редове, без да описват различията на техните членове /Ступин, 1985, с. 30/. Често в състава на тези речници се включват и антоними и по този начин те стават синонимно-антонимни речници.

В речника на Роже /Роже, 1971/ лексемите, които са обект на нашето описание, са включени в статията LIGHT — светлина. Под понятието „светлина”, представено като заглавна лексема, са обозначени: източници на светлина, видове излъчване на светлина, отразяване на светлина, светлинен ефект и т. н., представени чрез съществителни, глаголи и прилагателни имена под формата на синонимни поредици. Лексемите, които са в центъра на нашето внимание, намираме в две синонимни поредици — номинална и глаголна:

1. flash, gleam, sparkle, glint, glitter, coruscation, scintillation, flame, blaze, glare, shimmer, spark, scintilla, glance, glisten.

2. shine, glow, glitter, glisten, gleam, flare, blaze, glare, shimmer, glimmer, flicker, sparkle, scintillate, coruscate, flash, beam.

като shine и глаголи се включват сред поредиците, обозначаващи:

1. to start light; 2. to give light to; 3. to emit light shine и глаголи 4. to affect the eyes и т. н. Ние се ограничаваме с т. 3 — синонимната поредица, маркирана чрез значението to emit light — „излъчвам светлина” — и представянето и в някои английски речници. Разглеждаме речника на Роже като отправна точка, тъй като той е машабен по обем, изхожда от понятието, класифицира думите по общност

на смисъла и дава представа както за отделните семантични сфери на езика, така също и разкрива структурата на всяка отделна сфера или семантично поле. Семантичното поле на *shine* е само част от по-голяма семантична система, но с достатъчно сложна и богата структура, обединена от един знак. Роже не нарича думите, които е подбрал, „синоними“, а „аналогични думи“. Неговата цел не е била да разграничи или да обясни значенията на думите, а да ги класифицира и подреди според смисъла, в който те се използват и който се предполага да е известен на читателя /Уебстър — речник, 1973, с. 15а/. В този смисъл речникът му е речник-инвентар, а не обяснителен синонимен речник, както смятат някои негови последователи. Самият Роже подчертава това, както и идеята, че разграничаването на значенията на думите, които се смятат за синоними, може да представлява отделен клон за изследване, което той самият няма за цел да направи. Въпреки неговите уговорки, речникът му упражнява много силно влияние върху развитието на интереса към синонимите, както и интереса към противоположните им контрастирани термини — антонимите /Уебстър — речник, 1973, с. 14а/.

II. Понятието синонимия

Преди да анализираме материала, който речниците ни поднасят в една или друга форма, е необходимо да уточним понятието синонимия /Уебстър — речник, 1973, с. 23а/. В продължение на повече от 100 години в историята на английската синонимия има твърде малко различия в мненията относно този въпрос. Първата книга върху синонимите се е появила през втората половина на 19 век. По това време и дълго след това — до края на 19 век — се е смятало, че синонимите са думи а/ идентични по значение. Тази формула по-късно се е разширила, за да включи и групи от думи б/ близки по значение /Пери/. Краб достига до извода, че синонимите са думи близки по значение, между които има в/ нюанси на различие. Очевидно формулата е била разширена от подтика 1. да се съберат колкото се може повече синоними под една заглавна дума и 2. от усещането за обективно съществуващите различия между думите, които се смятат за синоними. Речниците, които се позовават върху разширената формула, развиват тенденция към модела на речника-инвентар, доста хаотичен на вид и не така строго класифициран както идеографическия модел на Роже. Речниците, в които се регистрират и разликите между синонимите, са с по-ограничени синонимни поредици, придружени с обяснения /Краб, Мис Уейтли/. Тези обяснения се смятат за задължителни, особено когато даден речник си поставя учебни цели. Нов тласък в синонимологията дава Смит, който изковава термина „антоним“, който той схваща като антитеза на „синоним“. При селекцията на синонимите той следва нов принцип: синонимите не са думи, близки по значение, а думи, които съвпадат само г/ в част от своето значение и то не непременно основното значение. За синоними той смята думи, които д/ изразяват една /или повече/ характерна обща идея със заглавната дума. Соул следва традиционната формула за синоним: синонимът има същото значение както заглавната дума. Ако не се подложат на

теста в разграничаване, синонимните му редове са повече от добри. И до днес, както речникът на Роже, речникът на Соул се смята за ненадминат. Очертават се два начина на съпоставка: на синоним със синоним, което дава възможност на синонимните поредици да се разширяват до безкрай и на синонимите със заглавната дума, към която принадлежат с част от своето значение. Фърналд също разработва метода, при който една дума се избира за е/ ключова и всички други думи се сравняват и контрастират с нея. По този начин верижното обяснение и приплъзването от синоним към синоним се избягва. Очевидно е, че по пътя на а, б, в, г, д, е се избистря и методологията в работата със синонимите и техния подбор. Лоуз формулира метода най-добре, като изтъква, че работата на синонимиста е да покаже доколко думите се съгласуват по значение и оттам насетне да разграничи техните индивидуални различия. В този вид изкуство Лоуз също се смята за ненадминат /Уебстър — речник 1973/.

Съвременните лингвисти схващат синонимите като думи, чиито значения съвпадат частично, но не са идентични /Палмър, 1976, с. 60; Найда, 1975, с. 15/, като семантичната диференциация се смята за важно условие, обуславящо тяхното съществуване в езиковата практика. В теорията на компонентния анализ синонимното отношение се характеризира като частично съвпадение на смислови компоненти. По отношение на критериите за синонимия споделяме възгледа на Вилюман /Вилюман, 1980, с. 39—40/, според който задължителен критерий за синонимия са а/ семантико-смисловата общност и б/ взаимозаменяемостта. По принцип тези два критерия в речниците са залегнали в дефиницията и в синонимния ред. Що се отнася до различията, методът за разграничение не е еднозначен, но, в общи линии, база за разграничение дават 1/ импликациите, 2/ конотациите и 3/ употребата на синонимите /идиоматиката на речта/. Спирачен лост за взаимозаменяемостта играе идиоматичната употреба. Що се отнася до семантико-смисловата общност тя винаги е само частична поради по-горе изброените причини и за синонимни се смятат думи, които до известна степен могат да бъдат дефинирани чрез една и съща речникова формула /Уебстър — речник, 1973, с. 25а/.

III. Shine — светя

За особеното положение на shine може да се съди по данните а/ от тълковните речници /големият оксфордски речник/. Shine присъства в речниковата формула на лексемите, които сме подбрали, като обяснителен компонент. Това е един от причините да се смята за архилексема и да бъде изключена от синонимните поредици в речника „Webster's New Dictionary of Synonyms”, чиито съставители спазват принципа на йерархията и подбират в синонимните редове лексеми от един и същ йерархически слой. Според б/ честотата на употреба /корпус/ shine също се оказва в положението на архилексема, обединяваща останалите лексеми със значение „излъчвам светлина”. Shine е с най-широк семантичен обем, обгръща сферата от значения на останалите лексеми в най-общ аспект и затова я при-

емаме като опорната лексема на семантичното поле с общ компонент „излъчвам светлина“. За разлика от речниците Уебстър Shine в мнозинството от речници е член на синонимна поредица или заглавна дума на поредица, което отрежда на shine равностойно място с останалите лексеми, без да и се приписват качествата на архилексема. Въпреки това, на базата на тези речници, чрез статистически оглед и съпоставка /таблица I/ shine отново изпъква като архилексема с най-широк семантичен обем. Съотнесени към shine са: beam, glow /според 10 речника/; gleam /9 р./; glare /8/; flash /7/; blaze, glimmer, glitter, radiate /6/; burn, glisten, shimmer, twinkle /5/; flame, flare, sparkle /4/; coruscate, flicker /3/; glint, scintillate /2/; spark, fire /0/. По този начин много добре и компактно се очертава едно семантично поле около shine. Така получената таблица, според данните от разгледаните речници, сумарно представя теста за субституция, който се смята за основен критерий за синонимния в речта.

IV. Език и реч

Употребата на семантично сродни единици /синоними/ в речта предполага диференциране и разграничаване на техните значения. Такава диференциация може да се направи, ако те се съпоставят парадигматически и се илюстрират с примери от езиковата практика. Парадигматическата съпоставка е обект на синонимните и идеографически речници. Идеалният тип речник не само регистрира семантично съотнесените знаци, но ги придружава със съпоставка и обяснение и попълва картината с примери от езиковата практика. Донякъде такъв тип речник е „Webster's New Dictionary of Synonyms“. Повечето речници, обаче, само регистрират определена парадигма, без да правят вътрешна съпоставка между синонимите. Тъй като взаимозаменяемостта и разграничаването на синонимите се реализират в условията на определен езиков контекст /реч/, в този смисъл непълнотата на анализа на формално /речниково/ ниво може да се разреши на практическо /речево/ ниво чрез подробно изучаване на общата дистрибуция и съчетаемост на синонимите. Особено належаща в езиковата практика е семантичната диференциация. Поради това, че не всеки синоним може да се употреби във всеки контекст и поради това, че не всички синоними са еднакво взаимозаменяеми, то очевидно съществуват известни правила за селекция, чиито ограничения трябва да се търсят в езиковата практика. За тези правила липсва достатъчно информация в синонимните речници. Всички взаимозаменяеми на едно семантично ниво лексеми могат да станат противопоставени на друго ниво, което се дължи на характера на синонимното отношение, определяно като частично съвпадение на смислови компоненти. Ако основните компоненти съвпадат и ако различителните компоненти не контрастират един с друг, това позволява взаимозаменяемостта на синонимите. Но присъствието на несъвпадащи семантични компоненти не позволява пълната взаимозаменяемост на синонимите. Тези различия най-добре се илюстрират в речта. Основните разграничения в значенията на лексемите с общ компонент „излъчвам светлина“ са свързани с ха-

рактера на светлинното излъчване. В тази връзка е необходимо да се направят по-детайлни разграничения дори в най-типичните опозиции между „постоянно” — „непостоянно” и „интензивно” — „слабо” излъчване на светлина. Докато за основните компоненти /интензивност и времетраене/ можем да се справим сравнително лесно чрез информацията от речниците, тъй като парадигматическата съпоставка най-често е направена според тях, то за синтагматическите връзки на синонимите, които разкриват допълнителни компоненти от тяхната структура, нямаме достатъчно информация. По начало голяма част от компонентите на английските лексеми могат да се нарекат компоненти от „скрит тип” /Кузнецов, 1980, с. 19/, т. е. формални маркери за тяхното присъствие в структурата на лексемите няма. Някои от разглежданите от нас лексеми имат своеобразен семантичен маркер — *blaze up, flash up, glint off, burn down, flicker away*. Следователно синонимните връзки на думите могат да се проявят както в значенията им /език/, така също и в техните функции /реч/ — семантико-смислова и функционална общност /Вилюман, 1980, с. 39—40/.

V. Речниците

Настоящият обзор прави преглед на 12 английски речника, които представляват интерес за изучаващите английски език и за работещите с него /вж. Литература — речници/. Разглеждани са двата основни типа речници — синонимни и идеографически /тезауруси/, в които лексическите единици са подредени с оглед на семантичното им сходство. Почерпана е информация и от тълковни речници.

За целите на нашето изследване сме подбрали най-често срещашите се лексеми с общ компонент „излъчвам светлина” /23 на брой/ групирани около *shine*. Във всеки един от разглежданите речници тези лексеми са обединени в различни по обем и брой статии — от 2 до 22 — в зависимост от структурата и обема на съответния речник и в зависимост от целите и методите на съставителите.

1. В „*Sisson's Synonyms*” /1972/ откриваме 12 статии, включващи лексически единици без видим ред и зависимост и без разграничение на конкретно от преносно значение. Получава се една калейдоскопична картина, в която е необходимо интуитивно ориентиране — по-лесно за естествени носители на езика, но значително по-трудно за чужденци. Пример:

shine/v/ — *beacon, beam, buff, burnish, coruscate, dazzle, effulge, excel, flame, flare, flash, furbish, glare, glaze, gleam, glisten, glitter, gloss, glow, irradiate, phosphoresce, polish, radiate, reflect, rutilate, scintillate, sparkle, star, twinkle.*

С подобна структура са и останалите гнезда, като всяко от тях представя семантичното поле на *shine* в по-ограничен или по-разширен състав. Но това е последица от целта на съставителите, които са имали за задача да направят тезаурус, като са се опитали да съберат след всяка заглавна дума колкото се може повече синоними и сродни думи „почерпани от всички възможни източници”

/предговор, стр. VII/ с цел да се улесни читателя, независимо от неговото образователно ниво, да открие термините, подходящи за идеята, която иска да изрази.

2. Любопитно е подреждането и в „Synonyms and Antonyms Dictionary” /1966/ в 7 статии. Според метода на съставителя в общи гнезда са събрани лексеми, които изразяват „някаква характерна обща идея” /предговор, с. V/, без да бъдат спазени някои по-конкретни принципи за определяне на степените на близост и контраст между синонимите, за които се предполага, че съществуват, но не е сметено за необходимо да бъдат разработени и приложени. Любопитното е, че лексеми, които сме склонни да смятаме за синоними, се дават и като антоними:

- glare — syn. beam, shine, gleam, ray, radiate.
ant. shimmer, scintillate, glitter, glimmer, glisten, sparkle, flash.
- flicker — syn. glimmer, shimmer, scintillate.
ant. blaze, gleam, shine, beam,
- shine — syn. beam, gleam, glisten, brighten, excel.
ant. glimmer, gleam, fade, wane, loom, fail.

Съдейки от заглавните думи и структурата на опозициите в този речник типичното разграничение между синоними и антоними е разграничението между компонентите, обозначаващи постоянно и непостоянно излъчване на светлина. Но това разграничение не може да бъде единствено. Тук става въпрос за разграничение на някои от основните компоненти в значенията на лексемите и контрастът не е антонимичен за целите лексеми. Макар че тук няколко синонима попадат в една и съща група, техните индивидуални характеристики не се открояват. Още една типична опозиция е между компонентите за интензивно и слабо излъчване на светлина, но тя не е отразена в по-горе посочените поредици. Други опозиции не са в обсега на речниковите статии. Степените на синонимна близост също не са в техния обсег. Най-положителното в речника е, че значението на заглавната дума се обяснява. Оттам насетне парадигматическата съпоставка не дава пълна представа за характерните особености и индивидуални различия на събраните в една група лексеми. Отново не се разграничават конкретни от преносни значения.

3. В речника „Family Word Finder” /1975/ интересуващите ни лексеми са представени в 12 статии. Структурата на тези статии е следната: а/ примери; б/ обяснение; в/ най-близките синоними. Следват 1/ конкретни; 2/ преносни значения. Пример: blaze —

- а/ The fire **blazed** all night;
б/ to burn, brightly;
в/ burn, flame;
1/ ... 2/ Her eyes **blazed** with happiness.

В предговора се изказва теоретическо съображение, че съществува диференциация между синонимите. От прегледа на материала личи, че основните опозиции са между компонентите със значение а/ интензивно или слабо излъчване

на светлина и б/ постоянно или непостоянно излъчване на светлина. Но на практика и тук изброяването на синонимите е почти безредно: flash (v) ... blink, go on and off, flicker, sparkle, glitter, shine, blaze, glare, flame, glow, gleam, scintillate, coruscate, glisten, glimmer.

По кое значение и по коя опозиция се изредят синонимите не е ясно. Кръгът бързо се затваря около същите лексеми, струпани при една или друга заглавна дума, без да бъдат съпоставени помежду си. Това, че не са по азбучен ред подсказва, че може би са по степен на синонимна близост: shine (v) — emit light, shed light, reflect light — gleam, radiate, glow, beam, sparkle, shimmer, glitter, glisten, glister, twinkle, flicker, flash, blink, scintillate, coruscate, irradiate...

4. „A Dictionary of Synonyms and Synonymous Expressions” /Soule, 1959/ има много по-добра структура. Заглавните думи се разграничават на подзначения /1, 2, 3/, което напомня структурата на серията речници Уебстър. С това разграничение е направена крачка напред, което позволява да се обозначат по-прецизно значенията на синонимите. В предговора на това издание авторите се опитват да направят анализ на така нареченото „ядрено значение” /core-sense/ като притегателен център за синонимите, носители на това значение. При всеки един от тях това значение е „обогащено от допълнителни разграничения по смисъл, чувство или тон” /предговор, с. XI, Шефийлд/. Речникът е много добър. Разглежданите от нас лексеми са групирани в 21 статии, т. е. всяка лексема едновременно е заглавна дума и член на синонимна поредица. Но, въпреки разделянето на подзначения, за значението „излъчвам светлина” в различните му варианти не може да се съди диференцирано, освен ако не се имат предвид някои допълнителни обяснения, каквито не съпътстват всяка от включените в речника лексеми. Изброяването на синонимите не е направено по азбучен ред, което ни кара да мислим, че може би подредбата е по степен на синонимна близост. Но не става ясно по кой от основните признаци е направено това подреждане — по интензивност и времетраене. Например: glitter — glisten, sparkle, gleam, flash, flare, glare, scintillate, coruscate. Статията на shine е представена по следния начин: shine (v. i.) — 1. beam, radiate, give light, lighten, blaze, flare, glimmer, glitter, glisten, sparkle, gleam, glow, glare, coruscate, be bright, be brilliant. 2. ... и т. н.

Тази статия грубо може да се раздели на следните подзначения:

1. beam, radiate — излъчвам;
2. give light, lighten — осветявам;
3. blaze, flare — светя /светвам/ ярко /внезапно/;
4. glimmer, glitter, glisten, sparkle — /излъчвам/ отразявам периодически;
5. gleam, glow — светя слабо;
6. glare, be bright, be brilliant — светя ярко.

Очевидно е, че такова многообразие е трудно да бъде обхванато в неговото единство. Затова и авторите на един друг речник „Webster's Collegiate Thesaurus” /1976/ в своя обзор върху група речници заключават, че за читателя не винаги е

налице т. нар. „ядрено значение“ в речника на Соул, а също така, че не всички синоними в този речник са последователно групирани около такова значение. По този начин умелият теоретичен подход не е последователно приложен на практика /предговор, с. 10а/. В „Webster's New Dictionary of Synonyms“ /1973/ се отделя голямо внимание на речника на Соул, за което свидетелствува и приемствеността в структурирането на речниковия материал. Там се заключава, че при известни ограничения поредиците от синоними на Соул са възможно най-добри при положение, че не се подлагат на теста за дискриминация /разграничаване/. Този речник е оказал голямо влияние и е представлявал модел за много лексикографи в опитите им за имитация. Както речника на Роже, в своята област този речник също се смята за ненадминат /предговор, с. 16а/.

5. Много тънки разграничения, придружени с примери, са направени в „English Synonyms and Antonyms“ /J. C. Fernald, 1914/. Методът, приложен в речника, е следният: „От всяка група синоними се избира една дума или две контрастиращи думи, чиито значения могат да се установят с ясни дефиниции, като по този начин се намира опорна точка или точки, към които всички други думи могат да се съотнесат /предговор, с. XII/. В предговора се набляга на факта, че „синонимите не са идентични“, че е необходимо да се обясни как и защо се различават /предговор, с. XI/. Този речник е тип тезаурус, в който интересувашите ни лексеми са събрани в 4 гнезда: burn, bright, light, fire. Целият речник е с много добра структура: представя се заглавната дума; изброяват се синонимите; обяснява се ключовата дума /заглавната/ и се предлагат опозиции чрез примери и допълнителни обяснения. Ето подробното обяснение на light: light, strictly denoting a form of radiant energy, is used as a general term for any luminous effect discernible by the eye from the faintest phosphorescence to the blaze of the noonday sun. Следват синонимите, обяснени един по един и съпоставени помежду си. Речникът е снабден с отделна част, която включва примери, въпроси и индекс. Не са подминати и антонимите. Напълно подходящ за учебни цели и изготвен с такава цел.

6. С подобна структура е „Modern Guide to Synonyms and Related Words“ /1968/: 1/ синонимна поредица; 2/ обяснения; 3/ антоними. Лексемите са включени също в 4 гнезда: bright, flagrant, luminous, sparkling. В увода на речника се изтъква аргументът, че синонимите са думи със сродни, но не идентични значения; за ясното и точно изразяване е много важно да се разграничат думите със сродни значения. На практика, обаче, разграниченията са заличени в четирите големи групи и препратките към тях.

7. В „Webster's Collegiate Thesaurus“ /1976/ всяка заглавна единица е разчленена на подзначения — според авторите „елементарни значения“ /предговор, с. 11а/. Тези значения се обясняват. Към тях се изброяват синоними и сродни думи, подредени по степен на синонимна близост. Най-близкият синоним е обозначен с по-едър шрифт: shine (vb) — 1. to emit rays of light /The storm is over and the sun is shining again/.

syn — beam, burn, gleam, radiate;

rel — glimmer, glow, incandesce, luminesce, flash, sparkle, twinkle, flare, glare.

Следват 2-3 подзначения със синоними. Спазено е основното положение, формулирано в предговора, че „синонимията е отношение между значения“ /с 10а/. Изтъква се необходимостта от внимателен анализ на тези значения. Що се отнася до подробностите и тук проличават ограниченията на метода, сведен до обяснението на 1-2 заглавни думи, а всички останали са препратки към тях като към най-близък синоним или като синоним с по-широк семантичен обем. Обяснени са blaze, flash, shine. Синонимните поредици са по азбучен ред и препратките към тези три обяснени думи в никой случай не ни ориентират относно специфичните особености на всяка отделна лексема.

8. В "Webster's New Dictionary of Synonyms" /1975/ има два основни синонимни реда:

blaze, flame, flare, glare, glow /аналог. burn, gleam/ с общ семантичен компонент „burn brightly“ и поредицата от:

flash, gleam, glint, sparkle, glitter, glisten, twinkle, scintillate, coruscate /аналог. blaze, flame, flare, glare, glow/ с общ семантичен компонент "to shoot forth light as in rays or sparks. He са включени beam, fire, flicker, glimmer, shimmer, shine, spark, radiate. Тук се забелязва едно основно разграничение между „топла, излъчена светлина“ и „студена, отразена светлина“. Останалите разграничения — по интензивност и времетраене — са обект на вътрешната съпоставка между самите синоними и примерите, които ги илюстрират: **blaze** implies great activity in burning, the thorough kindling of the burning substance and the radiation of intense light and often heat /The sun blazed down upon us with a crashing violence...**flame** suggests a darting tongue of fire... it therefore connotes less steadiness than **blaze** and sometimes less intense heat and light /The torches flamed in the wind/, etc.

Много автори смятат, че най-усъвършенстван е лексикографският подход в серията речници Уебстър. По право „Webster's New Dictionary of Synonyms“ се признава за най-добър синонимен речник /Ступин, 1973, с. 12; Вилюман, 1980, с. 38-39; Апресян, 1980, с. 507/. В него виждаме комбинация от най-доброто в речника на Соул /1959/ и този на Фърналд /1914/, а именно а/ разчленяването на подзначения и б/ опозиции чрез обяснения и примери.

9. Още един речник заслужава да се отбележи в традицията от речници, които правят тънки разграничения между синонимите: „English Synonyms“ на Краб /1893/. Като негови приемници са посочените вече речници на Фърналд и Уебстър. В речника намираме етимологията на думите, думи носители на най-общо значение, поредици от синоними, които контрастират на заглавната дума и примери. Отличителен е изборът на опорна дума с общо значение и съпоставката на останалите синоними с нея. Откриваме 4 синонимни поредици:

shine, glitter, glare, sparkle, radiate;

gleam, glimmer, ray, beam;

flame, blaze, flash, flare, glare;

fire, heat, warmth, glow.

Ето някои от подробните описания и сравнения в статията със заглавна дума **shine**: **shine** in Saxon **scinean**, German **scheinen** is in all probability connected with the word **show**. **see**... The emission of light is the common idea conveyed by these terms. To **shine** expresses simply this general idea' **glitter** and the other verbs include some colateral ideas in their signification. To **shine** is a **steady** emission of light; to **glitter** is an **unsteady** emission of light, occasioned by the reflection on transparent or bright bodies... **Shine** specifies no degree of light... To **shine** is to emit light in a full stream... **glare** ... denotes the highest possible degree of light... to **sparkle** is to emit it in small portions... to **radiate** it is to emit it in long lines... В предговора на този речник се определя неговата главна цел: „да се маркират нюансите на различие между думи, които са близко свързани” /с. 4/. Разчита се на опорната дума с по-общо значение и употреба, след която се изреждат и сравняват останалите синоними. Краб е първият лексикограф, който въвежда формулата за синонимите като думи близки по значение и набляга, че между тях има тънки различия. Той смята, че е задължително синонимистът да изтъкне тези различия. При него виждаме наченките на основните предпоставки за успешната трактовка на проблема за синонимите: а/ изтъкването на това доколко думите са еквивалентни по значение и б/ опитът да се направят разграничения между тях /вж. „Webster's New Dictionary of Synonyms”, предговор, с. 9a-11a/. Разбира се, слабостите също са налице, поради непоследователното прилагане на метода и нерядко илюстриране с неподходящи примери. Въпреки слабостите работата върху речника е амбициозна и авторитетна и е оказала своето влияние върху други лексикографски опити.

10. За речника на Роже стана дума по-горе. Самият Роже нарича речника си „класифициран каталог от думи” /предговор, с. XII/. Той е многократно преиздаван и разширяван, същевременно и осъвременяван, като основният принцип за групиране на думите по идеи, а не по азбучен ред, е запазен изцяло. Семантичната сфера на **light** намираме в клас III — физика — подразделение III — светлина.

От прегледа на речниците добиваме впечатлението, че методите и целите, които съставителите изтъкват в предговорите, не се покриват напълно с практическото им приложение в организацията и структурирането на речниковия материал. Не са доведени до край двата основни теоретични аспекта, че синонимите се групират около едно общо семантично ядро и, че са с диференцирани значения. Положителното е, че синонимите са групирани по определен семантичен признак/ци/, като основните разграничения при разглежданите от нас лексеми са по интензивност и времетраене. Но този признак/ци/, в доста голяма част от речниците, не е даден във вид на обяснение или чрез пример, а когато това се прави, обединяващ е най-характерният за заглавната дума семантичен признак.

Типична практика е да се обяснява дума с дума, по-точно синоним със синоним, а не чрез изброяване на различителни признаци /вж. и Найда, 1975, с. 166/. За останалите признаци трябва да се гадае чрез вътрешната речникова съпоставка, отразена във формата на препратки. Много скоро, тъй нареченото верижно обяснение, без видима отправна точка, затваря кръга, в който читателят остава да се лута озадачен. Като цяло проблемът за семантичната диференциация в разгледаните речници не е разрешен напълно и те не изпълняват докрай поставените си задачи — да съберат, но също така и да разграничат сродните по значение семантични единици. Дори разделението на два синонимни реда в „Webster's New Dictionary of Synonyms” създава впечатлението за разединение, тъй като архилексемата shine е учудващо добре замаскирана и не присъства като член на синонимна поредица. Все пак тя се прокрадва в обясненията и служи за обединително ядро /Кършева, 1980, с. 127/. Повечето от анализирания речници са тип речник-инвентар, изградени върху верижната формула за навързване на синоним със синоним, което разширява поредиците до безкрай, т. е. те са представени като отворена система. В няколкото речника, базиращи се върху принципа за ключовата дума и съпоставяне с нея, намираме по-ограничени синонимни редове и възможност за по-ясно разграничаване на всеки синоним. Също така по този начин се намира пътят към затваряне на системата, което е необходимо в работата със синонимите. Въпреки това, когато не се обясни точно в какъв смисъл е представена ключовата дума, вероятността към нея да се навържат синоними, едни от които са употребени в един смисъл, а останалите в друг смисъл, е твърде голяма. Такива речници не могат да научат читателя на точно изразяване. Затова речниците, които представят думите като синоними по азбучен ред и без обяснение, имат единствената заслуга само да покажат думите, които бихме могли да използваме /срв. Уебстър, 1973, с. 24a/. Речниците, които разбиват заглавната дума на подзначения, до голяма степен избягват този риск. Идеалният тип речник би трябвало да съдържа: 1. заглавната дума; 2. нейните подзначения /смислови компоненти/; 3. подробно обяснение на всяко значение; 4. подреждане на синонимите по степен на синонимна близост; 5. примери за илюстрация и съпоставка. Като цяло може да се заключи, че единство на възгледите и подхода няма. Това донякъде е естествено, тъй като целите на авторите са различни. Едни от тях искат да обхванат цялата възможна лексика и да я класифицират по идеи /Роже/. Други се стараят да съберат колкото се може повече синоними под една заглавна дума /Сисън/. Трети подлагат синонимите на дисекция и разграничение /Фърналд, Краб/, като видимо съкращават синонимните редове. Ето защо за shine намираме синонимни поредици от 4 до 30 синонима със или без обяснения, със или без разграничения, със или без примери, със или без разчленяване на подзначения, със или без преносни значения. Там, където намираме обяснения на SHINE те, общо взето, съвпадат: „to emit light” /5 речника/. Спор по този въпрос няма. Оттам насетне започват различията.

VI. Системата на препратки

Спорна е оказва, например, вътрешната речникова съпоставка, отразена под формата на препратки. Тези препратки заслужават специално внимание, защото при тях различията са повече от съвпаденията. В системата на препратки намира отражение теоретичното положение за йерархичната структура на синонимните отношения. Но поради това, че във всеки речник подробно обяснените заглавни думи, към които се насочват останалите синоними, са различни, не можем убедително да съпоставим едни и същи лексеми.

1. В „English Synonyms and Antonyms” /1914/

flash, gleam, glimmer, glisten, glitter се препращат към bright light;

2. В „Synonyms and Antonyms Dictionary” /1966/

gleam, glimmer, glisten, glitter се препращат към glare;

3. В „Modern Guide to Synonyms and Related Words” /1968/

flash, gleam, glimmer, glisten, glitter се препращат към sparkling;

4. В „Sisson's Synonyms” /1972/

glint, glimmer, glisten, glitter се препращат към gleam;

5. В „Webster's Collegiate Thesaurus” /1976/

glint, gleam, glimmer, glisten, glitter се препращат към flash. Според обясненията на заглавните думи във всеки отделен случай водещ е един или друг семантичен признак: общият „излъчвам светлина” /light/, признакът „интензивно, постоянно излъчване” /glare/ или „интензивно, непостоянно излъчване” /flash/. Тези признаци не винаги се споделят убедително от заглавната дума и синонимната поредица след нея. Не става ясно по какви други признаци могат да се диференцират въпросните лексеми. Например, в случая, когато лексемите са подведени под bright /т. 1, речник на Фърналд 1914/ обяснителната формула гласи: „an object is bright that shines with either original or reflected light” т. е. „излъчвам светлина”. Light /т. 1/ се използва като общ термин за „any luminous effect” /всеки възможен светлинен ефект/. Тук обединяващи са общите значения „to emit light”, като вътрешната междусинонимна съпоставка илюстрира различията при описанието на светлинния ефект. Gleam, glimmer, glitter наблягат върху „непостоянно излъчване на светлина”, glisten и glitter върху „отразена светлина”, glisten и glitter се противопоставят по това от каква повърхност е отразена светлината „мокра” или „суха” /т. 1/. Тъй като подходът е идеографически, налише е пътят от общото към по-специфичните значения, като всички възможни синоними са подведени под общото значение. Как са обяснени останалите заглавни думи, към които са подведени едни и същи синоними:

glare /т. 2, Смит 1966/ — to shine with a strong and steady brightness;

sparkling & others /т. 3, Фънк, Уагнълс 1968/ — these words refer to wavering coruscation of light whether reflected or emitted unsteadily;

gleam /т. 4, Сисън 1972/ — без обяснение;

flash /т. 5, Уебстър 1976/ — to shoot forth light as in rays or sparks.

Gleam и glimmer противоречат на glare /т. 2/ със значение „силна“ светлина. Glimmer и glisten /т. 2/ противоречат на „постоянна“ светлина. При sparkling /т. 3/ изцяло се набляга на „непостоянна“ светлина, но няма никакви разграничения що се отнася до „интензитета“ на светлината, а по този признак те са съществени. При gleam /т. 4/ характерните признаци за „слаба“, „краткотрайна“ светлина се споделят от glimmer и glint, но не може да се каже същото за glisten и glitter. Формулата на flash /т. 5, Уебстър 1976/ също не може еднозначно да обхваща gleam, glimmer, glint, glisten, glitter, тъй като различията по интензивност и времетраене не позволяват това. Общото, което изпъква от съпоставките, е, че по признака „излъчвам“ — „отразявам“ няма противопоставяне, макар че поредиците могат да бъдат условно разделени. По признака „силно“ — „слабо“ излъчване на светлина също има заличаване на границите и размесване на синонимите. Най-чести са противопоставянията на „постоянно“ — „непостоянно“ излъчване на светлина. Но и тук непоследователността е налице както между самите речници, така също и вътре в самите речници. Едни и същи лексеми се характеризират ту като обозначаващи „постоянно“, ту като „непостоянно“ излъчване на светлина, когато в действителност характерният за тях признак е „непостоянно“ излъчване. Изключение прави gleam, тъй като може да обозначава и двете. Пример за такава непоследователност намираме в „Synonyms and Antonyms Dictionary“ /1966/, където едни и същи синоними се представят ту в поредица от синоними, ту в поредица от антоними /срв. статиите на glare и coruscate/. Не ни ориентира много добре и системата на „Webster's Collegiate Thesaurus“ /1978/, където единствените обяснени думи са:

blaze — to burn or to appear to burn brightly;

flash — to shoot forth light as in rays or sparks;

shine — to emit rays of light.

Няма почти никаква разлика при обясненията на flash и shine. Много са примерите на непоследователност и в така наречената система на препратки съпоставката в речниците е абсолютно объркваща. Общото, с известни изключения, е ясно, но по отношение на детайлните разграничения може твърде много да се желае. Разбира се, прибягването до тълковните речници, към които и ние трябваше да се обръщаме /например големия оксфордски речник/, може да реши проблема, но утежнява работата на читателя и работещия с езика, когато трябва да направи бърза справка.

VII. Семантична диференциация

В преобладаващата лексикографска практика съпоставката на синонимите и тяхното групиране става на базата на опорната лексема. Видяхме, че тази практика е отразена, макар и различно, и в системата на препратки. Каква трябва да бъде опорната лексема на всеки синонимен ред? За сега донякъде задоволителен отговор намираме в „Webster's New Dictionary of Synonyms“ /1973/, където има два основни синонимни реда с опорни лексеми blaze, flash /с. 15, т. 8/. Осно-

ванията за такова разграничение са следните: *blaze* и *flash* се отличават с това, че 1/ имат широк семантичен обем и 2/ сравнително стабилна семантична структура с равномерна сила на изява на техните основни семантични компоненти:

blaze — излъчвам интензивна, топла, постоянна светлина;

flash — отразявам интензивна, студена, непостоянна светлина.

За *flash* например, компонентът „интензивност“ се експлицира в 32 от 75 намерени примера; компонентът „отразена светлина“ - в 32 от 75 примера; компонентът „краткотрайно, периодично“ излъчване в 39 от 75 случая на употреба в екскерпирани от нас литературни източници. Подобен род семантична устойчивост позволява *flash* да бъде третирана като опорна лексема на единия от синонимните редове. За *blaze* от 40 случая на употреба 29 обозначават „интензивна“ светлина; 18 — „излъчена“; 15 — „топла“; 15 — „постоянна“ светлина. Трябва да се отбележи, също така, едновременното проявление на тези основни компоненти, което свидетелства за сравнителната стабилност на лексемите. Не може да се каже същото за *glare* и за *gleam*. Първата от споменатите лексеми е с прекалено тясна специализация на значението, а втората е с достатъчно широк семантичен обем, но с нестабилно съотношение на семантичните си компоненти и многопосочно разсейване на речева употреба. Донякъде семантичните граници на *gleam* са размити, още повече, че може да обозначава както „постоянно“ така също и „непостоянно“ излъчване на светлина, а това разграничение е „край-ъгълно“ по отношение на семантичната диференциация на разглежданите от нас лексеми.

Определихме синонимното отношение като частично съвпадение на смислови компоненти. В различни типове контекст това съвпадане се подчертава и прави синонимите взаимозаменяеми. Но съществуването на несъвпадащи компоненти от структурата на лексемите не позволява тяхната пълна взаимозаменяемост, а също така прави възможно тяхното разграничение една от друга. Видяхме, че основните разграничения в значенията на лексемите с общ компонент „излъчвам светлина“ са свързани с характера на светлинното излъчване, като типичните опозиции са по интензивност и времетраене. Тези опозиции обикновено се представят като контрастиращи. Възможно е, обаче, те да се представят и по друг начин — градирано. Типичните речникови опозиции, също така не са единствените. Затова анализът на лексемите може да добие окончателния си вид, след като се направи и контекстуален анализ. Резултатите от този вид анализ могат да доведат до по-точно разграничение между синонимите и до прецизиране на критериите за синонимия. „Разграниченията трябва да бъдат реални разграничения, базирани върху данни от регистрирана употреба“ /Уебстър 1973, 25a/. В тази насока са и разграниченията, които тук се опитваме да представим на базата на речников и контекстуален анализ:

1. За компонента „интензивност“:

а/ болезнено ярка светлина: *blaze*, *flare*, *glare*;

- б/ заслепяваща: blaze, flash, flare, glare;
 в/ интензивна: burn, blaze, flame, flare, glow, glare, glitter, glisten, shine, sparkle, shimmer;
 г/ умерена: burn, flicker, glow, gleam, glimmer, glint, shine, shimmer, twinkle, beam;
 д/ слаба: burn, flicker, glow, gleam, glimmer, glint, shine, shimmer, twinkle;
 е/ светли петна: flicker, gleam, glimmer, glint, shimmer.
2. За компонента „времетраене“:
- а/ постоянно излъчване на светлина: burn, blaze, glow, glare, gleam, glisten, shine;
 б/ внезапна: blaze, flare, flash, sparkle;
 в/ краткотрайна: flare, flash, gleam, glint;
 г/ мигаща: flicker, gleam, glimmer, twinkle;
 д/ пресекалива: flicker, glimmer, glint, glitter, sparkle, twinkle;
 е/ пулсираща: flame, flare, flicker, gleam, shimmer, glitter, sparkle, shimmer, twinkle;
 ж/ вибрираща: flicker, shimmer.

И в двете групи съответните подкомпоненти не контрастират напълно, а само регистрират определена степен на различие. Този вид разграждане на семантичното поле не представя окончателния вид на синонимните редове, а е стъпка към намирането на мястото на всяка лексема в обкръжаващата я парадигма. Подвеждането на лексемите към един определен признак позволява включването им в повече от една поредица. Групирането на поредиците и елиминирането на някои от лексемите от тях може да се направи по честотен признак и внимателно изследване на йерархията на подкомпонентите на всяка една от тях. Този вид анализ трябва да бъде обект на самостоятелно, цялостно изследване, каквато цел не преследваме в тази студия. Пълният анализ на разгледаните тук синоними трябва да бъде съобразен със следните особености в тяхната диференциация, регистрирани чрез различни видове контекст:

1. източник — регистриран чрез контекстуален денотат;
2. среда на разпространение — променена видимост поради разстояние, тъмнина и др. — регистрирана чрез обстоятелството;
3. отразителна повърхност — контекстуален денотат;
4. интензивност — атрибут, обстоятелство;
5. времетраене — атрибут, обстоятелство;
6. съпътстващи явления — топлина, пламък и др.;
7. светлинен ефект — сияние, лъч и др. /Жършева, 1980, с. 127/. Видяхме, че основните речникови разграничения са по интензивност и времетраене. Ако сравним flash и glitter с техните два основни подкомпонента -
 flash — а/ силна до заслепяваща светлина,
 flash — б/ внезапна, краткотрайна светлина,

glitter — а/ силна до заслепяваща светлина

glitter — б/ пресекива, пулсираща светлина —

ще видим, че в първия случай /а/ те могат да бъдат синоними, а във втория /б/ не могат. От честотата на употребата на дадена лексическа единица в един и същ, типичен за нея контекст може да се съди за йерархията на подкомпонентите ѝ, изграждащи цялостния ѝ облик. При flash, например, видяхме, че семантичната структура е сравнително стабилна и няма голямо разсейване на подкомпоненти. Но типичното не винаги е единствено. Съществуват също така лексеми, при които разсейването на подкомпоненти е по-значително, което води до по-голяма нестабилност на семантичната структура и до известна степен до неутралност на значението. Такъв е случаят с GLEAM — обозначава „постоянно” и „непостоянно” излъчване на светлина.

Glow също демонстрира голямо разсейване на подкомпоненти:

glow — постоянна, излъчена светлина /35 от 69 примера/;

glow — топла светлина /14 от 69/;

glow — слаба /глееща/ /12 от 69/;

glow — слаба /тъмен фон/ /14 от 69/;

glow — червена, жълта /15 от 69/;

glow — разсеяна /8 от 69/.

Във връзка с честотата на проявление на един или друг компонент следва да уточним, че определен тип контекст експлицира повече от един компоненти. При glow най-често едновременно се проявяват компонентите „постоянна”, „излъчена”, „топла” светлина, което оформя облика на тази лексема. На второ място идва компонентът „слаба” светлина и на трето „цветена” светлина. За flash йерархията е следната: „внезапна” /20 от 75/, „отразена” /29 от 75/, „ярка” /29 от 75/ светлина. От тези характеристики се вижда, че flash и glow трудно могат да бъдат синоними — само в два речника имат пресечни точки. За да бъде анализът пълен, всяка отделна лексема трябва да бъде „разградена” и съпоставена по определен семантичен признак с останалите лексеми от семантичното поле, към което принадлежи. Това може да бъде постигнато, както вече изтъкнахме, след обстойно проучване на богат илюстративен материал.

Една много голяма спънка за по-сумарно представяне и за по-детайлно разграничение на лексемите е използването на традиционния, линеарен модел на подреждане на синонимите. Те се представят във взаимно пресичащи се редове и се разглеждат само в една проекция /измерение/ /Вернер, 1974, с. 1499/. Семантичната структура на езиковите единици е с повече измерения и синонимните речници и тезауруси, макар и да съдържат важни „ключове” към отношенията на сродните семантични единици, тези отношения са по-скоро имплицитно, а не експлицитно представени /Вернер, 1974, с. 1499/. Дори когато парадигмата се представи само в две измерения, възможностите за семантична интерпретация значително се увеличават, а в същото време се пести място. Очевидно и

двата подхода /"сумарния" на речниците и „дисекционния" на компонентния анализ/, доведени до крайност, не могат да доведат до пълноценни резултати. Но умелото им съчетаване при търсенето на общото, типично значение, от една страна, и специфичното значение, от друга, според които да се намери мястото на дадена единица в по-голямата йерархична структура, към която принадлежи, би могло да доведе до желаните резултати.

РЕЧНИЦИ

1. English Synonyms. G. Grabb. London 1893.
2. English Synonyms and Antonyms. James C. Fernald. Funk and Wagnalls Company. New York and London 1914.
3. A Dictionary of English Synonyms and Synonymous Expressions. R. Soule. Ed. A. Sheffield. Boston. Little Brown & Co. 1959.
4. Roget's International Thesaurus. Thomas Y. Crowell Company. New York 1962.
5. Synonyms and Antonyms Dictionary/or Kindred Words and Their Oppositions Collected and Contrasted/. The Venerable C. J. Smith M.A. Brooklyn. New York 1966.
6. Modern Guide to Synonyms and Related Words. Funk and Wagnalls. New York 1968
7. Sisson's Synonyms. An Unabridged Synonym and Related Terms Locater. A.F. Sisson. Parker Publishing Company, Inc. New York 1972.
8. Webster's New Dictionary of Synonyms. A Dictionary of Discriminated Synonyms with Antonyms and Analogous and Contrasted Words. G&C Merriam Company. Springfield. Massachusetts. USA 1973.
9. Family Word Finder. A New Thesaurus of Synonyms and Antonyms in Dictionary Form. The Reader's Digest Association, Ltd. Montreal. Canada 1975.
10. Webster's Collegiate Thesaurus. G&C Merriam Company, Publishers Springfield. Massachusetts. USA 1976.
11. Webster's Third New International Dictionary. Ed. Ph. Babcock Gove, Ph.D. G&C Merriam Company, Publishers, Springfield. Massachusetts. USA 1976.
12. The Oxford English Dictionary, 1989.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян, 1980 Ю. Д. А п р е с я н „Англо-русский синонимический словарь”. Москва 1980.
- Вернер, 1974 O. W e r n e r :Some New Developments in Ethnosemantics and the Theory and Practice of Lexical /Semantic Fields”. Current Trends in Linguistics, 12, 1974.
- Вилюман, 1980 В. Г. В и л ю м а н „Английска синонимика”. Москва 1980.
- Косериу, Гекелер, 1974 C o s e r i u, G e c k e l e r „Linguistics and Semantics”. Current Trends in Linguistics, 12, 1974.
- Кузнецов, 1980 А. М. К у з н е ц о в „Структурно-семантические параметры в лексике” Москва 1980.
- Кършева, 1980 А. П. К ъ р ш е в а „Семантичното поле на глаголите за светлина в английския език. Втора научно-методическа конференция „Съпоставително езикознание и чуждоезиково обучение”. София 1980.
- Лайънс, 1977 J. L y o n s „Semantics”. Cambridge University Press, 1977.
- Лус, 1971 Ed. N. Lewis „Roget's New Pocket Thesaurus in Dictionary Form”. New York 1971.
- Мартинес, 1968 F. A. M a r t i n e z „Lexicography”. Current Trends in Linguistics, 4, 1968.
- Найда, 1975 E. A. N i d a „Componential Analysis of Meaning”. 1975.
- Палмър, 1976 F. R. P a l m e r „Semantics”. Cambridge University Press. 1976.
- Ступин, 1973 Л. П. С т у п и н „Словари современного английского языка”. Ленинград 1973.
- Ступин, 1985 Л. П. С т у п и н „Лексикография английского языка”. Москва 1985.
- Уебстър, 1973 „W e b s t e r ' s New Dictionary of Synonyms” USA 1973.
- Уебстър, 1976 „W e b s t e r ' s Third New International Dictionary”. USA 1976.
- Флорин, 1983 С. Ф л о р и н „Муки переводческие” Москва 1983.

СЕМАНТИЧНОТО ПОЛЕ НА SHINE СПОРЕД ЕДИН РЕЧНИКОВ ОБЗОР

Анна Кършева

Резюме

Употребата на семантично сродни единици в речта предполага диференциране и разграничаване на техните значения. Такава диференциация може да се направи, ако те се съпоставят прадигматически и се илюстрират с примери от езиковата практика. Настоящият обзор прави преглед на 10 английски синонимни речника. Много добре и компактно се очертава полето на shine, като всяка семантична единица го представя в по-ограничен или по-разширен състав в зависимост от гледната точка на съставителите и типа на речника. Въпреки това преимущество речниците не разрешават напълно проблема за избора на семантичен вариант.

A DICTIONARY SURVEY OF THE SEMANTIC FIELD OF „SHINE”

Anna Kursheva

Summary

The usage of semantically correlated units in speech acts presupposes the differentiation of their meanings. Such a differentiation is possible in a paradigmatic type of comparison and by means of a supporting corpus from contextual sources. The present survey covers 10 English synonymic dictionaries focusing on the semantic unit „shine” and its correlated terms meaning „to emit light”. An attempt is made at both determining the common semantic core and differentiating its speech act realizations, as well as how the different dictionaries have organized the lexical units paradigmatically. In spite of the stand-point and the type of dictionary the problem of semantic choice is not completely solved in each of them.

СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ СЛОВА SHINE - СЛОВАРНЫЙ ОБЗОР

Анна Кършева

Резюме

Употребление семантически родственных единиц в речи предполагает дифференциацию и разграничение их значений. Такую дифференциацию можно сделать, если эти единицы сопоставятся парадигматически и проиллюстрируются примерами из языковой практики. В настоящей работе делается обзор 10 английских синонимических словарей. Очень хорошо и компактно очерчивается поле shine — любая семантическая единица представляет его в более ограниченном или более расширенном составе в зависимости от точки зрения составителей и от типа словаря. Несмотря на это преимущество, словари не разрешают вполне проблему о выборе семантического варианта.

ТАБЛИЦА I

СЕМАНТИЧНА СЪОТНЕСЕНОСТ ПО БРОЙ РЕЧНИЦИ

	beam	blaze	burn	coruscate	fire	flame	flare	flash	flicker	glare	gleam	glimmer	glint	glisten	glitter	glow	scintillate	shimmer	shine	spark	sparkle	twinkle	radiate	
beam	x	1	1			1				1	6	1		1	1	4			10					
blaze	1	x	7	2	1	7	6	5	3	4	2			1	1	4	1	1	6		1		1	
burn	1	7	x	1	2	7	3		2	2	1	2				5			5	1			1	
coruscate		2	1	x		1		8	3		4	3	1	3	5		4	2	3	1	6			
fire		1	2		x	2		1								2				2				
flame	1	7	7	1	2	x	8	6	3	4						4			4					
flare		6	3			8	x	3	4	5	2				2	1			4					
flash		5	2	8	1	6	3	x	4	5	6	4	5	4	7	2	6	4	7	2	6	6		
flicker		3	2	3		3	4	4	x	2	4	5	3	1	4	1	2	4	3		2	5		
glare	1	4	1			4	5	5	2	x	4	1		3	3	4			1	8		2	1	2
gleam	6	2	2	4			2	6	4	4	x	5	5	6	5	6	3	3	9	1	6	5	3	
glimmer	1			3				4	5	1	5	x	1	1	4	1	2	4	6		2	5	1	
glint				1				5	3		5	1	x	1	1	2			1	2	1	1	2	
glisten	1	1		3				4	1	3	6	1	1	x	4	1			3	5	1	5	1	
glitter	1	1		5			2	7	4	3	5	4	1	4	x	1	3	3	6	2	5	4		
glow	4	4	5		2	4	1	2	1	4	6	1	2	1	1	x			10	1			3	
scintillate		1		4				6	2			3	2		3		x	2	2	3	6	4		
shimmer		1		2				4	4	1	3	4	1	3	3		2	x	5	1	1	3		
shine	10	6	5	3		4	4	7	3	8	9	6	2	5	6	10	2	5	x		4	5	6	
spark			1	1	2			2			1		1	1	2	1	3	1		x	3	1		
sparkle		1		6				6	2	2	6	2	1	5	5		6	1	4	3	x	6	2	
twinkle								6	5	1	5	5	2	1	4		4	3	5	1	6	x		
radiate		1	1							2	3	1				3			6		2		x	

ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 27, кн. 2

1991

TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO
FACULTÉ PHILOLOGIQUE

Tome 27, livre 2

1991

ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПРОИЗВОДНИТЕ NOMINA
PERSONALIA СЪС СУФИКСИ -ARIUS И -O/-IO В
ЛАТИНСКИЯ ЕЗИК

ЦЕНКА ДАВИДКОВА, ПЕПА ЛУНГАРОВА

CHARAKTERISTIC FEATURES OF DERIVATIVE NOMINA
PERSONALIA WITH SUFFIXES -ARIUS AND -O/-IO IN LATIN

TZENKA DAVIDKOVA, PEPA LUNGAROVA

Представя: Катедра по френска филология

Рецензенти: доц. к. ф. н. П. Христов

к. ф. н. Ондрей Хабовчик

Редактор: доц. к. ф. н. П. Христов

Велико Търново, 1991

Важно място в процеса на изследване на словообразователните модели заема не само разкриването на отношението между мотивиращата основа /МО/, форманта и производното, но и анализът на допълнителните значения на производните в рамките на един словообразователен тип.

Всеки словообразователен тип има както общо, така и частни словообразователни значения. "Частичното словообразователно значение отразява отношенията между групата думи вътре в словообразователния тип" и представлява "диференциален семантичен признак". /Ким, стр. 43/

Изчерпването на частните словообразователни значения е необходимо условие за детайлното описание на производните от даден словообразователен тип и се постига само чрез методиката, която предлага словообразователната семантика.

Ако нашето внимание е насочено към словообразователните процеси в латински език, то причината за това е липсата на разработки в тази област. Настоящата работа е продължение на студията "Характеристика на производните със суфикс -or/-tor в латински език". /Грудове на ВТУ, том XXVI, кн. 2, 1990/ а неин обект е описанието на групите производни със суфикс -arius и -o/-io, които заедно с производните на -or/-tor принадлежат към имена на лица, т. н. Nomina personalia /NP/.

ПРОИЗВОДНИ СЪС СУФИКС -ARIUS

Производните имена със суфикс -arius могат да бъдат представени чрез три словообразователни типа, в зависимост от съчетаемостта на суфикса с МО.

Наблюденията са направени върху корпуса съществителни имена на -arius, ексцерпиран от Латинско-български речник на Войнов и Милев.

Във формален план процесът на словообразуването на типовете производни се представя със следните модели:

1/ N /substantivum/ + arius = NP /substantivum/

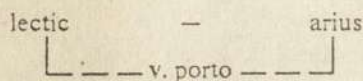
2/ N /adiectivum/ + **arius** = NP /substantivum/

3/ V /verbum/ + **arius** = NP /substantivum/

От тях първият е нетранспониращ /производното и производящата основа принадлежат към една и съща част на речта/, а вторият и третият са транспониращи.

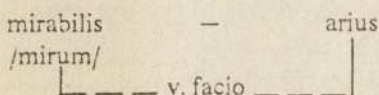
И трите словообразователни типа имат общо словообразователно значение — лице от мъжки пол, което извършва някаква дейност. При 3/ дейността е изразена експлицитно от МО, а при 1/ и 2/ МО е обект или обстоятелствено пояснение на предполагаем предикат. "Ако непосредствено мотивиращата дума е съществително име, възможно е да се предвиди, че: 1/ към едно и също съществително могат да се отнесат различни предикати и, че: 2/ то може да заема в мотивиращото съдържание различни синтактични позиции". /Кубрякова, 1981, стр. 174/.

1/ *lecticarius*, ii m — човек, който носи носилка

lectica, ae f — носилка; *porto* I — нося

2/ *mirabilarius*, ii m — чудотворец, човек, който прави чудеса.

mirabilis, e — чуден, удивителен; *mirum*, i n — чудо;

facio 3 — правя

3/ *manticularius*, ii m — мошеник, човек, който краде, лъже

manticulor — *arius*

manticulor I — крада, лъжа

При 1/ и 2/ в смисловата структура на производните се наблюдава синтактично нарастване /Ермакова, стр. 27/ — предикатите *facio* и *porto*, което при третия словообразователен тип липсва. Суфиксът *-arius* може да се определи като преимуществено приноминален /присубстантивен/. Неговата активност за съчетаване с адиективна и вербална основа е слабо изразена. Затова само производните от субстантивна МО предлагат достатъчно материал за изследване на частните словообразователни значения.

NP от субстантивна МО

При този словообразователен тип според функцията на МО по отношение на имплицитното глаголно действие в семантичната структура на производните се оформят две групи:

1/ с МО обект

2/ с МО обстоятелствено пояснение /обст. поясн./

1. МО е обект на имплицитни предикати.

В зависимост от броя на включените предикати в значението на производните, последните се делят на еднозначни и многозначни.

1.1. Еднозначни:

anularius, ii — пръстенар, майстор на пръстени

МО е **anulus**, i m — 'пръстен, халка', а имплицитният предикат е **facit** от глагола **facio** 3 — правя.

anularius = is qui facit anulos — този, който прави пръстени.

solearius, ii n — който прави сандали

МО е **solea**, ae f — 'къщни сандали', а имплицитният предикат е **facit**.

solearius = is qui facit soleas — Този, който прави сандали.

tabernarius, ii m — притежател на хан

МО е **taberna**, ae f — 'хан'

tabernarius = is qui habet tabernam — този, който има хан

caprarius, ii m — козар

МО е **capra**, ae f — 'коза'

caprarius = is qui habet capras — този, който има кози

Схематично структурата на еднозначните производни може да бъде изразена по следния начин:

NP —————> МО /обект/ ————— arius
 |————— v —————|

1.2. Многозначни

capsarius, ii m — 1/ робът, който носел чантата на господарския син

2/ който прави чанти

3/ робът, който се грижел за дрехите в банята

МО е **capsa**, ae f — 'чанта /кутия за книги/'

1/ is qui portat capsam — този, който носи чанта

capsarius 2/ is qui facit capsas — този, който прави чанти

3/ is qui curat capsas — този, който се грижи за чантите

scutarius, ii m — 1/ който прави щитове

2/ щитоносец

МО е **scutum**, i n — 'щит'

1/ is qui facit scuta — този, който прави щитове

scutarius 2/ is qui portat scutum — този, който носи щит

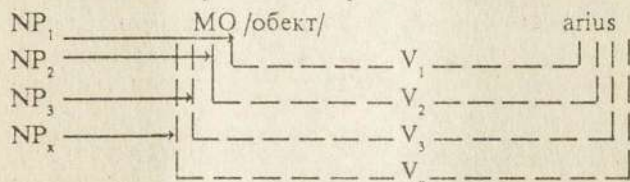

botularius, ii m — 1/ майстор на салами
2/ продавач на салами

МО е *botulus, i m* — 'салам'

1/ *is qui facit botulos* — този, който прави салами
botularius 2/ *is qui vendit botulos* — този, който продава салами

При многозначните производни приемаме тази схема:

2. МО е обстоятелствено пояснение, изразяващо:

2.1. Средството при извършване на имплицитното действие.

pilarius, ii m — фокусник, жонгьор

МО е *pila, ae f* — 'топка, кълбо', а подразбиращият се предикат е *utitur /utor*

3 — 'служи си с, използвам!'

pilarius = *is qui utitur pilā* — този, който си служи с топка.

covin/n/arius, ii m — сражаващ се с колесница

covin/n/us, i m /МО/ — 'бойна колесница' /у белгите и бритите/, *utitur* —

имплицитен предикат

covin/n/arius = *is qui utitur covin/n/ō* — този, който си служи с бойна колесница.

Повечето производни от тази група са еднозначни. Многозначността на някои от тях е в зависимост от многозначителността на МО:

tabularius, ii m — 1/ архивар
2/ сметководител

МО е съществителното *tabula, ae f* — 1/ дъска

2/ плочка за писане или смятане

3/ списък, каталог

2.2. Мястото на подразбиращото се действие:

saltuarius, ii m — горски пазач

МО е *saltus, us m* — 1/ планинска и гориста местност
2/ планина,

а имплицитният предикат е *laborat in. /laboro 1* — 'трудя се!'

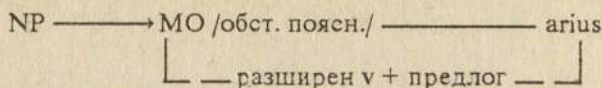
saltuarius = *is qui laborat in saltu* — този, който работи в гората.

ostiarius, ii m — вратар

МО е *ostium, ii n* — 'врата'

ostiarius = *is qui laborat ad ostium* — този, който работи до вратата.

Схемата на тези производни може да се изобрази така:

По-особено е положението на:

lorarius, ii m — 1/който бие робите, надзирател на робите
 2/ продавач на хамути

Неговата MO *lorum*, i n има следните значения: 1/ ремък, юзда
 2/ камшик, бич

като с първото си значение тя се явява обект на имплицитното глаголно действие /*vendit* — 'продава', а с второто — обстоятелствено пояснение с предикат *utitur*.

lorarius $\left\{ \begin{array}{l} \text{is qui utitur logō — този, който си служи с бич} \\ \text{is qui /vendit/ loga — този, който продава хамути} \end{array} \right.$

В случая многозначността се формира не само от многозначността на MO, а и от различната ѝ синтактична функция /обект или обстоятелствено пояснение/ спрямо имплицитното действие.

В групата производни от субстантивна основа има, макар и малко на брой, такива, чието значение не може да бъде обяснено чрез прилагания дотук структурно-семантичен анализ.

parmularius, ii m — привърженик на тракийските гладиатори, които се бият, въоръжени с малък кръгъл щит

MO е *parmula*, ae f — 'малък кръгъл щит', евентуалният имплицитен предикат може да бъде *utitur* или *facit*. Така предполагаемото значение, изведено от взаимодействието на елементите в смисловата структура на производното, би трябвало да бъде "човек, който си служи с" или "прави" щит. Следователно, след като смисловото нарастване не се обяснява със средствата на езика, тук е очевидно влиянието на социалния контекст. Подобни случаи са още:

columnarius, ii m — нехранимайко, хаймана, с MO
columna, ae f — 1/ колона

2/*columna Moenia* или само *columna* — позорният стълб на *forum Romānum*, при който *triumviri capitales* съдели и наказвали престъпниците

gorarii, ōrum, m — леко въоръжени войници, които били зад триариите; те започвали сражението, като замеряли неприятеля с камъни и след това се връщали по местата си. MO е *ros*, *roris* m — 'роса'.

proletarius, ii m — пролетарий, гражданин от най-долното съсловие на римския народ, който не плаща данъци, но служи на държавата със своите деца. MO — *proles*, is f — 'потомък, дете'.

място на субстантиватите в същите области. С тези NP се назовават имена на лица, заети изключително в нематериалното производство — служители в цивилния и военния живот на римляните.

ПРОИЗВОДНИ СЪС СУФИКС -o/-io

Производните имена с този суфикс имат архаичен и народен произход "с лошо или добро значение, в зависимост от думите, от които са произлезли" /Купър, стр. 52-53/. За разлика от останалите NP мотивиращата им основа е коренът на съответната част на речта. В по-голямата си част те са производни от глаголи и съществителни имена.

NP от глаголен корен

Преобладават еднозначните производни от основното значение на глагола:

1/ NP, които включват изцяло значението на съответния глагол:

combibo, ōnis m — другар в пиенето

МО е коренът на глагола *combibo* 3 — 'пия заедно'.

palpo, ōnis m — ласкател от *palpo(r)* 1 — лаская

lurco, ōnis m — лакомник, ненаситник от *lurco (r)* 1 — ям с настървение.

egro, ōnis m — скитник от *egro* 1 — скитам се

sachino, ōnis m — човек, който се смее много силно от *sachino* 1 —

смея се високо

2/ NP, които включват основното значение на глагола, като се конкретизират.

Конкретизацията, която се осъществява в значението на производното, се мотивира от имплицитен обект.

lanio, ōnis m — месар, касапин

МО е коренът на глагола *lanio* 1 — 'разкъсвам, раздирам, правя на късове', а имплицитният обект е *carnem /caro, carnis f* — месо/.

hel(l)uo, ōnis m — 'разточител, разсипник' от МО — коренът на

hel(l)uor 1 — 'жадно ям, поглъщам' и имплицитен обект *patrimonium /patrimonium, ii* — наследство/.

Тези производни имат общо словообразователно значение "лице, което се характеризира от дейността, назована с глаголната мотивираща основа, по-често *in malam partem*".

Като особен случай, по отношение на значението, могат да бъдат споменати две производни с МО — глаголен корен, означаващи лица, които не извършват определена дейност, както при останалите производни, а са засегнати от глаголното действие:

ortio, ōnis m — помощник /избран от самия началник/ от *orto* 1 — избирам, желая.

verbero, ōnis m — който заслужава бой, от *verbero*, 1 — бичувам, бия.

NP от субстантивен корен

Както при имената, производни със суфикс -arius, при формирането на значенията, MO се явява обект на различни имплицитни предикати:

1/ Имплицитен предикат facit:

a/ мотивиращият корен е съществително име, принадлежащо към nomina concreta.

linteo, ōnis m — тъкач на платно, от
linteum, i n — 1/ платно, ленено платно
2/ корабно платно

linteo=is qui facit linteum — този, който прави платно.

pellio, ōnis m — кожухар, от pellis, is f — кожа /от животно/.

pellio=is qui facit pelles — този, който прави кожи.

в/ мотивиращият корен е съществително име, принадлежащо към nomina abstracta.

sannio, ōnis m — палячо, който разсмива с гримаси от sanna, ae f — гримаса.

sannio=is qui facit sannas — човек, който прави гримаси.

ludio, ōnis m — актьор, танцьор на пантомими от ludus, i m — игра

ludio=is qui facit ludos — този, който прави представления.

trico, ōnis m — интригант, свадливец от tricae, ārum f — глупости

неприятности

trico=is qui facit tricas — този, който прави интриги.

2/ Имплицитен предикат ducit.

decurio, ōnis m — 1/ началник на декурия

2/ началник, от decuria, ae f — декурия.

decurio=is qui ducit decuriam — този, който води декурия.

centurio, ōnis m — центурион, началник на центурия, от centuria, ae f — центурия, стотня.

centurio=is qui ducit centuriam — този, който води центурия.

3/ Имплицитен предикат habet.

fronto, ōnis m — човек с широко чело, от frons, frontis f чело.

fronto=is qui habet enormem frontem — този, който има широко чело.

capito, ōnis m — човек с голяма глава, от caput, itis n — глава.

capito=is qui habet enorme caput — този, който има голяма глава.

bucco, ōnis m — бузест, прен. бърбица, недоелян човек, глупак, от бусса, ae f — буза, уста.

bucco=is qui habet enormes buccas — този, който има големи бузи.

прен. is qui habet enormem buccam — този, който има голяма уста.

4/ Имплицитен предикат curat.

mulio, ōnis m — мулетар, от mulus, i m — муле, катър

mulio=is qui curat mulos — който се грижи за мулета.

- erulo, ònis m — 1/ уредник на пиршества
 2/ гуляйджия, от erulum, i n — пир, тържествен обяд.
 erulo= 1/ is qui curat erulum — този, който се грижи за пиршество.
 2/ is qui interest in erulo — този, който участва в пиршество.

Словообразователното значение на производните със субстантивна МО определяме като "лица, които се характеризират посредством МО, явяваща се обект на имплицитен предикат". Семантичният потенциал на обекта и предиката от една страна, а от друга — тяхната семантична съчетаемост, обуславят разграничаването на три частни словообразователни значения:

1/ Лице, което е склонно към някаква дейност от нематериалната област in **malam partem /sannio, ludio, trico/**.

2/ Лице, което е професионално заето с някаква дейност /**linto, pellio, libellio/**.

3/ Лице с качествена характеристика in **malam partem /fronto, capito, bucco/**.

Две от имената на -o/-io /**ganeo, porino/** са многозначни. Многозначността на **ganeo** се дължи на многозначността на МО:

ganeo, ònis m — 1/ пияница; 2/ развратник

МО — **ganea, ae f** — 1/ кръчма, бордей; 2/ разврат;

ganeo= 1/ is qui in ganeā bibit — този, който пие в кръчма.

2/ is qui vitam in ganeā agit — този, който живее в разврат.

porino, ònis m — 1/ гуляйджия; 2/ разточител

МО — **porina, ae f** — 'гостилница, кръчма'

porino= 1/ is qui in porinā bibit — този, който пие в кръчма.

2/ is qui pecuniam trahit in porinā — този, който пилее пари в

кръчмата

При **porino** второто значение се мотивира не само от появата на друг имплицитен предикат, но и на имплицитен обект;

calcitro и **suco** независимо от различната им МО, могат да бъдат разгледани и обяснени заедно, поради принципно еднаквото възникване на второто им значение — на базата на метафората.

calcitro, ònis m — 1/ като приложение към животно /за кон/ — който рита.

2/ шумен, буен човек, побойник.

МО е **calcitro 1** — 'ритам, прен. съпротивлявам се.'

suco, ònis m — 1/ пиявица

2/ кръвопиец, лихвар

МО е **sucus, i m** — 'сок, питие'. При **calcitro** преносимостта е въз основа на общия предикат "ритам" в прякото му значение, изразен с МО, а при **suco** — на базата на имплицитния предикат **sugit** с по-голям интензитет in **malam partem**.

Единственото производно от адиективен корен е **mirio, ònis m** —

1/ ужасен, отвратителен човек

2/ човек, който се учудва по глупав начин

МО е коренът на прилагателното **mirus 3** — 'учуден, удивителен,

необикновен'. Неговото значение може да бъде определено като "лице, характеризирано от склонността да извършва някаква дейност". Характеризирането на производното *in malam partem*, както и многозначността се дължи на суфикса.

Хибридни производни

Сред производните имена на *-o/-io* откриваме значителен брой с именна МО — старогръцки корен. Приемаме названието хибридни, защото от гледна точка на словообразуването МО е заета от старогръцки език, а суфиксът е латински.

calo, ōnis m — слуга при обоза /коняр/, от старогръцкото съществително *kálon, tó* — 'дървен материал'.

Calones militum servi dicti, qui ligneas clavas gerēbant, quos Graeci "kála" vocant.
Paul. ex Fest. pp. 46, 62 Müll.

"Калони са така наречените слуги на войниците, носещи дървени тояги, които гърците назовават "кала".

calo=is qui portat kála — този, който носи 'кала'.

cerdo, ōnis m — черноработник, занаятчия, кърпач, от *kérdos, eos tó* — 'доход, печалба'.

cerdo=is qui habet kerdos — този, който има печалба.

Хибридните производни включват изцяло значението на МО, която се явява обект на имплицитен предикат.

Купър /Купър, стр. 54-55/ отнася към производните със суфикс *-o/-io-spado, latro, morio*. Наистина техният произход е старогръцки, но те не могат да се причислят към производните. По-скоро това са заемки, които са влезли в латински език със суфикс *-o/io* като резултат от морфологична адаптация /Бояджиев, стр. 210-211/. При *spado* значението е идентично на значението на старогръцкото съществително, а при *latro* и *morio* се наблюдава развиване и на нови преносни значения на базата на признака, залегнал в *láttris* и *morós*.

spado, ōnis m — скопец, евнух от старогр. *spádon, onos ho* — 'скопец, евнух'.

Като *spado* се обяснява и *strabo*.

strabo, ōnis m — кривоглед, от старогр. *strabós, é, ón* — 'кривоглед'.

latro, ōnis m — 1/ наемен слуга

2/ наемен войник

3/ разбойник *iusti hostes*

4/ пират от старогр. *láttris, ios ho* -

1/ слуга

2/ наемен войник

morio, ōnis m — 1/ глупец

2/ безобразна личност от *morós 3* — 'глупав'.

По-различно се обяснява значението на *phrygio, ōnis m* — 'който везе, бродирач със злато'. МО е *Phrygios 3/2* — 'фригийски'. Коренът на старогръцкото прилагателно в случая не мотивира пряко значението на производното.

Мотивацията се основава на факта, че фригийците са били изкусни майстори при бродирането със злато. Именно качеството "изкусен в бродирането" е доминиращо за формиране на новото значение в латински език.

За някои от производните не може да бъде посочена мотивираща основа. Едната от причините за това е техният народен произход, който убедително се доказва от свидетелствата на самите римски писатели, от една страна, и много рядката им употреба в произведенията на най-добрите автори от класическата епоха: *agāso, cotio, praeco, ovilio* — /Купър, стр. 54-55/. А Палмър /Палмър, стр. 64/ предполага съществуването на средиземноморска лексика, която е представлявала субстрат както от старогръцки, така и от етруски език. Този субстрат на свой ред е бил един от източниците за формиране на латинската лексика. Само така може да се приеме наличието на производни като *histrio, caupo, fullo*,

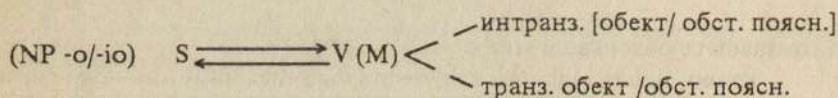
histrio, ōnis m — комик — производно от съществителното *hister* — 'актьор', от етруски произход /Палмър, стр. 60/

caupo, ōnis m — кръчмар

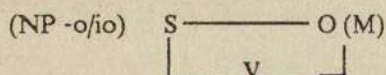
Според Палмър /Палмър, стр. 60/ и Ерну /Ерну, стр. 107/ това съществително напомня старогр. *kápelos, ho* — 'кръчмар' и е заемка от някакъв средиземноморски език.

За *fullo, ōnis m* — 'тепавичар', е регистрирано само причастието *fullatum* в *Corpus Glossarum III* 322, 36 /Ерну, стр. 260/.

Предикатите, назовани с глаголна МО при производните със суфикс *-o/-io* изразяват дейност извън материалната сфера. Самите производни са имена на лица, характеризирани от по-големия интензитет на глаголното действие. При интранзитивните глаголи липсва конкретен обект или обстоятелство, а при транзитивните /с изключение на *lanio*, където обектът е *carnem*/, конкретният обект или обстоятелството са предполагаеми. И в двата случая единствено дейността като признак служи за основна характеристика на лицето, чието значение може да бъде представено със следната схема:

Производните имена със субстантивна МО имат словообразователно значение "лице, което се характеризира чрез обекта /МО/ на имплицитен предикат", схематично изразено така:

Извън схемата остават производните *fronto, capito* и *bucco*, поради факта,

че в тяхната структура има още един имплицитен член — атрибут на обекта /с дисфемистичен смисъл/.

Fronto не е *is qui frontem habet*, а *is qui enormem frontem habet* и за това схемата се променя така:

(NP -o/-io) S ——— O(M) + impl. attr.

┌ —v— — — — ┐

От съпоставянето на анализите на производните NP /вж. таблицата/ могат да се направят следните изводи:

— Единствено със суфикс -or/-tor се образуват нефразеологични производни от глаголна мотивираща основа. Обикновено от всяка глаголна основа може да бъде създадено производно със значение "лице, което извършва дейност, назована с МО", а фразеологичността е резултат не само от вариантите значения на суфикса, преносните значения на МО, имплицитния обект и прагматичния план, а и от вербалния контекст, който само при тези производни има влияние. Посочените причини, които действуват неизолирано, а комплексно, обуславят по-големия брой частни словообразователни значения. Наличието на повече конкретизатори, участващи във формиране на фразеологичните значения, сочи относително по-абстрактния характер на този суфикс. Друго доказателство е и фактът, че само при него има производни не лица и производни-термини, а най-малко са означаващите "лице, заето професионално с определена дейност". За абстрактния характер на суфикса -or/-tor допринася и глаголната МО, която изразява действие, а обектът е имплицитен, но невинаги се включва в значението на производното.

По-различен е резултатът от взаимодействието на същия суфикс със субстантивна мотивираща основа, при което в значението на производните имплицитно и задължително се явява предикатът. Конкретната природа на името, както и фактът, че името — МО е обект, засегнат от глаголното действие, а понякога — резултат от извършването му, формира вариантни словообразователни значения: "лице, което има постоянно занимание", "лице, което професионално извършва дадена дейност". Суфиксът губи свободата, която проявява при присъединяването си към глаголна МО.

— Същата зависимост на суфикса от субстантивната МО наблюдаваме и при производните със суфикси -arius и -o/-io. Затова те имат близки словообразователни значения. Разликата при тези производни се определя от характера на суфикса.

Суфиксът -arius е най-конкретен. С него се образуват NP-лица, заети с професионална дейност, т. е. имена на дребни занаятчии и търговци. Тяхното първо словообразователно значение е "лице, което произвежда нещо", тъй като МО по-често е резултат от дейността, изразена имплицитно. Конкретността на

суфикса се потвърждава от големия брой субстантивирани прилагателни, производни с *-arius*, означаващи лица, заети професионално и в нематериалния живот на Рим.

При имената със суфикс *-o/-io* обектът /субстантивна МО/ е предимно обект на нематериалната сфера, а в структурата на производното освен имплицитния предикат се явява признак, който при формиране на словообразователното значение е доминиращ, или имплицитния предикат е сложен с абстрактна цел *in malam partem*. Причината за определянето на тези производни със значение *in malam partem* е не само следствие от добрия или лошия смисъл на думите, които ги мотивират, а и от оценъчния характер на самия суфикс. Това може да се илюстрира чрез сравняването на производни от една и съща МО, но с различен суфикс: МО *alea*, *ae f* — 'зар', е обща за *aleator*, *ōris m* и *aleo*, *ōnis m*. С тази мотивация значението и на двете съществителни би трябвало да бъде "играч със зарове", каквото е и значението на *aleator*. *Aleo* обаче е "играч-комарджия".

При производните на *-o/-io* с вербална МО забелязваме определена склонност на суфикса да се свързва с абстрактни интранзитивни глаголни корени, които имат в по-голяма или по-малка степен също ап्रेसиативен характер *in malam partem*. Така словообразователното им значение е име на лице, характеризирани от дейността.

Ако трябва да изразим словообразователните значения на производните NP с трите суфикса, най-обобщено ще се получат следните модели:

NP <i>-or/-tor</i> —	1/ is qui agit 2/ is qui facit (aliquid)
NP — <i>arius</i> —	1/ is qui facit (aliquid) 2/ is qui agit
NP <i>-o/-io</i> —	1/ is qui est agendo in, ad 2/ is qui est faciendo (aliquid) 3/ is qui est habendo

Всички производни означават имена на лица, които са заети с дейност, но разликата в природата на предикатите, означаващи дейността, разграничава производните. Предикатът "AGERE означава дейност, която се развива, а FACERE дейност, при която нещо се произвежда" /Ерну, стр. 16/.

— Някои от производните със суфикс *-or/-tor* са влезли като заемки в съвременните езици, в т. н. международна лексика. Тук отнасяме:

<i>imperator</i>	—	френски език — <i>empereur</i> италиански език — <i>imperatore</i> английски език — <i>emperor</i> немски език — <i>Imperator</i> руски език — император български език — император
<i>doctor</i>	—	френски език — <i>docteur</i>

- италиански език – *dotto*re
английски език – *doctor*
немски език – *Doktor*
руски език – доктор
български език – доктор
- rector* – френски език – *recteur*
италиански език – *rettore*
английски език – *rector*
немски език – *Rektor*
руски език – ректор
български език – ректор

Други производни с този суфикс се създават непрекъснато и сега, предимно в научно-техническата лексика, но винаги мотивиращата основа има латински произход. Заместването на труда на човека от машината обяснява факта, че голяма част от тях не са имена на лица: трактор, мотор, калкулатор, ротор, генератор и др.

– Способността на суфикса **-arius** да създава производни “лица, които произвеждат”, без зависимост от вербалния контекст и прагматичния план, продължава живота му в романските и други съвременни езици. Тук обаче той започва да се употребява със същата свобода, както в латински език **-or/-tor** с вербална основа, главно за назоваване на имена на лица, заети професионално или постоянно с някаква дейност. Мотивиращата основа и тук се явява обект на притежание, обект на дейността или мястото на тази дейност, с която лицето е свързано (Манчев, стр. 36-37).

френски език – *bibliothécaire, notaire, millionnaire, propriétaire, actionnaire, parlementaire, vacher, berger.*

италиански език – *barbiere, proprietario, cameriere, banchiere, saponario, scarpaio, campanaro, pifferaro.*

испански език – *aduanero, vidriero.*

английски език – *director, inventor, teacher, visitor.*

немски език – *Zöllner, Münzer, Fischer.*

“Със старата латинска наставка **-арь** (лат. **-arius**) са образувани в старобългарски названия за лица **винарь, гърънчарь, рьъварь**” (Бояджиев, стр. 193).

– По отношение на принадлежността на производните с определен суфикс към различните стилистични пластове на лексиката (Максимов, стр. 32), можем да отнесем **NA** и **NP** със суфиксите **-or/-tor** и **-arius** към т. н. неутрална лексика на латинския език, както и тези **NP** на **-o/-io**, чиято

мотивираща основа също се отнася към неутралната лексика и в структурата им липсват елементи с оценъчен характер.

По-голямата част от производните на **-o/-io** притежават определена изразителност, която се дължи на избирателната способност на суфикса да се свързва с МО, имаща оценъчен характер **in malam partem** и на появата на имплицитни елементи с подобен характер в структурата на производното – име на лице, в наименованието на което се влага презрително отношение или чиято качествена характеристика има дисфемистичен смисъл, свързан с размери, излизащи извън нормата.

В италиански език суфиксът **-one** запазва характера на латинския суфикс – увеличително значение, което се проявява дори при някои наречия:

porta – врата – portone – голяма врата

tavolo – маса – tavolone – голяма маса

pulito – чист, спретнат – pulitone – чистофайник

testa – глава – testone – голяма глава, глупав човек

bene – добре – benone – много добре

Подобно съдържание имат производните със същия суфикс в испански език:

hombre – човек – hombrón – човек, мъж с голям ръст

hotel – хотел – “hotel-ón – хотел с огромни размери – в даден контекст увеличителният суфикс **-ón** предава презрителен отгънък (Грамматика, стр. 24-25).

Наблюденията в сравнителен план на производните NP в латински език позволяват не само да се установи спецификата на процесите на взаимодействие между МО и форманта в този език, но и да се уточнят общите принципи, базирани върху субектно-обектните отношения в даден словообразователен тип. Изследването би било полезно за изясняване на проблемите на словообразуването в съвременните езици.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бояджиев 1986: Т. Бояджиев. Българска лексикология. София, 1986.
- Грамматика 1963: Грамматика испанского языка (О. К. Васильева-Шведе, Г. В. Степанов). Москва, 1963.
- Ермакова 1984: О. П. Ермакова. Лексические значения производных слов в русском языке. Москва, 1984.
- Ерну 1967: А. Ernout et A. Meillet. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Paris, 1967.
- Ким 1986: С. Л. Ким. Семантика относительных прилагательных русского и узбекского языков. Ташкент, 1986.
- Кубрякова 1974: Е. С. Кубрякова. Деривация, транспозиция, конверсия. Вопросы языкознания. Москва, 1974, кн. 5.
- Кубрякова 1981: Е. С. Кубрякова. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва, 1981.
- Купър 1895: F. T. Cooper. Word Formation in the Roman sermo plebeius. New York, 1895.
- Лопатин 1967: В. В. Лопатин. Субстантивация как способ словообразования в современном русском языке. Русский язык, Грамматические исследования. Москва, 1967.
- Максимов 1975: В. И. Максимов. Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке. Ленинград, 1975.
- Манчев 1986: Kr. Mantchev, Ass. Tchouchev, A. Vassileva. Traité de morphosyntaxe française. Sofia, 1986.
- Палмър 1977: L. R. Palmer. La lingua latina. Torino, 1977.

		ПРИЧИНИ ЗА ФРАЗЕОЛОГИЧНОСТ									
Нефра- зеоло- гични	Осно- ва	Су- фикс	Вар- иан- та на суф.	Прен- знач- на на осн.	Имал, обект или обст.	Имплицитен предикат		Верб. кон- текст	Праг- мат. план	Имал агрим- ент	ФРАЗЕОЛОГИЧНИ
						прост	сложни				
Личе, кото взвр- ши дей- ност. взра- зна зна с МО	V	-от/ -лог	+	-	-	-	-	-	-	-	1) личе, което с пристъпа далеча дейност;
											2) личе, което умее да взвръща далеча дейност;
											3) личе, което често взвръща далеча дейност;
											4) личе, което профес. взвръща далеча дейност;
											5) прозвонили — термин
		-о/-ло	+	-	+	-	-	-	-	-	личе, което се характеризира от далеча дейност — по-често in малки речени,
											1) личе, което поставило се зависава с определена дейност;
											2) личе, което професионално взвръща далеча дейност;
											1) личе, което професионално взвръща далеча дейност;
											2) личе, което поставило взвръща далеча дейност;
	S	-иус	+	-	-	-	+	-	-	-	1) личе, което притежава — постоянно
											1) личе, което е слогно към визава дейност от нематериалната област
											2) личе, което е професионално загето с визава дейност;
											3) личе с качества за характеристика in малки речени.

**CHARACTERISTIC FEATURES OF DERIVATIVE NOMINA PERSONALIA
WITH SUFFIXES -ARIUS AND -O/-IO IN LATIN****Tzenka Davidkova and Pepa Lungarova**

(Summary)

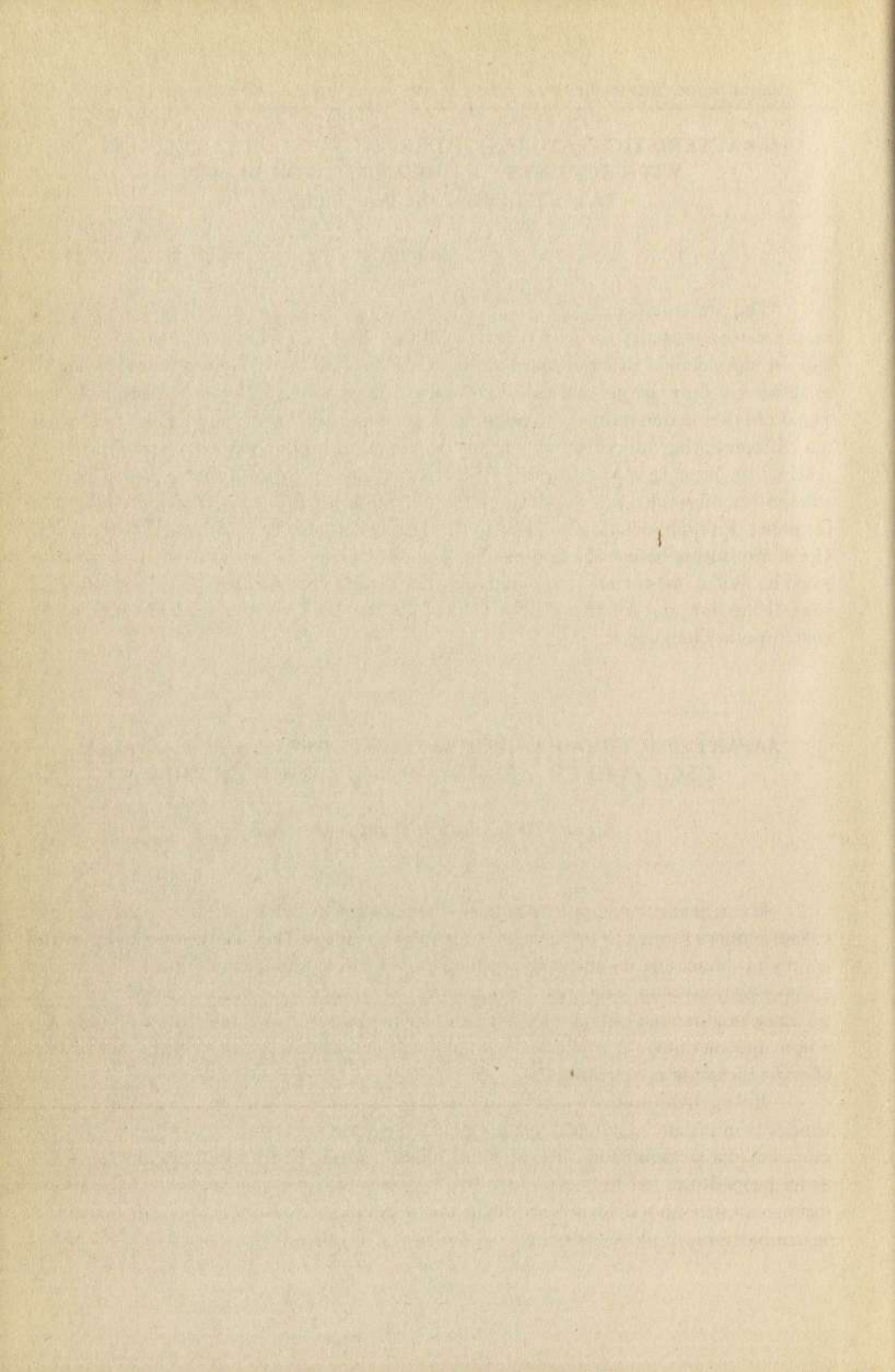
The presented study of derivative NP's with the suffixes -arius and -o/-io is based on some contemporary theories dealing with the process of word-formation. A stress is laid on the detailed description of each one of the NP groups, the purpose being to establish not only the general but also the specific meanings in word-formation. It was found out that in derivatives with nominal motivating base it is the implicit predicate that has differentiating functions with regard to meaning, while in derivatives with verbal motivating base it is the implicit object that has the same functions. Adjectival substantivisation (also known as syntactic transposition) is discussed at some length in the paper. Enough space is also given to the description of hybrid derivatives with an Old Greek motivating base and a Latin suffix. The results from an earlier study of derivatives with the suffix -or/-tor are compared with the results obtained here for the process of word-formation and for the stylistic load of suffixes both in Latin and in some of the contemporary languages.

**ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПРОИЗВОДНИТЕ NOMINA PERSONALIA
СЪС СУФИКСИ -ARIUS И -O/-IO В ЛАТИНСКИ ЕЗИК****Ценка Давидкова и Пепи Лунгарова**

(Резюме)

Изследването на производните NP със суфикси -arius и -o/-io се базира върху съвременните теории за процеса на словообразуването. Изложението представлява подробно описание на всяка от групите, с цел да се установят общите и частните словообразователни значения. Установи се, че при производните със субстантивна мотивираща основа смислоразличителна функция имат имплицитните предикати, а при производните с вербална мотивираща основа – имплицитните обекти или обстоятелствени пояснения.

Достатъчно място е отделено и на субстантивацията на прилагателните, т. н. синтактична транспозиция. Описана е също групата на хибридните производни със старогръцка мотивираща основа и латински суфикс. Като продължение на друга наша разработка за производните със суфикс -or/-tor в настоящата студия бяха направени изводи в сравнителен план както за процеса на словообразуване, така и за стилистичната натовареност на суфиксите в латински и съвременните езици.

ТРУДОВЕ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 27, кн. 2

1991

TRAVAUX DE L'UNIVERSITÉ "ST. ST. CYRILLE ET MÉTHODE"
DE V. TIRNOVO
FACULTÉ PHILOLOGIQUE

Tome 27, livre 2

1991

ИНТОНАЦИЯТА НА НЯКОЛКО БЪЛГАРСКИ
МЕЖДУМЕТИЯ
(ЕКСПЕРИМЕНТАЛНОФОНЕТИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ)

Тамара Махрова

INTONATION OF SEVERAL BULGARIAN
INTERJECTIONS

Tamara Makchrova

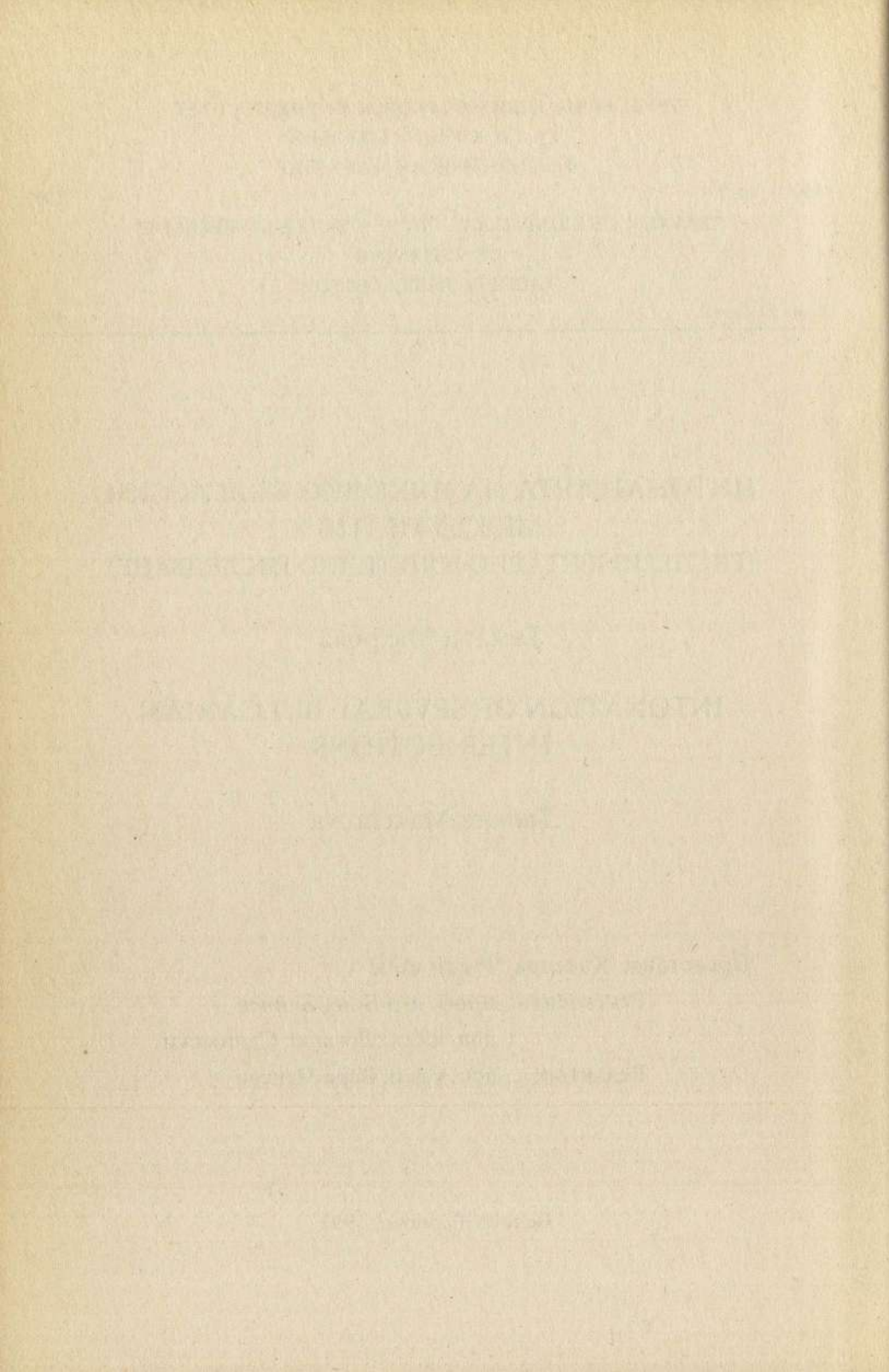
Представя: Катедра "Руски език"

Рецензенти: проф. д-р Боян Байчев

доц. к.ф.н. Людвиг Селимски

Редактор: доц. к.ф.н. Вера Ченева

Велико Търново, 1991

Въпросът за междуметията в българското езикознание

На междуметията като част на речта е отделена място във всичките български граматика от преди Освобождението. Но едва в края на XIX в. българските езиковеди дават на междуметията сравнително точно определение, като посочват неговите семантични и категориални особености.

А. Теодоров-Балан (1898, 177), например, пише: 1. Думите, които се вмятат в изречението като къси изрази на чувство, и това чувство се отнася към целия смисъл на изречението, наричаме междуметия. 2. Междуметия са думи за израз на обръщение към нещо или за възклик. Те са думи немешити. 3. Едни от междуметията изказват някое възбудено чувство, други имат смисъл на глаголна подкана... Трети пък са по звуковете си подражания на глаголни действия”.

В “Нова българска граматика” А. Теодоров-Балан (1940, 23) обръща внимание на многозначността на междуметията и отбелязва, че “смисълът им зависи до голяма степен от интонацията. Междуметие е клик от пастрояние, чиито поводи и степени биват различни: от угроза до възторг, от неугода до възмущение, от разположение до трепет. За израз на едно или друго от тия различия могат някога да служат едни и същи междуметия; тогава различните значения на едно междуметие зависят от възбата му, мястото и службата в речта, па според това и от тона”.

За ролята на интонацията в различаването на смисъла и на смисловите отсенки на българските междуметия по-късно пише и Л. Андрейчин (1978, 334): “За значението на междуметията играе често пъти основна роля не техният звуков състав, а интонацията, с която се изговарят; затова, например, някои междуметия (напр. *ах*, *ох*) могат да означават в различни случаи различни и дори противоположни чувства – радост, болка, уплаха и др., според начина на изговарянето”.

Р. Русинов (1966, 47) подчертава, че “междуметията се използват предимно в битово-разговорната и в художествената реч за непосредствено

изразяване на емоционално-волеви реакции, породени у субекта във връзка с негово душевно и физическо състояние или при възприемане на явление от действителността”.

В. Бакалова (1976, 25) пише: “В устната реч емоционално-смисловото понятийно съдържание на междуметията... се обуславя от следните мотиви: фонетични особености, мимика, жестове, изразителност, цялостна ситуация, липса на лексикално значение, липса на обичайните граматични форми на словообразуване и словоизменение”.

Цели и задачи на настоящата студия

Задачата на настоящото изследване е да се даде интонационна характеристика на някои български междуметия с техните специфични звукови качества в разглежданите текстове. Тая задача се решава с помощта на електроакустичния анализ, който спомага интонационната картина на проучваните междуметия и тяхната зависимост от семантиката на контекста да бъдат представени по-пълно.

Българските междуметия не са изследвани в експерименталнофонетичен аспект. Тая актуална задача може да се реши чрез интонографични измервания на честотата на техния основен тон и интензитета им при различното им произнасяне. Тези прозодични параметри имат обективен характер и се представят в графичен вид според изискванията на подобни проучвания. Традиционните в експерименталната фонетика методи за определяне на реалното съотношение на акустичните и перцептивните свойства на звуковите единици налагат използването не само на интонографичен, но и на аудиторски и слухов анализ. Тъй като само възприятието може да служи като критерий за това, кои акустични характеристики са съществени за реализацията на всяко фонетично явление, в нашето проучване се прави постоянна съпоставка на акустичните данни, зафиксирани на интонографичната крива, с аудиторски и слухови показания.

От предварително проанализирания речев материал, взет от художествени произведения на български писатели и съдържащи прости междуметия-възкличания и подканвания (без междуметията-звуконотражания), които се състоят от една гласна, от удължена гласна със съгласна, беше отделена специална част за записване на интонограф (записът бе проведен в експерименталнофонетичната лаборатория на БАН в София).

Тоя материал (всичко 60 изречения) беше записан от трима говорители на магнетофон, а след това беше презаписан на интонограф. В експеримента

участваха три учителки по български и руски език, за които българският език е роден. Тия говорителки имат достатъчен опит в изразително четене и общо взето еднакви характеристики по честотния диапазон на гласа.

Петте междуметия, които се анализират в тази студия (*е, е-е-е, и-и, их, у-у-у*), са взети в контекст на диалогично единство от пиесите на Ст. Л. Костов "Скакалци" и "Мъжемразка".

За да бъде четенето по-свободно, говорителките бяха запознати с текста предварително. Освен това, самите изречения, притежаващи изразителни от гледна точка на емоционалност трудности, бяха поместени в средата на целия материал за четене. Това даде възможност на говорителките да се приспособят към условията на експеримента и да дадат при четенето най-сполучливия вариант.

Освен интонографичния беше проведен също така и аудиторски анализ на същия речеви материал от 20 информатори, студенти-филолози, за които българският език е роден. Този материал беше прослушан от тях три пъти. На тия информатори бяха предложени няколко въпроси за междуметията, представени в записа: какви значения имат междуметията в дадените примери? с какви други междуметия бихте изразили същите чувства? каква интонация на междуметията възприемате в чуваните от вас диалози? За да се улеснят аудиторите, беше им даден списък с двадесет възможни значения на междуметията въобще, от които бяха специално отбелязани предполагаемите за дадената конкретна ситуация.

Словесното описание на интонационните признаци се правеше от аудиторите като обобщена характеристика на възприемания от тях тон: среден, по-нисък от средния, по-висок от средния, среден с понижение, среден с повишение.

Аудиторите добре се справиха със задачата и техните отговори (с малки изключения) не противоречат на данните на електроакустичния анализ.

В този аудиторски анализ преследвахме целта да се намерят съответствия между показанията на интонографичния и слуховия анализ. Тези изводи могат да имат практическо значение при обучение и изучаване на българския език.

След тази съпоставка на интонографичния и аудиторски анализ направихме още един слухов анализ на същия речеви материал, прочетен от пет други говорители и записан на магнетофон. С това пак се подкрепят изводите на интонографичния анализ.

Сложната многозначност на междуметията, богатата гама на техните интонационни нюанси при тяхното озвучаване от различни говорители и в

различни ситуации правят тяхното изследване много трудна задача. Един от най-ефективните методи за тяхното проучване е експериментално-акустичният метод с помощта на интонографа, а и на спектрографа, макар че не всичките електроакустични показания имат абсолютен характер. Това проличава и в резултатите на нашето изследване по линията на интонографично, аудитивно и слухово проучване на междуметията.

Експерименталнофонетично изследване

Подборът на говорителите по нивото на средния и общия диапазон на тона на техните гласове е одобрен от сътрудниците на експерименталнофонетичната лаборатория. Диапазонът на средния тон при трите, взели участие в експеримента, говорителки бе определен при анализирането на целия експериментален материал от шестдесетте изречения и има обseg 200 – 250 хц с уточнение за първата говорителка: 220 – 240 хц, за втората: 230 – 260 хц и за третата: 200 – 240 хц. Най-голям е диапазонът на общия тон у третата говорителка, при която много по-често (2,8 пъти по-често, отколкото при първата, и 4,6 пъти по-често, отколкото при втората говорителка) се среща спадане на тона под средното ниво.

За да могат аудиторите да се ориентират в особеностите на диапазона на общия и средния тон на всяка говорителка, на тях бе даден за прослушване целият речеви материал от 60-те изречения.

1. Междуметиято Е.

Междуметиято *е* бе анализирано в два диалога. В първия диалог то има следното изразяване:

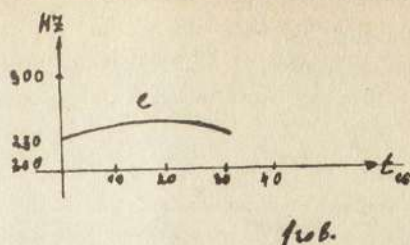
Яначков: – *Сега едно бонбонче и хай със здраве!*

Проданов: – *Е, ново време, нови хора!* (Ст. Костов “Скакалци”)

Значението на междуметиято е оправдателна реплика-реакция. Аудиторите правилно избраха от списъка следните значения на това междуметие в дадения диалог: оправдание като отговор на недоволство на събеседника, обяснение с извинение и успокоение като отговор на забележка с неодобрение на събеседника по обекта на разговор.

Електроакустичните показатели на изговора на това междуметие от **първата говорителка** имат следната тонова рисунка:

Фиг. 1 *Е, ново време...*

Като се вземе под внимание диапазонът на средния тон на тая говорителка, става ясно, че междуметието е произнесено на горната граница от диапазона на средния тон: 240 – 250 хц. Възходящо-низходящото движение има слабо изразени очертания. Като се сравни средната продължителност на произнасянето на сричката в приведената реплика (0,19 сек) и продължителността на произнасянето на самото междуметие *е* (0,32 сек), се вижда, че неговият изговор е проточен и прави впечатление на монотонен.

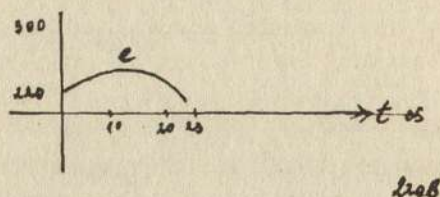
Стръмнината на подема на мелодията *е* два пъти по-голяма от стръмнината на нейното спадане. Изговорът на междуметието се отличава с доста голям интервал на тоновия подем в сравнение с тона на последната дума в предходната реплика, прочетена от същата говорителка. При това първата сричка на съпътстващата ответна реплика, която стои след междуметието, се изговаря пак на тоновото ниво 200 хц. Така че средното ниво на изговор на междуметието се намира между двете спадания на тона в предходната и следходната реплика:

краят на предходната реплика:	междуметието:	началото на следващата реплика:
180 хц	230 : 250 : 240 хц	200 хц

Тоя факт може да предизвика възприемане на междуметието така, че сякаш то е произнесено на ниво, по-високо от средния тон. Така са го възприели трима от аудиторите. По-голямата част от тях обаче (17 души) посочиха, че междуметието е произнесено на средно ниво на тона.

Втората говорителка изговаря междуметието *е* за по-малко време (за 0,25 сек). Затова стръмнината на подема на тона в началото на звучене у тая говорителка е малко по-голяма. Повишението на тона от 20 хц се осъществява от първата говорителка за 16 сантисекунди, т. е. със скорост 1,25 хц за сантисекунда, а от втората говорителка същото повишение на тона се осъществява за 12,5 сантисекунди, или със скорост 1,6 хц за сантисекунда.

Спадането на тона в репликата *e* на втората говорителка се отличава с още по-голяма стръмнина: за 12,5 сантисекунди тонът спада с 30 хц, а при първата говорителка за 16 сантисек. се наблюдава спадане на тона със 10 хц. Ср. графика на тона:

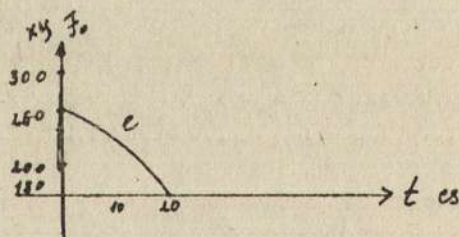

Фиг. 2 *E*, ново време...

По отношение към средния тон на тая говорителка, който е определен по материала на всичките реплики в експеримента като 230 – 260 хц, изговора на междуметието *e* се стреми към долната граница на диапазона на средния тон. При това през половината от времето на звученето си то се изговаря на ниво по-ниско от 230 хц. Това предизвиква оценката на изречението от голямото мнозинство на аудиторите (19) като “тон, по-нисък от средния”.

При съпоставянето на междуметието с края на предходната и с началото на следващата реплика, то се намира по своя изговор в междинно преходно положение между 200 и 280 хц. Изглежда, че това е повлияло на показанията на един от аудиторите, който посочи, че междуметието е изговорено от втората говорителка на нивото на средния тон.

Третата говорителка изговаря междуметната реплика *e* за още по-кратко време – 0,20 сек, със скорост на спадане 3,5 хц за една сантисекунда. Движението на тона се отличава с еднонасооченост – с доста рязко спадане. Тук в по-голяма степен е изразен допълнителният признак на произношението – твърдата преграда на гласилките в началото на изговора му, което определихме слухово и по данните на кривата на интензитета в интонограмата. Ср. графика на движението на тона при 3-та говорителка:

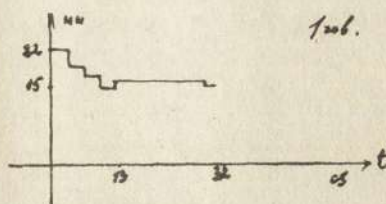

Фиг. 3 *E*, ново време...

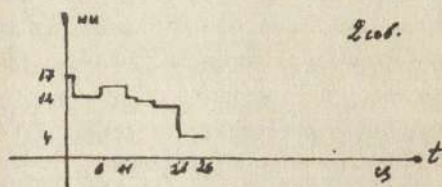
Като се вземе под внимание това, че по-голямата част от звученето на междуметието при третата говорителка засяга диапазон 240 – 200 хц, естествено е да се предположи, че при възприемането на аудиторите ще дадат показания за средно ниво на тона. Такъв отговор дадоха 13 аудитора, а останалите 7 уточниха тая характеристика с допълнението, че тонът спада в процеса на звученето под средното ниво.

Интензитетът на произнасянето на междуметието *e* в тази реплика се характеризира при първата говорителка с показатели между 22 мм и 15 мм:

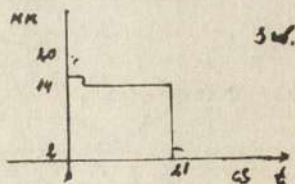
Фиг. 4 (*e*, ново време...)

При **втората говорителка** показателите на интензитета обхващат 17 и 10 мм със спадане до 4 мм в края на звученето:

Фиг. 5 (*e*, ново време...)

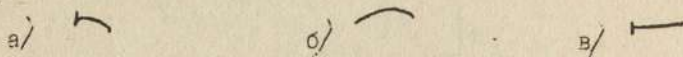
При **третата говорителка** интензитетът на произнасянето е равен в най-високата си точка на 20 мм и в най-ниската – 2 мм:

Фиг. 6 (*e*, ново време...)

Сравнението на тези рисунки показва, че най-голям е интензитетът на произнасянето при първата говорителка, а при третата се наблюдава най-рязкото спадане на интензитета.

Същият диалог, както казахме, беше даден за прочитане на още пет говорители, произношението на които бе анализирано слухово. При трима от тях се наблюдава еднопосочно спадане на тона с твърда преграда на гласилките в началото на репликата с *e* (вж. фиг. а), при един говорител движението на тона е дъговидно със слабо изразени показатели на повишаване и спадане (фиг. б), а при петия говорител слухово се възприема равно движение на тона на средно равнище (фиг. в). При изговора с твърда преграда на гласилките (първият вариант на произнасянето) не се забелязва разтягане на гласната *e*:

Междуметисто *e* в нашия материал се среща и в още един диалог:

Бистра: – *Нали уж стоката била добра?*

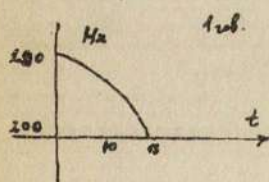
Проданов: – *Е, то тъй се казва! Кой не си хвали стоката?*

Примерът е взет от писмата на Ст. Костов “Скакалци”, в която първата реплика звучи: “Нали уж стоката?”. За да стане по-подходяща за експеримента, тази реплика е продължена с две думи.

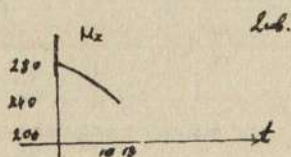
Като отговор на съдържания учудване въпрос на един от събеседниците другият дава уклончиво разяснение с умерено-налагано одобрение, оправдание на действията на предмета на разговора. Междуметисто *e* изразява тук недоумение от наивността на събеседника и увереност в безспорната правилност на изказваното мнение.

И двадесетте аудитора правилно избраха от списъка на възможните значения на междуметие *e* в диалога значението “одобрение, оправдание на действията”.

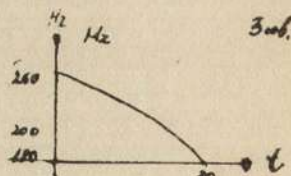
Тук и трите говорителки показаха еднотипно низходящо движение на тона:

Фиг. 7

Фиг. 8

Фиг. 9

(– *Е, той тъй се казва!*)

Разликата се състои в различната стръмнина на спадането на тона и в продължителността на звучене на междуметието *е* в трите случая. По бързина на спадане на тона това звучене при отделни говорителки има следните показатели: 1 гов. – 4,22 хц за сантисекунда, 2 гов. – 3,08 хц за сантисекунда 3 гов. – 2,93 хц за сантисекунда.

Трябва да отбележим, че в тия реплики с най-бързо спадане се отличава изговорът на първата говорителка, а с най-бавно – изговорът на третата. В сравнение с първия диалог това свидетелствува за непостоянство в характеристиките на стръмнината на движението на тона в показанията на озвученото междуметие.

С по-голяма дължина и с известна проточеност на междуметната гласна се отличава интонацията на третата говорителка.

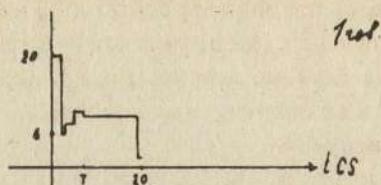
Краят на предходната и началото на следващата реплика, които заобикалят междуметието при четене на диалога от отделните говорителки, се характеризират от следните цифри:

краят (... <i>добра?</i>)	междуметието <i>е</i>	началото (... <i>то тъй</i>)
1 гов. 290 хц	280 : 200 хц	290 хц
2 гов. 270 : 200 хц	280 : 240 хц	280 хц
3 гов. 280 : 200 хц	260 : 175 хц	260 хц

Като сравним тези показатели с тоновия диапазон на средното ниво на всяка говорителка, виждаме, че интонацията на междуметната реплика се характеризира при първата и третата говорителка с по-широк диапазон, който обхваща нивото над и под средния тон. При втората говорителка репликата също започва на ниво, което е по-високо от средния тон, но в последната си фаза се намира в средата на ивицата на средното тонално ниво.

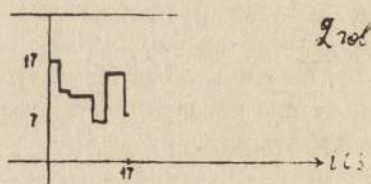
При определянето на нивото на тона, с което изговарят междуметието и трите говорителки в тоя диалог, аудиторите дадоха следните отговори: 10 аудитори оценяват изговора на първата говорителка като по-висок от средния тон със спадане, 6 аудитори възприемат това произнасяне като изговор на средно ниво, но в края има спадане. 15 аудитора възприемат тона на втората говорителка като по-висок от средния, а 5 – като среден. 10 аудитора оценяват тона на третата говорителка като среден, а останалите 10 аудитори: че той е по-нисък от средния.

Интензитетът на произнасянето на междуметието *е* във втория диалог на нашия материал се характеризира при първата говорителка с показатели от 20 мм със спадане до 9-8 мм и в крайната точка – до 2 мм:

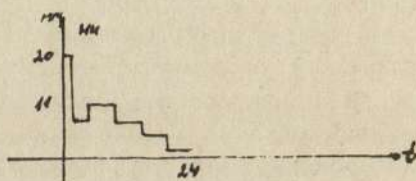
Фиг. 10 (1-та гов.: – Е, то тъй се казва!)

При **втората говорителка** интензитетът на репликата е има показатели от 17 мм до 8-7 мм спадане:

Фиг. 11 (2-та гов.)

По-рязко спадане на интензитета се наблюдава при **третата говорителка**: от 20 мм до 5-2 мм спадане в края. Виж фиг. 12:

Фиг. 12 (3-та гов.)

Слуховият анализ на изговора на другите пет говорители показва, че и при тях са се проявили посочените типични черти на изговора на това междуметие: еднопосочно спадане на тона с малко удължаване на гласната на нивото на средния тон, с възможна поява на твърда преграда на гласилките в началото на изговора.

2. Междуметието Е-е.

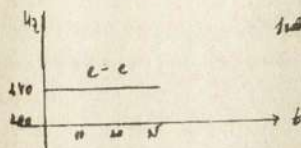
Междуметието е-е се среща в следния контекст на пиесата от Ст. Костов "Мъжемразка":

Иванов: – Мълчиш, не обръщаш внимание на тия наглед дребни

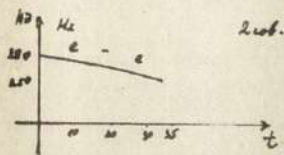

женски работи. Оставяш Елена и Ирина да слушат по цели дни глупости... Е-е, ти да си на тяхно място, и ти ще оглупееш.

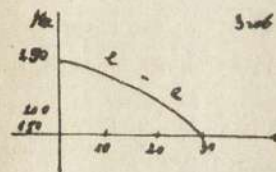
Тук междуметието изразява разбиране, примирение, обяснение. Интересно е да се сравнят трите реализации на междуметието по тоновите му показатели (вж. фиг. 13, 14, 15).

Фиг. 13 (1-ва гов.: e-e)

Фиг. 14 (2-та гов.: e-e)

Фиг. 15 (3-та гов.: e-e)

Както се вижда от приведените илюстрации, **първата говорителка** изговаря междуметието абсолютно монотонно, с удължена гласна. Удълженост на гласната на междуметието характеризира и изговора на **втората говорителка**, който се отличава със слабо спадане на тона. Скоростта на спадането е 0,6 хц за сантисек., т. е. не голяма, и това прави целия този изговор близък до монотонния. При **третата говорителка** стръмнината на спадане на тона е значителна, което се вижда и от илюстрацията, показваща, че скоростта на това спадане е 2,33 хц за сантисек. И при трите говорителки времетраенето на произнасяните междуметия е удължено до 30 и 35 сантисекунди, което съответствува и на графичното им представяне в текста.

Като сравняваме акустичните показатели на тоновите реализации на междуметието e-e с диапазона на средния тон при трите говорителки, виж-

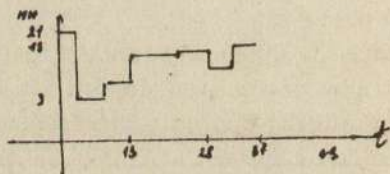
даме, че монотонното удължаване на звука *e-e* у първата дикторка се характеризира със среден показател на тоновия диапазон, т. е. между горната и долната (250 и 220 хц) му граница на пейния глас, което се равнява на 240 хц. Тая особеност възприеха и 20-те аудитори, които посочиха в отговорите си, че в тази реализация междуметието звучи на средното ниво на тона на съответната говорителка.

При втората говорителка междуметието *e-e* се изговаря също удължено, но на по-високо ниво – между 280 и 250 хц, като средният тон на тая говорителка има показатели около 250 – 260 хц. 13 аудитора възприеха това повишаване на тона, а седем от тях го признаха за среден. Тоя факт може да се обясни с това, че крайт на звученето на междуметието (10-15 сантисекунди) наистина обхваща участъка от диапазона на средния тон (250 – 260 хц), а началото на следващия звучащ откъс се изговаря на още по-високо равнище (300 хц).

Както вече отбелязахме, изговорът на третата говорителка се отличава с доста нисък ъгъл на спадане на тона, което се е отразило върху честотата на основния тон като цяло: началото на изговора обхваща тон, който е по-висок от средното ниво на говорителката (250 хц), а на края тонът спада под средното ниво до 180 хц. Според 13 от аудиториите третата говорителка изговаря междуметието на ниво на тона, което е по-ниско от средното, а останалите аудитори смятат, че тонът е среден със спадане.

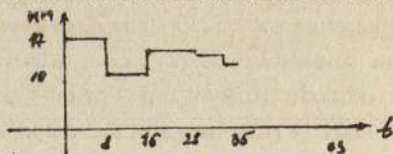
Удължеността на гласната на междуметието е обусловена от самото му графично представяне в текста и добре се реализира в изговора и на трите говорителки.

Интензитетът на произнасянето на междуметието *e-e* при първата говорителка има скокообразен характер:

Фиг. 16 (1-та гов.: *e-e*)

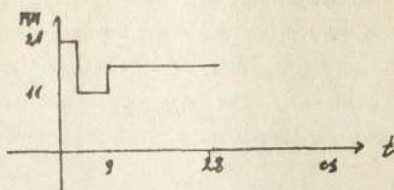
При втората говорителка интензитетът показва плавно спадане:

Фиг. 17 (2-та гов.: *e-e*)

При третата говорителка спадането на интензитета се очертава поясно:

Фиг. 18 (3-та гов.: е-е)

Слуховият анализ на изговора на другите пет говорители, които прочетоха тая реплика на магнетофон, показаха следните варианти на произношени:

1/ ————— 2/ ————— 3/ ————— 4/ ————— 5/ —————

Виждаме, че движението на тона е различно. Нивото е средно, удължеността на гласната е по-голяма у двама говорители (1, 2). У първия от петте диктори движението на тона е възходящо, у третия е дъговидно, а у тримата други при слухово възприемане се долавя равно движение на тона със слабо спадане накрая.

3. Междуметията И-и-и и Их

И двете изречения с тия междуметия имат многозначен лексико-граматичен състав, който може да се реализира в няколко комуникативни ситуации. Ср.: *Колко пъти съм гледала това?* и *Колко пъти съм гледала това!* Или: *Какъв си?* и *Какъв си!*

Именно интонацията конкретизира въпросителната или оценъчната семантика на изреченията във всяка отделна ситуация. Междуметието (*И-и-и!* или *Их!*) фиксира в изречението оценъчното значение или подчертава силата на оценката. Ср. контекста на използваните от нас диалози:

1) Петелкова: — *Аз разбирам от тия работи! И-и-и, колко пъти съм гледала на Стойчо, мъж ми де, тейфтерите в магазинята!* ("Мъжемразка")

(В експеримента това изречение се използва в съкратен вид: *И-и-и, колко пъти съм гледала това!*)

2) Квачков: — *Ти нашата госпожица виждаш ли я, страшна латинка станала... всички правила знае наизуст.*

Иванов: – Браво! Но чудно ми е, как младо момиче може да се увлече от един мъртъв език...

Квачков: – Има си хас да не може... когато учителят е способен...

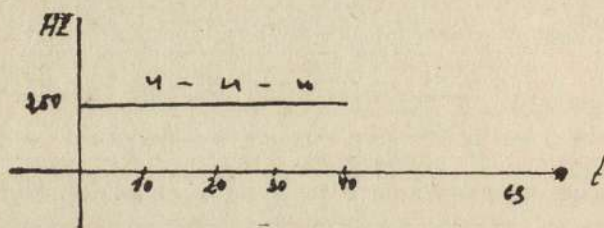
Ирина: – Тс-тс, ще ти се разсърдя...

Квачков: – Аполон, цял Аполон, пък туй, цветя по катедрате, бомбони, тебешир с червена панделка, всички пригладени, постегнати... Остави се...

Ирина: – Их, какъв си!

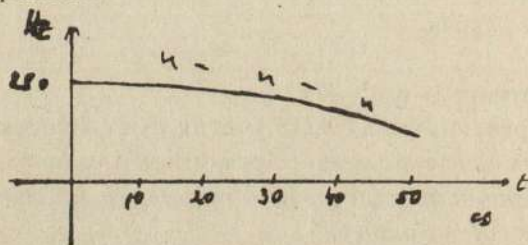
Ще сравним акустичните показатели на изговора на междуметистото *и-и* в три негови реализации.

1-та говорителка:

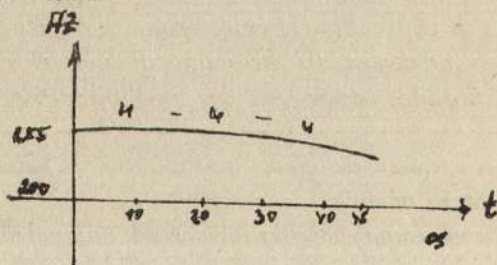
Фиг. 19

2-та говорителка:

Фиг. 20

3-та говорителка:

Фиг. 21

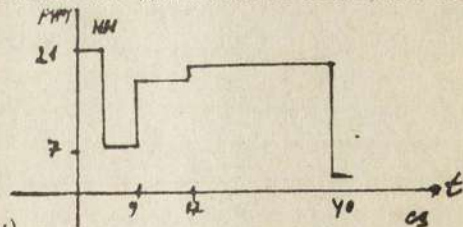
От приведените горе илюстрации се вижда, че движението на тона у **първата говорителка** е равно, монотонно, върви по горната граница на средния тонален диапазон. Времето на изговора в тази реализация на междуметиято е 40 сантисекунди, или 0,4 сек. 17 аудитора възприеха тоя изговор като реализация на средно тонално ниво.

У **втората говорителка** се наблюдава слабо спадане на тона, което се реализира постепенно в продължение на 50 сантисекунди (0,5 сек.) със скорост на спадането 0,8 хц за сантисек. По-голямата част от времетраенето на междуметната реплика (35 сантисекунди) се произнася по-високо от средното ниво, а спадането на тона достига до средата на диапазона на средния тон. Според 10 аудитора втората говорителка изговаря това междуметие на средното ниво. Другите 10 аудитора дадоха по-уточнена характеристика на изговора на това междуметие при втората говорителка: нивото на тона в началото на звученето е по-високо от средния тон, а в края спада до средното равнище.

С известна монотонност се отличава изговорът на тая междуметна реплика от **третата говорителка**, при който спадането на тона се характеризира със скорост 0,36 хц за сантисекунда. Както се вижда от илюстрацията, тук репликата се изговаря малко по-високо от средния тон на говорителката. В този случай 13 аудитора признаха нивото на изговора като средно, а останалите – като по-високо от средното. Следователно, отличителната черта на изговора на междуметиято *и-и-и*, когато то изразява подчертаване на най-висока оценка на признака на действието, е голямото времетраене, удължеността на изговора на гласната и монотонното ѝ разтягане на нивото на средния тон на говорещия и малко по-високо от това ниво. Възможно е да се прояви малка дълговидност в мелодичната крива, т. е. самото начало на изговора да се произнася на малко по-ниско тоново равнище.

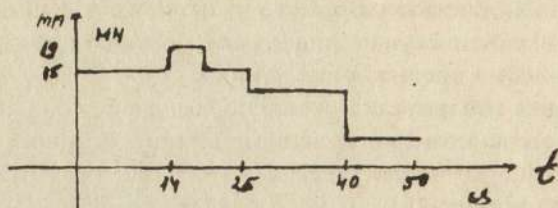
Нивото на тона в началото на следващата след междуметиято реплика във всичките подложени на анализ реплики на трите говорителки се отличава с по-голям подем. Спадането на тона започва по-късно, на следващите четвърта и пета срички на репликата.

Интензитетът на произнасянето на това междуметие се характеризира при първата говорителка с колебателно движение на показания между 21 – 19 – 17 – 7 мм:

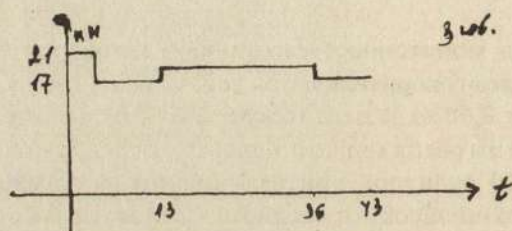
Фиг. 22 (1-ва гов.: *и-и-и*)

При **втората говорителка** интензитетът се характеризира с по-ниско ниво на силата, изразена между 19 мм – 15 мм – 11 мм – 4 мм.

Фиг. 23 (2-та гов.: и-и-и)

При **третата говорителка** интензитетът няма големи колебания и се реализира на доста високо ниво между 21 и 17 мм без голямата спадане, както при другите две говорителки:

Фиг. 24

Слуховият анализ на изговора на това междуметие от другите пет говорители също регистрира удължеността на неговата гласна, а също така средно ниво по отношение към общия диапазон на гласовете на тия говорители. У двама — от тях се забелязва по-голяма изразителност на монотонността на изговора, другите трима показваха слабо изразена дъговидност на изговора, ср.:

I/ — 2/ — 3/ — 4/ — 5/ —

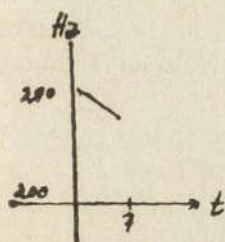
В репликата *Их, какъв си!* с помощта на междуметието и интонацията се изразява отрицателно отношение на говорещия към съответната постъпка на неговия събеседник, изразена с досада. От диалога на пиесата "Мъже-мразка" се вижда, че в тая реплика на Ирина се проявява и негодуването, раздражителното отношение на Ирина към Квачков.

Тук междуметието се отличава със скъсени темпорални показатели и с ярко изразена твърда преграда на гласилките. У първата говорителка междуметието звучи само 0,07 сек, у втората – 0,15 сек, а у третата – 0,20

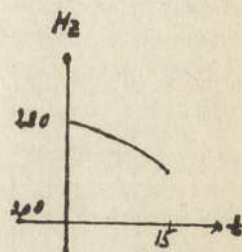

сек. Най-голям е ъгълът на спадане на тона при първата говорителка. Стръмнината на това спадане се подчертава и от малката продължителност на репликата.

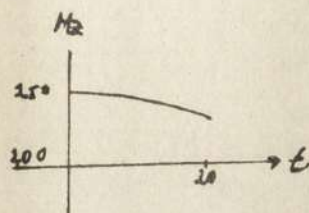
Ср. трите реализации на междуметиято *их!* в изговора на различните говорителки по тоновите им показатели:

Фиг. 25 (1-та гов.)

Фиг. 26 (2-та гов.)

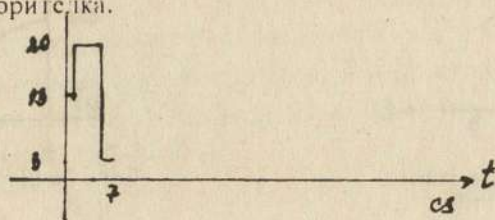
Фиг. 27 (3-та гов.: *их!*)

Нивото на тона, с който се изговаря междуметиято от **първата говорителка**, е по-високо от средното: 220 – 255 хц. Това се подчертава и от рязкото спадане на тона в следващата реплика, която започва от 200 хц, има слабо повишаване до 230 хц и пак спада до 200 хц. В общи черти това забелязаха 18 аудитора при своето възприятие на тая реплика. Останалите двама оцениха това ниво на тона като средно.

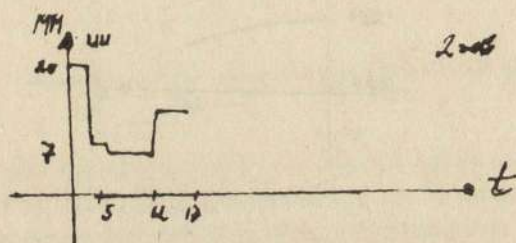
Втората говорителка също изговаря междуметиято на ниво, което е по-високо от средното, но стремежът на тона към средното ниво е подчертан от по-голямо времетраене на изговора на самото междуметие и от средното ниво на следващите срички на репликата *Какъв си!*, висотата на която се движи между 250 и 200 хц. По-високо ниво на тона от средното равнище на тая говорителка признаха 12 аудитора, а останалите осем го възприеха като средно.

При третата говорителка показателите на честотата на основния тон са по-близки до показателите на средния тон: 260 – 240 хц, отколкото при първите две говорителки. 10 аудитора отбелязаха, че говорителката изговаря междуметията на средно ниво, а останалите десет възприеха нивото на тона като средно със спадане.

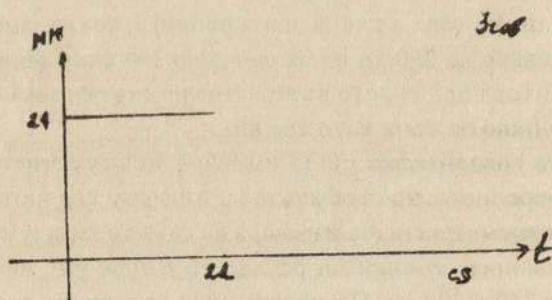
Интензитетът на произнасянето на това междуметие се характеризира с най-високи показатели при третата говорителка. Малко по-ниско е нивото на интензитета при първата говорителка, а най-слабата сила на произнасянето е при втората говорителка.

Фиг. 28 (1-та гов.: ил')

Фиг. 29 (2-та гов.: ил')

Фиг. 30 (3-та гов.: ил')

От приведените илюстрации се вижда, че при първата говорителка най-високото ниво на интензитета е 20 мм. То трае 4 сандисекунди. Преди това повишаване има участък от 1 сандисек., който се произнася с интензитета 13 мм, а след повишаването, в края на изговора интензитетът пада до 3 мм.

Не е равномерно движението на интензитета при втората говорителка. То започва от 20 мм, но след 3 сандисек. спада до 7 мм на около 2 сандисек. и още по-ниско – до 6 мм. Второто спадане трае 7 сандисекунди, след което отново има повишаване на интензитета до 12 мм за 5 сандисек.

Съвсем равномерно е движението на интензитета при третата говорителка, което остава на равнището 21 мм без промяна по време на цялото произнасяне на междуметиято (22 сандисек.).

В изговора на междуметиято *Их!* от двамата от четте говорители се наблюдава възходящо движение на тона:

Останалите трима дадоха движение на тона, което е сходно с вече описаното:

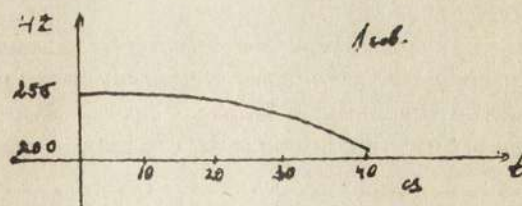

4. Междуметиято У-у

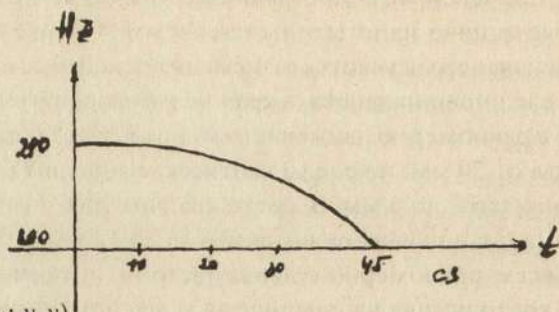
Реализацията на междуметиято У-у се осъществява в репликата:

Чолакова: – Уж кметца... да ми се смее и мало, и голямо. У-у, не ца, не ца! ("Мъжемразка")

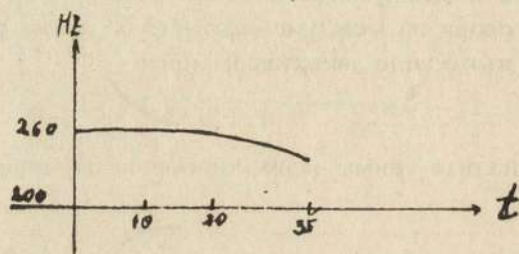
В тази реализация на междуметиято у-у се забелязва значение на голяма степен на негативни емоции у говорещия се наблюдава още по-голяма удълженост на изговора на гласната: 42 сандисек. при първата, 45 сандисек. при втората и 35 сандисек. при третата говорителка. Ср. съответните фигури 31, 32, 33.

Фиг. 31 (1-та гов.: у-у-)

Фиг. 32 (2-та гов.: у-у)

Фиг. 33 (3-та гов.: у-у)

Навсякъде се наблюдава еднопосочно спадане на тона. Най-полегата, с най-малък ъгъл на спадане е мелодичната крива при **третата говорителка**, със скорост на спадането 1,00 хц за сантисекунда. При **първата говорителка** скоростта на спадане е 1,07 хц за сантисек., а при **втората** – 1,77 хц за сантисек. Като изхождаме от данните на общия диапазон на тона на говорителките, стигаме до извода, че най-близо до средното ниво на тона изговаря това междуметие първата говорителка. Това се потвърждава от 11 аудитора. Тъй като такова произнасяне засяга както горната, така и долната граница на средния тон, 9 аудитора възприемат такъв широк диапазон на тона различно: пет от тях смятат, че междуметието е изговорено на ниво, по-високо от средното, а четири признават тоналното ниво на първата говорителка за по-ниско от средното.

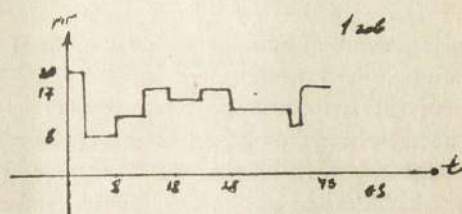
При втората говорителка изговорът на междуметието започва на ниво по-високо от средното, като спада много по-ниско от долната граница на средния тон. В изговора на тая говорителка 10 аудитора признаха средно ниво на тона, осем – тон, по-висок от средния, и двама – тон, по-нисък от средния.

Изговорът на третата говорителка според 10 аудитора е на средно ниво на тона, според пет – на ниво със спадане.

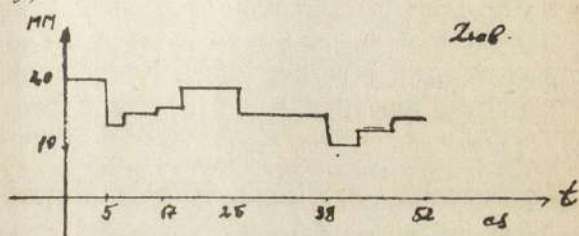

От тия отговори се вижда, че значителната финална част на удължения изговор на междуметието се отличава със среден тон и с тон, по-нисък от средния. Различните оценки на аудиторите изглежда са предизвикани, от една страна, от ширината на диапазона, а от друга – от особеностите в звученето на следващата реплика.

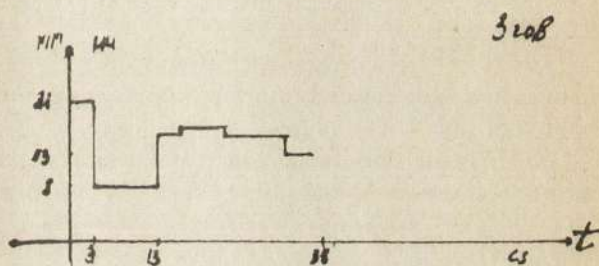
Интензитетът и при трите реализации на това междуметие има колеблива рисунка:

Фиг. 34 (1-та гов.: у-у)

Фиг. 35 (2-та гов.: у-у)

Фиг. 36 (3-та гов.: у-у)

Слуховият анализ на магнетофонния запис на петте допълнителни говорители показва, че техният изговор се характеризира със същото спадащо движение на тона, отличаващото се с някои черти на дълговидност или повече или по-малко изразена монотонност и удълженост, например:

Изводи

На базата на инструментално-слуховия анализ на тия няколко избрани от нас български междуметия могат да се направят следните изводи:

1. Най-естествено за всичките разглеждани междуметия е тяхното звучене на средното ниво на тона.

2. Многообразието на звуковото оформяне на всяко междуметие в изговора на различните говорещи се създава за сметка на увеличаването или намаляването на времетраенето, което може да бъде фиксирано и от графичното предаване на междуметията в текста, а също така чрез известно изменение на тоналната крива надолу или нагоре в края на звученето на междуметията.

3. Взаимната зависимост между значението и интонацията на междуметията се проявява в това, че междуметията с ярко изразена оценъчна семантика (*и-и-и*, *у-у-у*) могат да се произнасят привлечено на по-високо ниво на тона от средното му равнище с леко спадане към края, а междуметията в репликите-реакции (*е*, *е-е*, *их*) проявяват тенденция към средното ниво на тона, което към края спада.

4. Наблюдава се сближаване на тоналните характеристики на някои от разглежданите от нас междуметия в зафиксираното в посочения контекст тяхно значение. Това потвърждава идеята за взаимната заменяемост на междуметията.

Но даже тоя малък експеримент показва, че възможността за взаимна замяна на междуметията не е безгранична – има както фонетични, така и интонационни ограничения.

5. Направеното експериментално проучване може да се използва за по-нататъшното изследване на интонацията на междуметията не само чрез инструментален, но и чрез слухов и аудиторски анализ.

Още сега ясно се вижда тоновата еднотипност на проучените междуметия: *е*, *е-е*, *и-и-и*, *у-у-у*. В тях тоналната крива в повечето случаи е равна със слабо спадане към края. В оценъчните междуметия дължината на произнасянето е увеличена. Такова разтягане на гласната обикновено се отбелязва и графично: *е-е-е*, *у-у-у*, *и-и-и*. По-подробното проучване на тая проточеност няма да има принципно значение, тъй като ще показва само ситуативната нагласа на говорещия в конкретен речев акт, но не и неговата функционална страна. Ясно е обаче, че колкото по-голяма

емоционалност изразява междуметията, толкова по-проточено може да се произнесе то.

Експерименталните и слуховите данни показват, че в топовата линия също се наблюдава следната тенденция: при по-голяма емоционалност тонът е по-висок, неговото спадане в края е по-рязко.

Интензитетът се променя според височината на тона и в повечето случаи намалява с неговото спадане, макар че има случаи, когато интензитетът се увеличава към края на изказването.

Един важен извод от слуховия анализ на междуметията, който се подкрепя и от инструментални показания, се отнася до начина, по който интонацията на междуметията може да различава тяхното емоционално значение в най-полярните смислови точки: положителната или отрицателната оценка на говорещия за дадена ситуация. Така положителните емоции (одобрение, учудване, възхищение, успокояване, радост и др.) обикновено се изговарят в по-висок тонален регистър. При отрицателните емоции (неодобрение, раздражение, затруднение с отговор и др.) тоновият регистър на такива междуметия е много по-нисък.

По-нататъшното експериментално проучване на междуметията ще трябва да си постави задачата за изучаване на вариантите им в различни ситуации на речта.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Теодоров-Балап 1898: А. Теодоров-Балап. Българска граматика за долните класове на средните училища, кн. 1. С., 1898, с. 177.
- Теодоров-Балап 1940: А. Теодоров-Балап. Нова българска граматика. С., 1940.
- Андрейчин 1978: Л. Андрейчин. Основна българска граматика. Изд. "Наука и изкуство", С., 1978.
- Русинов 1966: Р. Русинов. Към въпроса за преминаването на пълнозначни думи в категорията на междуметията. "Български език и литература", 1966, кн. 4-5.
- Бакалова 1976: В. Бакалова. Междуметията като част на речта. "Български език и литература", 1976, кн. 1.

INTONATION OF SEVERAL BULGARIAN INTERJECTIONS

Tamara Makchrova

(Summary)

In the study, a general conclusion is drawn from the results of an instrumental-auditory analysis of several Bulgarian interjections examined on a verbal material on magnetic and intonation-graphic recording of eight female speakers having Bulgarian language as their native tongue.

The electroacoustic characteristics of the analysed interjections are presented in the form of a graph where the fundamental tone frequency (pitch range), tempo (and rhythmicality) and intensity (loudness) are given, and they are shown in the form of an intonation graph for three female speakers.

ИНТОНАЦИЯТА НА НЯКОЛКО БЪЛГАРСКИ МЕЖДУМЕТИЯ

(Експерименталнофонетично изследване)

Тамара Махрова

(Резюме)

В студията се обобщават резултатите от инструменталнослуховия анализ на няколко български междуметия, проучени върху езиковия материал в магнетофонен и интонографичен запис на осем говорителки с роден български език. Електроакустичните характеристики на анализиранияте междуметия се представят в графичен вид с показанията на честотата на основния тон, времетраенето и интензитета, които се фиксират във интонограми на три говорителки.

ISSN 0204 - 6369

Цена 50 лева